

GÖRGEI

TÖRTÉNELMI TANULMÁNY

Irta:
Dr. KACZIÁNY GÉZA

HARMADIK KIADÁS

BUDAPEST, 1915.
A „MAGYARORSZÁG" KIADÓHIVATAL KIADÁSA.

Kereskedelmi nyomda r.-t. Budapest.

ELŐSZÓ.

E könyv nem egyszerü lenyomata azon tanulmánynak, mely 13 közleményben a „Magyarország“ hasábjain ez év junius, julius és augusztus havában jelent meg és a világosi gyásznap évfordulóján jutott a befejezésig. A beosztás megmaradt, a szöveg is nagyrészt, csak némely kérdést tárgyalok bővebben a könyvalaku kiadásban, mint ahogy a hirlap kerete megengedte.

Innen-onnan harminc éve foglalkozom a világosi szomoru kapitulánssal és vele kapcsolatban a nagy nemzeti tragédiával, mely e „kegyelemre meghódolást“ követte. Tüzetesebben azóta, mióta a rehabilitálás nagy akciója megkezdődött, s kétszáz és egynéhány aláirással Görgeinek feliratot nyujtottak át a pártjához tartozók, s abban az árulás vádja alul őt maguk részéről fölmentették. Történt ez 1884-ben, az irat kelte május 30., aláirói tulnyomó részben az akkori honvédsereg öregebb tisztjei, kik nagyrészt érettek voltak a nyugdijazásra, s attól ez aláirás által menekültek meg; állami hivatalnokok, kik felett ott lebegett Tisza Kálmán kormányának Damokles-kardja; az állammal szerződéses viszonyban lévő vállalatok alkalmazottjai, s végül néhány, a lábáról levett, gyönge ember, aki „propter bonum pacis“ inkább aláirta

a nyilatkozatot, hogysem ujólag a nyakára járjanak. Ezek nem vették észre, hogy ez voltaképen Kossuth Lajos ellen intézett tüntetés az ellen, ki a „Widdini levél"-ben először mondotta ki, már 1849. szeptember 12-én a hazaárulási vádat, melyet utána 1867-ig az egész ország visszhangoztatott.

Másrészt meg nem tudták, hogy ez irat célja voltaképen a volt honvédeknek 1884-től kezdve adandó nyugdijból Görgei részesedésének biztositása volt. Görgei nem törődött azzal, mit gondolnak róla mások, árulónak tartják-e vagy sem? Hiszen maga irja 1881-ben „Még egyszer Kossuth és Görgei" cimü cikkében (Budapesti Szemle 53. száma) hogy könyekkel szemében hallotta egy izben egy anya azon szavát gyermekéhez, hogy „ki ne ejtse száján az áruló Görgei nevét." Aki e cimet örömkönyekkel hallja, megértvén abból, hogy nevét még mindig ismerik s igy célját, az országos hirnevet, ha mindjárt herostratesi nevezetességgel is, félszázad mulva is elértnek látja, annak igazán mindegy, milyen iratot ad át neki kétszáz, erre erkölcsileg és másképen kényszeritett ember. Az azonban nem volt közömbös számára, megkapja-e a magas összegben megszabott honvéd-tábornoki nyugdijat, vagy sem? Ez irat nélkül nem lehetett volna Görgeit a nyugdijas honvédek közé fölvenni, mert ez óriási vihart keltett volna az országban és az országgyülésen — ezért kellett tehát előzetesen a rehabilitálási komédiát keresztül erőszakolni. Igy aztán az azelőtti császári kegydijas immár harminc év óta, mint a nemzet hálájának elismerésben részesülő, jogos nyugdijasa kap a magyar

nemzet ellen nyolc hónapig folytatott kétszinü, részben pedig nyilt harcáért ugyanazon nemzettől magas összegü dijazást. Tisza kormánya tehát ez irattal egyszerre két célt ért el: hathatós támadást intézett Kossuth ellen s fényesen jutalmazta utólag Görgeit magyar pénzből, belátván, hogy a Paskievics 1100 aranya oly óriási szolgálatért, melyet Görgei a császári abszolutizmusnak tett, igazán csekély bér.

Ez idő óta többször átrevideáltam a Görgei-kérdést és többször irtam róla. Egész külön „Görgei-kérdés“ keletkezett ez irat nyomán, s történésznek, ki a magyar honvédelmi harccal foglalkozik, nem lehet ezt megoldatlanul hagynia. A nagy harc félszázados évfordulóján körülbelül harminc kisebb-nagyobb tanulmányt tettem közzé a „H a z á n k“ 1898. és 1899-iki évfolyamaiban, s azokban épugy, mint előbbi és későbbi müveimben, ezek közül kiválólag a „Magyar Vértanuk Könyve“ cimü munkámban határozottan fönntartottam Görgei ellen az árulás vádját, miután a védelmére megalkotott irodalmat szorgosan átvizsgáltam, s abban oly érveket, melyek a honárulás tényét megerőtleniteni képesek lettek volna, nem találtam. Azóta uj források is nyiltak meg, melyek között a legnevezetesebb b. M á r i á s s y János altábornagy, volt 1848—49-iki honvéd-ezredes kézirati kötete, mely forradalmi emlékiratait tartalmazza. E nagy katona és lángoló hazafi maga keresett föl engem 1898-ban, s kiadásra fölkinálta e becses kötetet, a kiadás költségeinek viselését is magára vállalván. Hosszabb ideig volt nálam a kötet, s fölhatalmazást nyertem arra is, hogy egyet s mást belőle

tetszésem szerint fölhasználhatok. Első amerikai utam (1903.) alkalmával azonban viszszaadtam a kötetet tulajdonosának, ki aztán ugy intézkedett, hogy az emlékiratok csak Görgei halála után kerüljenek sajtó alá.

E könyv a legsujtóbb birálata Görgei müködésének. Szerzőjét nem vezette ellenszenv Görgei iránt, aki első unokatestvére volt, de az az olthatatlan kötelességérzet, hogy ő, ki állásánál fogva 1884-ben kénytelen volt a Görgeit mentő nyilatkozatot aláirni, az utókorra a világosi gyászmagyar igaz képét hagyja. Ha megjelenik, eltörölhetetlen nyomokat fog hagyni a forradalmi irodalomban.

Másik érdekes mü, mely ujabban került napfényre, Görgeiné Aubouin Adél naplója, melyet egy esti ujság 1911-ben töredékesen bár, de közölt, s ezzel is adott némi támpontokat Görgei megismerésére. A kiadvány hitelességéhez nem férhet kétség, mert a család tiltakozása megerősité azt.

A többi forrásra itt-ott hivatkozom, de sem idézetekkel tulterhelni munkámat, sem aljegyzetekkel megszakitani az elbeszélést nem akartam. Amit irtam, azt igazolni tudom a felhasznált forrásokból, polemikus kitéréseket nem tartottam szükségesnek. A magyar olvasó nem német tudós, ki csak akkor hisz a szerzőnek, ha a lap alján ott látja a lapszám szerinti támogató idézeteket, — a nagy angol és francia történészek sohasem idéznek, mert szavuk az eseményeket illetőleg mindig megbizható. S e könyv olvasója azt fogja látni, hogy e mü állitásai is azok.

Sokan fölvetették azt a kérdést cikksorozatom olvasása közben, mért kellett ennek épen most megjelennie, nem lett volna ildo-

mosabb, ha bevárnám, mikor már Görgei fizikailag is a multhoz tartozik? E kérdésre kettős válaszom van. Egyik az, hogy most történt a nemzeti becsület elleni támadás, mely abban állott, hogy a szövetséges német hadsereg itt időző tisztikarának tagjait tapintatlan Görgei-bálványozók kivitték Visegrádra, s ott azokkal hódoló tüntetést rendeztettek a honáruló előtt. Sohasem történt még az meg a világtörténelem tanubizonysága szerint, hogy egy nemzet kebelében idegen haderő tagjai (bár félrevezetés alapján és jóindulatból is) nemzeti hős gyanánt ünnepeljenek oly embert, ki bajtársait tömegesen adta a hóhér kezére, mig maga megmenté életét; oly embert, ki nem hadvezér, de eszményi értelemben véve, még csak jó katona sem volt, s kinek az erkölcsi élet zárpontjáig jutott élete nemzetének folytonos gunyolásából állott. Hogy az ő emberei ezt a megszégyenitő tüntetést épen most rendezték a vérét bőven ontó magyar nemzet ellen, erre nem lehetett más válaszom, mint hogy e mü kiadásával jelentsem ki a nemzet nagy részének tiltakozását e sajnálatos tény ellen. Ez csupán visszavágás arra a vágásra, hogy a magyar Bazainet ünnepeltették nálunk idegenek által, kik mentsége csak az lehet, hogy nem tudták, mit cselekesznek. Ha ez nem történik, bizonyára én is vártam volna könyvem megjelentetésével még egy ideig.

A másik válasz pedig az, hogy a históríkus nincs bizonyos delikát szempontok által korlátolva, midőn vizsgálódásai eredményét közzé akarja tenni. Ime az Akadémia már bejelentette, hogy Görgei Istvánnak Kossuth ellen irt és általa is igen éles támadásokat

tartalmazónak jelzett iratait akarja kiadni, pedig Kossuthnak még a fia él, s minket Kossuth testi elmulása időpontjától nem választ el egy emberöltő sem. De elválaszt bennünket két emberöltőn tulterjedő idő az 1848-iki Kossuthtól, s ha ama bizonyos Görgei-féle iratok igazságokat tartalmaznak, akkor családi szempontoknak nem szabad a közzétételt gátolniok.

A forradalmi Kossuth lezárt multu történelmi egyéniség, az az 1849-iki „diktátor" is. Könyvem nem a testi életét még be nem fejezett Görgei ellen irányul, — ki akarná az utolsó éveket megzavarni? Az 1849. aug. 13-án lelépett szereplő akkori müködésének rajza ez, a történelmi Görgei Arthuré, kinek nincs köze ahhoz, hogy a test még nem fizette le a természet örök adóját. Amaz is történelmileg lezárt és bevégzett egyéniség, kinek fizikai életét a császári kegy nyujtá ki az emberi kor véghatáráig. S ez az Ég nagy igazságossága!

Budapest, 1915. október 6-án.

I.

Mig 1867-ben az egész ország közvéleménye fölháborodva utasitá vissza a világosi diktátor első kisérleteit, hogy az ország ügyeibe bármiféleképpen beleszóljon, s igen érthetően adta tudtára Görgeinek, hogy őt mindenki halottnak tekinti, s vele szóba nem áll többé, — egy évtized mulva sikerült anynyira puhitania a hivatalos köröknek a makacs közvéleményt, hogy már elfogadták védekezését, ha arra nem is reflektáltak. A kiegyezés éve után csak Assermann Ferenc volt Görgei pártján, tiz év mulva már egy tucat iró és volt honvéd. Ekkor már egy könyvkiadó-társaság kész kiadója lett minden Görgei-apológiának, s akinek pénz kellett, összeütött egy kisebb-nagyobb müvet Görgei védelmére, s volt érte pénz bőven. Érv, bizonyitás, lélektani indokolás felesleges volt: maga Görgei elég anyagot szolgáltatott egy könyv számára, régi könyve fejezeteit átirva, ujabb polemikus részekkel megtoldva, melyek az Akadémia által segélyezett, akkor még nagytekintélyü folyóiratban láttak napvilágot. Ezeket kellett csak változatokra át-

irni, fejezetekbe rendezni, cimekkel ellátni, s készen volt egy uj könyv.

Ilyen uj és ujabb könyvekkel tele van a könyvkiadó-társulat padlása, némelyikből alig egy tucat került ki a padlásról, de egyes részei elhelyeztettek a napi sajtóban, hol már külön Görgei-iskola van, különösen lelkes, fiatal védelmezői vannak, akik előtt ismeretlen fogalom a hazának lángoló, önfeláldozó szeretete, s kiknek egyénisége Görgei cinikus lelkéhez közelebb áll. Ezek minden alkalmat megragadnak arra, hogy Görgeit ne csak mentegessék, de őt, mint a hazaszeretet eszményképét mutassák be. Az ellenfél mindinkább tért veszit, könyvre nincs kiadója, cikkre nincs lapja (az egyetlen „Magyarország" kivételével), másutt nincs visszhangja. A megalkuvás korában senki sem akar magának kellemetlenséget okozni, inkább hallgat. Annál hangosabbak a Görgei-imádók, akik közül is kiválik K r á l i k Lajos ügyvéd „Görgei István" cimü könyvével. Ebben éri el a Görgei-imádás a csucspontját, ezen felül már nem lehet menni. Mert mikor valaki azt akarja bizonyitani, hogy Görgei nemzetétől szobrot érdemel a világosi fegyverletételért, s e szobrot a budai királyi palota „egyik ormára" akarja állitani, ott már látjuk, hogy az imádat monomániába ment át, melylyel a psychiaternek kell számolnia.

Nem akarok polemikus müvet irni, s a fölburjánzott Görgei-irodalom termékeinek békét hagyok. Csak még egyszer át akarom tekinteni e nevezetes ember életét, s róla megalkotni igazságos itéletemet, melyet egyébként 1898-ban több tanulmányban mondottam ki. Az azóta fölmerült uj anyagot tekin-

tetbe veszem, ha nem is lehet mindenre kiterjeszkednem. Előttem Görgei nem talány, lelkének rugóit ismerem tetteiből, s azt látom, hogy csakugyan nem „ördögi félisten, vagy félisteni ördög", mint amilyennek magát Horváth Mihály munkájából látni akarja, hanem igenis érthető ember, kinek alapjelleme a gőg, hiuság, cinizmus és bosszuvágy volt, vegyesen jeles tulajdonságokkal, melyeket azonban az alapjellem mindig elnyomott, mikor koronként érvényesülni vágytak. S igy történik, hogy nagy akaratereje (e különben dicséretes tulajdonság) főleg a bosszuállásban lesz kiválóvá, s nemzete megrontására vezet; személyes bátorsága a vele szemben álló és hazájuk sorsáért reszketőket igázza le; imponáló testi ereje a gyöngébb jellemüek megfélemlitését idézi elő; anyagi nélkülözésekhez szokott igénytelensége elleplezi igen nagy nyereségre vágyódását; hallgatagsága félrevezeti a benne bizókat, s meggátolja a lelke fenekére látást. Igy lehet aztán, hogy másfél évre terjedő hadi pályáján félrevezet mindenkit, oly barátokat és rajongókat szerez magának meg hivekül, kik csak a bitófa lábainál józanodnak ki a Görgei-mámorból, s mig maga császári kegydijon éldegél, elámitott hivei vértanuhalált halnak golyó és bitófa által, vagy élőhalottakul a börtönben. Harmincegyéves korában kezében van egész Európa sorsa, mely a magyar szabadságharc kimenetelétől függött, — ő azt feláldozza személyes boszuvágyának. A Gondviselés még több, mint kétszerannyi évet adott neki a bünbánatra, de ő (alapjelleméből kifolyólag) nem használta azt arra, hanem tovább is azon az uton haladt, mely nemzetét

kárhozatba dönté. S nehogy a „de mortuis nil nisi bene“ gyáva elve szerint legyen testi elmulása esetén megitélve, még életében megtartjuk szemlénket viselt dolgai felett, a lehető tárgyilagossággal.

Ifju éveit illetőleg ma már teljes fölvilágositást nyert multja. Szepességi, igen szegény ősi család sarja, ki németes müveltséget nyert Horatius-kedvelő atyjától és Jean Paulért rajongó anyjától. Az anya vetette meg Görgei testi edzettségének alapját, télen is csak könnyü kabátban járatta, szalmazsákon hálatta, általában valódi spártai nevelést adott fiainak, kik közül a legidősebb, Guidó, aztán Bécsben, a császári pénzügyminisztériumban lett hivatalnok, s a forradalom alatt is ott müködött, mint pénzügyi titkár; a második, Ármin, katona volt, majd a kiegyezés után öngyilkossá lett. A harmadik volt Arthur. A legfiatalabb jogra ment, a forradalomban honvédnek állt be, s bátyja oldala mellett volt, többnyire az irodákban. Ez „Pista“, a szelid, kis, mosolygó közjegyző, bátyjának leghőbb tisztelője, aki Arthurért minden képzelhetőt megtett, s az általuk közösen irt munkák cégéréül nevét is odaadta, de azonkivül többet is, amit talán önérzetes férfi nem is tett volna meg. Előtte azon cél lebegett, hogy bátyját rehabilitálja és minden kényelmet megadjon neki, önmaga által tönkretett élete kárpótlásául.

Görgei Arthur a lőcsei, majd késmárki s végre az eperjesi evangélikus kollégiumokba került, melyek tannyelve a latin, társalgási nyelve a német volt. Magyarul igen fogyatékosan tudott, mert akkor a Szepesség, hazafias szelleme dacára, német volt. Tizennégy

éves korában a 60-ik gyalogezredbe került, mint hadapród, (kincstári helyre) s behivatik a tullni hidász-iskolába kiképzés végett. Miután szegénysége miatt megaláztatásoknak volt kitéve, lelke mind sötétebbé vált, s ő maga büszkén vallotta magát atheistának, ki a Gondviselésben nem hisz. Gunynyal szólt már ekkor mindenről, ami magyar, nemzete gyöngéit állandóan gunyolta, de tanulmányaiban szorgalmas volt.

Két év mulva a Kremsben állomásozó zászlóaljához vonult be, majd 1837. junius 30-án kelt királyi pátenssel a magyar nemes testőrségbe osztatott be, hol ujra keserüen érezte szegénysége átkát s kárpótlásul az állatgyógyászatban keresett menedéket. Ami katonai tudományt lehetett ott tanulni, megtanulta, de bizony az csekélység volt, mint maga is bevallá, még inkább az ő őszintébb pajtása, Klapka, ki a gárdisták főfoglalkozásának a szerelem kis játékait mondá. 1842. márciusában a Nádor-huszárok tisztikarába került, mint főhadnagy, s ott tovább folytatta a gárdánál nyert katonai ismeretek bővitését, ami az akkori huszár-életben a semminél valamivel kevesebb volt. Mint katona tehát csak a külső müveltséget nyerte meg, jó lovas volt, szolgálatában pontos, emellett takarékos (mert nem volt miből pazarolnia), törekvő. Atyjának 1845-ben bekövetkezett halála után azonnal kilépett a hadseregből, hol állandóan folytatta testedzését, büszkeségből vegetáriánus lett, mert restelte volna, hogy társai megtudják, hogy nem telik neki hus-ételre s néha hideg főtt krumplit kénytelen vacsorálni. Most állás és pénz nélkül volt, de legalább független.

Hajlama őt a technikai pályára vonzotta, s ezért Prágába ment az ottani müegyetemre iratkozni be. Megismerkedett a legkiválóbb vegytanárral, Redtenbacherrel, kit érdekelt a komoly, szigoru életmódu, volt huszártiszt, s egy év mulva számára 300 forint segélyt, s a laboratórium mellett ingyen lakást eszközölt ki, családjába is bevezette és sógornőivel, a két Likawetz kisasszonynyal is megismertette. Ezek egyikét midőn Görgei feleségül megkérte, de általa kikosaraztatott, azonnal, megtorlásul, a két gazdag ifju hölgy társalkodónőjének, a teljesen szegény Aubouin Adélnak kezét kérte meg, kivel pedig azelőtt alig váltott néhány szót. Adélból Görgei Arthurné lett, s e gyors megkérést maga mondotta el 1911-ben kiadott naplójegyzeteiben.

Prágai élete ismeretes előttünk, jó forrásokból; házasságát maga Görgeiné mondja el, őszintén bevallva azt is, hogy egyiküknek sem volt pénze, s az ara kelengyéjét a vőlegény kölcsönpénzből szerezte be. Megegyezés utján mentek el a fiatalok Toporcra, Görgeiné, Kosztolányi Mari birtokára, hol Arthur ispánná lett. Ezt az exisztenciát nyujtá neje számára, miután dacból nejévé tette. A gazdálkodásról fogalma sem volt, hol is tanulta volna? Tullnban, vagy a gárdánál, avagy a Nádor-huszároknál? Mindazonáltal nagy reformokat akart életbeléptetni, miket „Mari néni" hevesen ellenzett. Helyzete türhetlenné vált, mennie kellett onnan. De hová? 1848. március 20-án volt esküvőjük, a világfelfordulás közepette, midőn mindenki állása bizonytalanná válik, csatolja magához Görgei a fiatal hölgyet, s most nincs

betevő falatja számára. Szorultságában visszatér a katonasághoz, a honvédségbe; fölveszik rangemeléssel, (bizonyára ezért jött ide, s nem az osztrák seregbe) egyszerre kapitány lesz és Győrre osztatik be. Itt parancsnokával összevész, s más alkalmazást keres. Egy gyutacs-gyár berendezésével bizzák meg, s ennek tanulmányozására visszamegy Prágába.

Közben, még mint polgári egyén, vasuti kereken eszközölt javitás találmányával akar pénzre szert tenni, jelentkezik a magyar közlekedési miniszternél, gróf Széchenyi Istvánnál, aki azonban tanácsosát, Kovács Lajost bizza meg a tárgyalással. Ez aztán rövidesen elutasitja az alkalmatlankodót. Ajánlkozása b. Eötvös József miniszternél a pesti egyetem vegytani tanszékére, sem jár kedvezőbb eredménynyel. Gondolható, mennyire emelte ez Görgei szeretetét hazája s annak „független, felelős minisztériuma" iránt. Rideg életet él, mert feleségét egyelőre Toporcon hagyta, ez azonban onnan hamar megszökik és férjéhez Pestre jön. A rövid idő alatt már őrnagygyá előléptetett fiatal férj azonban nem lakhatik vele, mert kötelessége a Csepel-szigetre szólitja, hol egyszer mesés alkalma akad becsvágya kielégitésére: kezébe kerül gróf Zichy Jenő, a grand seigneur, a volt megyei adminisztrátor és ismert „császármadár". Görgei fölismeri a páratlan jó alkalmat és vakmerően föl is használja.

II.

Gróf Zichy Jenő telivér „pecsovics" volt, azonban a forradalom alatt nem avatkozott semmibe, hanem egyelőre passzive viselkedett. Mikor Jellacsics szeptemberben rablócsordája élén Magyarországba bevonult és Székesfehérvárt megszállotta, Zichy a bántól saját személyére és birtokai védelmére menlevelet kért és kapott is. Jó oka volt rá, mert hiszen testvérének, a veszprémi püspöknek ugyancsak fölprédálták birtokát Jellacsics emberei, s magát a püspököt személyileg bántalmazták, amiért aztán Jellacsics levélben kért bocsánatot tőle. Midőn szeptember 29-én Jenő gróf kocsiján, unokaöccse, gróf Zichy Pál kiséretében kálozdi birtokára megy, Erkulencz hadnagy, Görgei előőrsi parancsnoka elfogja s a menlevelet megtalálja nála. E menlevél birtoka megállapitja a hadnagy szemében a gróf „összejátszását az ellenséggel" s igy a hazaárulás bűntényét. Ezenkivül a kocsi ládájában 43 kiáltványt találnak, V. Ferdinánd királynak azon két proklamációját, melyeket az országgyülés törvénytelenek-

nek jelentett ki. E két „bünjel“ alapján állitja Görgei a két grófot saját haditörvényszéke elé, melynek elnökségét magához ragadja, igaz, hogy szabályellenesen, mert őt, mint „hadurat“ az itélet megerősitésének joga illette volna meg, de nem az itélkezés; ha pedig ugy tapasztalja, hogy szabálytalanság történt, az itélet elvetése s a rendes utra terelés kötelessége. Azonban Görgei fölismerte, hogy a rohamos előretörésre ez az egyetlen jó alkalom, tehát félrevetvén a szabályt, cselekedett saját érdekében, brutálisan és önzően.

Könyvében Görgei részletesen foglalkozik ez ügygyel, elmondván, hogy ha az alája rendelt nemzetőr-ezredesnek engedi át az elnökséget, akkor is el van veszve az idősebb gróf, mert annyira gyülölt egyén volt. (Azt az előnyt tehát, hogy más nevéhez tapadjon e nagy tett dicsősége, nem engedte át másnak.) Elmondja azt is, hogy az egész haditörvényszék voltaképpen komédia, mert ott csak az elnök dönt, a többi tag puszta báb. Maga részéről a Jellacsics-féle menlevélre nem nagy sulyt fektet, tudván, hogy ezt bármily jó hazafi is igénybe vette volna hasonló körülmények között, — annál nagyobb gravamen volt előtte a 43 kiáltvány, melyekre vonatkozólag a gróf azt állitá, hogy azokat inasa tehette a kocsiba s ő nem is tudott róluk. Görgei ezt nem hitte el s mi sem hisszük el, azonban ezért kötél általi halálra itélni valakit, ha mindjárt az notórius „hazaáruló“ volna is, mégis erős dolog volt. Mert nagy külömbség van a nyomtatványok puszta birása és azok terjesztése között. Ha a grófot rajtakapták volna a ti-

los kiáltványok terjesztésén, akkor némi támpontot lehetett volna találni az árulás tényére, de pusztán, mert a kocsijában voltak e nyomtatványok, halálbüntetést kiszabni egy emberre, a legkiáltóbb igazságtalanság volt. A kiáltványokat az ország törvényes királya bocsátotta ki, igaz, hogy törvénytelen formában, miniszteri ellenjegyzés nélkül, amiért ellenük az országgyülés tiltakozott, de azok birlalását nem jelenté ki rögtönitélő biróság jogköre alá tartozó cselekménynek. Az ifjabbik fogoly, gróf Zichy Pál Pestre küldetvén, ott rögtön szabadon bocsáttatott, mivel a kocsiban, az ő ülése alatt talált kiáltványok ottléte teljességgel nem találtatott oly ténynek, melyért csak egy napi fogság kimérése is jogos lett volna. Azonban ez alapon Görgei kimondotta a halálos itéletet gróf Zichy Jenőre, s azt szeptember 30-án reggel végre is hajtatta.

A kocka ezzel el volt vetve: az ismeretlen fiatal őrnagy neve egyszerre országos hirüvé lett s minden radikális ember benne látta a nehéz idők egyedüli arra termett férfiát, ki nemcsak beszél, de cselekedni tud és mer is. Az október 1-én megjelent véresszáju falragasz a gróf Lamberg meggyilkolásától még ittas tömeget még jobban föltüzelte s a hazát és alkotmányos szabadságunkat féltő higgadtabb elemet is magával ragadta. A volt osztrák tábornokok, kik a magyar hadsereg élén állottak, egymás után mondottak le és távoztak el, a déli harctéren a megmaradott tábornokok árulása köztudomásu volt, a forradalmi, de törvényes alapon álló magyar hadseregnek

nem voltak vezérei. A határozott jellemünek és igazi forradalmi sereg élére való vezérnek mutatkozó Görgei egyszerre mindenki előtt a legfőbb katonai tisztre méltónak tünt föl, igy Kossuth magához hivatta s miután vele beszélgetvén, őt az elhatározott tettek emberének vélte, azonnal ezredessé nevezte ki s az osztrák határon, Móga altábornagy vezérlete alatt levő sereghez küldte, hogy a vezér müködését ellenőrizze s ha ugy találja, hogy a román származásu tábornok nem hü a hazához, azonnal tegye le és vegye át a vezetést.

Görgei átlátta, hogy most ő a helyzet ura s a legmagasabb rang elérése ügyességétől függ. Egész természetes hangon jelenté ki, hogy ő mint alárendelt ezredes nem csaphatja el a tábornokot, ehhez legalább is tábornoknak kellene lennie. Kossuth, vak bizalmában, belement a csapdába s a fiatal tisztnek azonnal tábornoki kinevezési oklevelet adott át, megkérvén, hogy ezt tartsa titokban s csak az esetben mutassa föl, ha közte és Móga között törésre kerülne a dolog. Maga is érezvén azonban a lépés elhamarkodott voltát, utána ment a táborba, hogy Görgei valahogy idő előtt ne publikálja a kinevezést. Midőn a becsületes Móga észrevette, hogy benne nem biznak, önként félreállott az utból és erre Kossuth a Görgei tábornokká kinevezését kihirdette s a tapasztalatlan, fiatal vezért az egész feldunai hadsereg parancsnokságával megbizta. Görgei elérte célját: pár hónap alatt főhadnagyból tábornok lett, — egyedül egy hóhérkötél segitségével, melynek a széditő gyors emelkedést köszönhette.

Mert közbeeső összes hadi tényei a Perczel Móriccal együttmüködés folytán elért Róth és Philippovics-féle kapitulációból állanak, melyet azonban Perczel ismert vad erélye és nem Görgei taktikai tudása ért el. Ez alkalommal ujból kitör Görgei jellemének rut vonása: a másokat kicsinylő, mindenkit lenéző és gunyoló önteltség, mely a két törzstiszt között szakitásra és halálos gyülöletre vezet. Ez magyarázza meg Görgei eljárását Perczeliel szemben Moórnál, midőn nem megy segitségére, hanem a gyönge hadtestet lemészároltatni hagyja, mikor pedig saját csapatai oly közel állanak Perczelhez, hogy a csata folyama alatt oldalba kaphatta volna Ottinger vas-dandárát.

Másfél hónapig teljesit Görgei határőri szolgálatot Pozsonytól északra és délre. Ezalatt Windischgraetz tábornagy szervezkedik és 60.000 főnyi erővel indul meg Magyarország ellen. Görgei terve már eredetileg is az volt, hogy rögtön a schwechati csatározás után Győrt szállja meg a magyar sereg s ott várja be a támadást. Ez eljárással a Dunántul nagy része azonnal föladatott volna s az ország segélyforrásainak egy tetemes része eldugul vala. Egészen természetes, hogy ebbe Kossuth nem egyezik bele, de uj tábornokát az ország határainak megvédésére utasitja. Egyuttal azonban, hogy Görgeit ne kedvetlenitse el s neki a győri terv kivitelére alkalmat adjon, Győr erőditését is elrendeli, visszavonulás esetére oltalmul, mint stratégiai belső vonalat. Mikor aztán rákerül a sor a visszavonulásra, Görgei dacosan átvonul Győrön és

meg sem kisérli ott az ellenállást. Most már nem kell neki Győr, mert azt a kormány erőditette meg és nem ő. A Honvédelmi Bizottmány megparancsolja neki, hogy legalább Felső-Gallánál foglaljon állást és tartóztassa föl a főváros felé törő ellent. — Görgei föladja ezt az erős állást is, pedig Kossuth leveléből tudja, hogy Perczelt is fölrendelték a stájer-határról, hogy vele egyesüljön és igy tekintélyes haderővel rendelkezzék. Ez egyesülés azonban nem kell Görgeinek, mert Perczel az idősebb tábornok, s akkor neki fölebbvalója lesz, s neki engedelmeskedni kell. Ezenkivül a kettőjük között Déghen történt összeszólalkozás és abból kifolyólag Perczel igérete, hogy agyonlöveti őt, még szájaizében volt, tehát semmiképpen sem akart együtt müködni azzal az emberrel, kiről föltételezhette, hogy adandó alkalommal e szavát be is váltja. Gyors iramokban közeledett tehát a főváros felé, kárörömmel gondolva Perczelre, kit az eléje vágó üldöző bizonyára tönkre fog verni. December 29-én Bicskére teszi át főhadiszállását, nem törődve azzal, hogy Perczel belefut az üldözőkbe. Néhány gyenge zászlóaljat ugyan — tessék-lássék — elküld Perczelnek, kinek egész serege ezzel együtt sem tesz ki 6000 embert, az üldöző sereg pedig, mely elől Görgei lihegve menekül, 16.000 főnyi rendes csapat, többnyire nehéz lovas és tulnyomó tüzérség.

A december 30-iki moóri csata miatt megvádolták Görgeit, a többi között Horváth Mihály is. Görgei „P.“ jegy alatt (a közhiszem szerint Görgei István) tett közzé tanulmányt e csata lefolyásáról, mely tanul-

mány alapján őt a közvélemény fölmenté a cserbenhagyás vádja alul. Véleményem szerint azonban Görgeit fölmenteni azért nem lehet, mert neki határozott parancsa volt a Perczel hadával egyesülésre, mely esetben a csata esélyei a magyarok javára fordulnak. Ő ehelyett pár száz embert küld el s azzal tovább jön Buda alá. A magyarok részén még a terep nehézségei is előnyül számitottak volna s a föld népének rokonszenve a nemzeti ügy iránt, — azonban megközelitő ereju seregnek is kell ott lenni. Perczel 6000 emberéhez Görgei 12 ezere, esetleg jobbszárnyul a komáromi helyőrség, győzelmesen mérkőzik meg Ottinger dandárával, — igy, magára hagyva, leveretett. Görgei boldog volt: az egyetlen győztes vezér, Perczel, ki eddig nem futott, hanem kergetett, le volt törve, az országgyülés és a kormány az ő védelmére és kegyelmére utalva. A Buda előtti döntő csata eszméjét is elveti, a kormányt és országgyülést sorsára bizza s maga megindul a Fölvidékre, hogy hatalmát és tábornoki rangját fitogtassa „Mari néni“ előtt, ki a hét szilvafa kormányát sem akarta korlátlanul rábizni s most Kossuth egész hadsereg fővezérségét bizta rá. Most bánhatja már „Mari néni“, hogy Arthurt félreismerte, kérjen tőle bocsánatot ezért.

Január 6-án kiadja a „váci proklamáció“-t és neki indul a bányavárosi kalandnak.

III.

Megismertük eddigi müködéséből Görgeit mint hadvezért, — Vácon előtérbe lép Görgei a politikus. Amaz a mindig futó katona, emez a nemzeti ellenállás erkölcsi alapját lerombolni akaró kétkulacsos, ki már itt kezd az ellenségnek udvarolni, hogy a dolgok rossz vége esetén saját bőrét minden esetre biztositsa.

Mikor Kossuth Görgeit bizza meg a feldunai hadsereg főparancsnokságával, polgári főhatóságként melléje rendeli Csány Lászlót, ezt a kifogástalan nagy hazafit, kiben ugy megbizhatott, mint saját magában s ki elveit tényleg bitófán szenvedett halálával pecsételte meg. Csány egykor lovas-kapitány volt, tehát a dilletáns hadvezér Görgei nem nézhette le őt, mint a katonai tudományokban teljesen járatlan „prókátor"-politikust, egyénisége is tisztelетet gerjesztő volt, erélyessége pedig közismert. Csány volt a feldunai hadsereg politikai vezére addig, amig e seregnél tartózkodott, — Görgei lett azután, mikor már Csányt a kötelesség másfelé szólitá. E két korszak közötti különbség szem-

léletére három okmány fekszik előttünk, mindhárom a feldunai hadsereg nevében tett politikai kijelentés.

A magyar szabadságharc alatt egyetlen katonai testület sem tett politikai kijelentéseket, csak a Görgeié. Nem is az a hadsereg dolga, hogy poltikai nyilatkozatokat bocsásson közre, hanem az, hogy verekedjék. Görgeit illeti az a kétes dicsőség, hogy hadseregéből politikusokat képezett, kik e foglalkozást a csatavivásnál fontosabbnak tartották. Aligha Csány eszméje volt e nyilatkozatok közzététele, ő csak rábeszéltette magát Görgei által, kit megfoghatlanul bár, katonai lángésznek tartott.

A „*Feldunai m. kir. Hadsereg szózata*“ cimet viseli az első nyilatkozat, 1848. nov. 26-áról van keltezve s Csány László fő-kormánybiztos és Görgei Arthur tábornok által aláirva. Benne a többi között a következő nevezetes kijelentés olvasható:

„. . . Mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, mely törvényesen *egyedül* intézkedik az alkotmányos Magyarország ügyei felett: hogy a hatalom kifolyását, a *Honvédelmi Bizottmányt tökéletesen jogszerü kormányunknak tekintjük;* . . . és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesitettük, ugy ezentul, sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeléseit kötelességünk szerint teljesiteni szentül fogadjuk.“

Ez első okmány szerint tehát Görgei az

ország szine előtt szent fogadást tesz arra, hogy az országgyülés és a Honvédelmi Bizottmány minden rendeletét, lévén ez az országnak egyedüli jogszerü kormánya, kötelessége szerint teljesiteni fogja. Válasz e kiáltvány az V. Ferdinánd által aláirt alkotmány-ellenes kamarilla-szózatokra és Windischgrätz tábornagy kiáltványaira. Amenynyiben a feldunai hadseregben oly egyének volnának a tiszti karban, kik ezzel ellenkező nézetet táplálnak, azoknak e nyilatkozattal kinyittatott az ajtó az eltávozásra: mehetnek, még nem késő. De erre senki sem ment el, — aki akart, elment már előbb.

Pár nap mulva jön a december 2-iki trónváltozás: novus rex, nova lex! Görgei idején valónak tekinti, hogy a hadsereg általa vezetett csoportja erre is tegyen nyilatkozatot. Ugyancsak Pozsonyban, december 10-én jelenik meg a második számu nyilatkozat, most már nem „királyi" hadsereg, csak „Görgei Arthur tábornok a felsődunai magyar hadsereg nevében", Csány László aláirása nélkül, jelentvén ki a többi között ezeket:

„. . . A hadsereg kinyilatkoztatja, hogy Magyarország törvényes függetlenségét és a nemzet alkotmányos jogait az országgyülés és az általa *megbizott kormány parancsaihoz képest* védeni és oltalmazni szent kötelességének tartja. Kinyilatkoztatja továbbá, hogy . . . az ország ügyeibe *bárki által megkisérlendő beavatkozást bitorlásnak fog tekinteni,* hogy az országot, az országgyülés törvé-

nyes tekintélyét és az általa felállitott kormányt az ország és alkotmány iránti hüség zászlója alatt, minden idegen bitorlás, minden hatalom és megtámadás ellen utolsó csöpp vérig védeni el van határozva."

Ismét Görgei tesz tehát fogadást arra, hogy mindenki ellen (azaz: *az uj uralkodó és hadvezérei ellen is)* az utolsó csöpp vérig fogja védeni az országgyülést és a Honvédelmi Bizottmányt, mint Magyarország törvényes kormányát. Amennyiben még e nyilatkozat után volna a felsődunai (többé nem királyi, csak) magyar hadseregben olyan ember, ki a nemzet ellen, az uj uralkodó érdekében akarna harcolni, ujból és végleg kinyittatik neki az ajtó: mehet! De nem ment senki, mert nem volt már kinek mennie; aki megmaradt, az ugy gondolkozott, mint az országgyülés és, amint Görgei azt szinlelte.

Hat nap mulva kezdődik Görgei nagy futása. „Az utolsó csöpp vérig" védendő országgyülésért és kormányért Görgei semmiképpen sem akarja az első csöpp vért is kiontani. Megiramodik tehát és egymás után adva föl a védelmi állásokat, Buda alatt terem. A Honvédelmi Bizottmány hiába küldte neki a parancsokat, — ő nem engedelmeskedik, Kossuth hiába irja igazán szivreható leveleit, — ő azokat félredobja és menekül Windischgraetz elől. Az önfejü, makacs Perczel, maroknyi hadával engedelmesen helyt áll és szétvereti seregét, de legalább megkisérli az ellenállást, ameddig lehet. Nem igérgette, mint Görgei, ki Magyar-Óvárról ezt irja Kossuthnak (1848. dec. 17-én): „Itt minden esetre bevárom az ellenséget, ha csak

meg nem kerül Kapuvárnak." Az ellenség őt meg nem kerülte Kapuvárnak, de Görgei azt be nem várta Magyar-Óvárott, mert két nap mulva ezt jelenti Kossuthnak: „Győrt körömszakadtig fogom védeni . . . Maroknyi népemmel Győrnél leonidási harcot fogok vivni." Természetes dolog, hogy semmiféle szakadtig nem védte Győrt, a leonidási harcból ephialtesi menet lett s ő Bábolnáig hátrál, hol végre rövid csatározásra megáll. Itt — szerinte — a huszárok gyávasága miatt elveszti a kis csatározást és Bicskéig fut. Maga is érzi, hogy eljárása nagyon furcsán állhat katonai tisztesség dolgában, mert egyik bajtársának, (nem mondhatom: bizalmasának, mert ilyenje nem volt soha életében) Bikkessy őrnagynak dec. 29-én, Felső-Gallárói keltezve ezt irja: „Nagyon csodálnám, ha még a nemzet bizodalmát birnám; a nemzet az enyémet már rég elvesztette s csaknem azt hiszem, hogy hadseregem és enmagam részére nem marad egyéb hátra, mint becsületes halál a csatatéren Buda előtt." Bicskéről Kossuthoz dec. 30-án (a moóri csata napján) megint ir: „Nézetem szerint be kell várnom és visszavernem az ellenséget; mentől beljebb az országban, annál nagyobb kilátással; de természetesen tekintettel arra, hogy ne közvetlen a főváros tövében történjék." Három nap mulva aztán föladja a fővárost és megindul a bányavárosi kalandra. A „becsületes halál" helyett a félország végigdőzsölését választja, mely minden esetre édesebb, mint a hazáért meghalni.

S most már ez az ember, ki egyetlen szavát nem váltja be, ki az országgyülést és a kormányt állandóan ámitja, mert védelmet

igér neki és „utolsó csöpp vérig védelem"-ről, „leonidási harc"-ról és „becsületes halál"-ról beszél, mialatt folyton menekül, előáll Vácon január 6-iki hirhedett kiáltványával és jan. 10-iki hadiparancsával, melyben a Honvédelmi Bizottmányt s az országgyülést gyávasággal vádolja s nekik az engedelmességet nyiltan fölmondja. Indoka az, hogy az országgyülés és a kormány mért nem várta be Pesten a győztes osztrák hadsereget és mért nem akasztatta föl magát testületileg Windischgrätz által addig, mig a hős „feldunai hadsereg" futva menekült? A katona fut, — a polgár pedig álljon helyt és végeztesse ki magát! Ez lett volna Kossuthék kötelessége s ez idétlen nézetet vallják ma is a Görgei-imádók, könyveikben.

A moóri csata elvesztése után s azt látva, hogy Görgeit futásában megállitani nem lehet, az országgyülés dec. 31-én éjjel azt határozta, hogy az ellenállás egyáltalában lehetséges vezetése céljából átteszi székhelyét Debrecenbe. A kivonulás jan. 1-én meg is kezdődik, az ottmaradt tábornokok Csány elnöklete alatt hadi tanácsba gyülnek össze, megbeszélni a legközelebbi teendőket. Görgei az egyetlen sereg-parancsnok, kinek van serege, a többi szétszórt csapatok felett rendelkezik, ha azokat össze tudja szedni. Görgei akarata az irányadó s ő azt teszi, ami neki tetszik. Ő pedig a felvidékre akar menni, miután a legsürgősebb, sőt életkérdés az, hogy a Tisza-vonal védessék meg, hogy a törvényhozás és kormány levegőt nyerjen az ellenállás szervezésére. Tőle azonban történhetik a kormánnyal akármi, — ő a felvidékre akar menni. Csány vérző

szivvel enged, a haditanács legalább azt köti ki, hogy Lipótvár fölmentésére siessen, vagy Komáromnak kerülve, fenyegesse Windischgrätz hátvonalát s igy gátolja meg azt, hogy az tovább haladjon Debrecen felé. Görgei e feltételt elfogadja és természetesen nem teljesiti. Hisz ő nem a hazának akar szolgálatot tenni, hanem „Mari néni"-nek mutatni meg, hogy „ki vagyok én!" Elvonul tehát Vácig s ott kiadja kiáltványát, most már Csány ellenőrzése nélkül.

Ehhez hasonló iratot a világirodalom nem mutat föl, érdemes volna egészben lenyomatni. A fővezér saját hadseregét hivja föl itélő birául maga és a kormány között, de előre is elitéli a másik felet és magának megszavazza az engedetlenségi engedélyt. Kétszinüleg megvádolja magát, amiért a Honvédelmi Bizottmánynak a határvédelem kivánalmában és Bicskén a Buda előtti első hadvonalba visszahuzódás iránt engedett, most azonban kijelenti, hogy ezentul fölmentve érzi magát minden engedelmességi kötelék alul, mivel a kormány „a fővárost megfoghatatlanul rögtön elhagyta" s az ellenséges fővezérhez békeküldöttséget menesztett. E két oknál fogva a sereg nevében kijelenti, hogy:

„1. A feldunai hadtest hü marad esküjéhez, az V. Ferdinánd király által szentesitett magyar alkotmány fentartására nézve és azt minden külellenség ellen meg fogja védeni.

2. Ugyanazon határozottsággal fog a feldunai hadtest mindenki ellen föllépni, kik az ország bensejében éretlen republi-

kánus izgatásokkal meg akarják buktatni az alkotmányos királyságot.

3. Az alkotmányos monarchia fogalmából, mely mellett a feldunai hadtest az utolsó emberig küzd, önként következik, hogy csak azoknak a parancsoknak engedelmeskedik, melyek a magyar királyi felelős hadügyminisztertől, vagy az ez által kinevezett helyettestől (jelenleg Vetter tábornok) törvényes formában érkeznek hozzá."

Ez irat amellett, hogy perfid, nagy mértékben együgyü is. Görgei igen jól tudta, hogy V. Ferdinánd nem uralkodó többé, hiszen december 10-iki nyilatkozata éppen e tény megtudása folytán keletkezett, azt is tudta, hogy a feldunai hadtest kedveért nem fog visszatérni a már elhagyott trónra, tehát az iránta tüntetőleg hangoztatott hüség politikai képtelenség. Azonban most ő egyszerre adja a naivat, mint aki nem tudja, hogy uj uralkodó van s a régi iránt nincs többé alattvalói hüség. Azt is igen jól tudja, hogy a király által kinevezett magyar hadügyminiszter (Mészáros tábornok) régen megszünt fungálni mint ilyen s csak mint a Honvédelmi Bizottmány kültagja viszi a hadügyeket. Az iránta tanusitott fogadkozás tehát idétlen fogás s csak arra való, hogy ne mondhassák, mintha Görgei teljességgel semmiféle fölebbvalót nem akarna elismerni maga fölött. Végül a „republikánus izgatások" fölemlegetése ujra ámitás, mert a Debrecenbe menekülés alkalmával a republikánusok nagyon is kis-

lelküek lettek s a Deák-féle békeküldöttség megjelenése Windischgrätz előtt nagyon is azt bizonyitá, hogy a küldöttséget menesztő országgyülés mitsem akar tudni republikánus áramlatról, de keresi a tisztességes kiegyezést, még az uj uralkodóval is, ki elé bocsáttatni óhajt.

Az egész nyilatkozat nem volt más, mint a szabadságharc erkölcsi alapjának megtámadása, a törvényhozás és a kormány diszkreditálása a nemzet és a hadsereg előtt, — Görgeire saját magára nézve pedig, a hadjárat rosszul végződése esetén a biztos bünbocsánat megnyerésére tett első nagy lépés. E nyilatkozat nyilvános visszaszivása volt az előző kettőnek, kegyelmi kérvény a csepelszigeti csinyért s annak demonstrálása, hogy Görgei és hadteste a kormányt kiszolgáltatja Windischgrätznek, ki most már mehet Debrecenbe, összefogdoshatja a „juntát“ s rakásra akasztathatja, Görgei serege nem fogja védeni. Görgei a kétszer megtagadott uralkodót bünbánólag ujból elismeri, kegyelméért esd és nyiltan ellene fordul a magyar törvényhozásnak és kormánynak, melyet ezennel leskártol.

IV.

A váci kiáltvány megmutatja nekünk Görgei alapjellemének legkiáltóbb vonásait, a gőgöt, az igazságiszonyt és a hiuságot, nagyfoku hálátlansággal kapcsolatban. Saját müve bizonyitja az előbbit, mert aki minden kortársáról oly végtelenül kicsinylő véleményt táplál, mint Görgei, az csak a nagyfoku gőg által vezetteti magát. Nem szólva a többi magyar tábornokról, kik közül különösen Kossuth személyes hivei (Asbóth, Nagy-Sándor, Guyon, Kmety s mások), a világ legutolsó katonái az ő szemében, de akivel soha összetüzése nem volt, még Bem is csak „gyanus kalandor“ előtte, s a „Petőfi polyákjá“-tól még a katonai tudást is elvitatja. Az ellenség ugyan más véleményben volt Bemről, pl. Haynau hadtörténetirója, Ramming (a „Sommerfeldzug“ szerzője) őszinte elismeréssel viseltetik Bem hadvezéri tehetsége iránt, csak Görgei, az igazi hadvezér-dilettáns tartja őt dilettánsnak. Az egyedüli katona, kit a magyar vezérek közül elismer, Aulich Lajos, ki öreg alezredes létére engedelmesen rendelte magát a fiatal főhad-

nagy-fővezér parancsai alá, a napoleoni háboruk vén katonája a vegyész-gyakornoknak, ki sohasem szagolt lőport. Egyedül Aulichról ismerte el, hogy jeles katona, azon őszinte gyónásában, melyet egy izben Ballagi Aladár egyetemi tanár előtt tett, kimondván, hogy ő bizony a hadvezetéshez, mikor hadvezérré lett, semmit sem értett, csak lassan tanult bele, látva, hogy a keze alatt levő igazi katonák hogy csinálják azt. Könyvei után itélve, azonban azt kellene hinnünk, hogy Napoleon összes hadjáratait végigcsinálta a „kis káplár“ vezérkarában.

A nagyfoku hálátlanságot illetőleg, emlékeztetem a szives olvasót azon körülményre, hogy 1848-ban Görgeinek és ifju nejének nem volt betevő falatja, mivel lembergi egyetemi magántanársága (melyre — Görgei István müve szerint — „ki volt nevezve“) egy fillér jövedelemmel sem járt. Görgeiné naivul megirja naplójában, mily türhetetlen lett helyzetük Toporcon, hol a család legnagyobb része (Arnold bácsi, Géza bácsi stb.) aulikus volt és a jobbágyok fölszabaditása miatt gyülölte a szabadságot, viszont meg „Mari néni“-vel „számos összekoccanása volt Arthurnak“. Ez aztán május végén otthagyja a hét szilvafát és Pestre jön, azon szándékkal, hogy *„nem lesz katona, nem kockáztatja életét és egészségét“*. Ezért próbálkozik a minisztereknél, de végre, minden kötél szakadván, nincs más hátra, mint beállani katonának, s ezzel megmenteni magát és nejét az éhenhalástól. Itt öt hónap alatt tábornokká lesz, havi ezer forint fizetéssel, amennyit Lembergben kétszáz évi tanárság után sem kapott volna; fővezérré, mire nem szolgált rá

katonai tudással, mert a Tácnál végzett kis haditett oly jelentéktelen cselekedet volt, amilyet azon időben minden guerilla-vezér megtett, — e nagy dolgokért Görgei azzal fizet, hogy a Honvédelmi Bizottmányt saját katonái itélőszéke elé hurcolja és tekintélyétől fosztja meg. S azzal, hogy hiuságának áldozzon, s magas rangját szülőhelyén fitogtassa, nekiindul a bányavárosoknak, fittyet hányva a kormány azon parancsának, hogy a Tisza-vonalat fedezze s a Debrecenbe menekült közigazgatás és törvényhozás uj székhelyét biztositsa.

Görgei bányavárosi kalandját ugy szokás feltüntetni, mint a stratégiai tudás remekművét. Állitólag hadiiskolában is tanitanák, mit nem hiszek, már csak azért sem, mert az osztrák hivatalos munka (Nobili „Winterfeldzug"-ja) kicsinylőleg szól róla. Görgei a haditanácsban azon feladatra vállalkozik, hogy a szorongatott Lipótvárt, a kis magyar Termopylét fölmenti, esetleg Komáromra csap le, honnan az ottani helyőrséget magához vonja, s Windischgraetz hátvonalába kerül. Igy beállitva, tetszetős volt a terv, nem csoda, ha a haditanács, még az öreg Csány is, kinek pedig Debrecen védelme feküdt szivén, beleegyezett. Elhitték Görgeinek, hogy Lipótvárott levő testőr-pajtását, b. Mednyánszkyt (a későbbi vértanut) meg akarja menteni, s okvetlenül Lipótvárnak megy. Nem ismerték Görgeit, ki ugyan nem törődött azzal, mi lesz Mednyánszky sorsa és az egész kis helyőrségé. Közeledtére ugyan az osztrák ostromló sereg sietve huzódott vissza, ő azonban közönyösen odább haladt, sorsára bizva a testőrpajtást. Rövid uton most Debrecennek kerül-

hetett volna, azonban akkor talán el sem hiszik neki a Szepességben azok, kik Adél életét ott megkeseritették, hogy Arthur az a nagyhatalmu magyar fővezér, ha nem mutatkozik ott teljes pompájában, egész serege élén. Ezért kellett tehát a Szepességnek kerülnie, mert azt a kis pénzt, ami Körmöcbányán és Selmecen volt, már ugyis megkapta.

Mikor Debrecenben a váci kiáltványt a Honvédelmi Bizottmány tagjai elolvasták, mód nélkül fölháborodtak Görgei ellen, azonban nem volt mit tenni mást, mint elfogadni Görgei föltételét és neki Mészáros Lázár utján küldeni parancsot, hogy azonnal forduljon a Tisza felé és védje meg Debrecent, mely Mészáros kassai veresége folytán komoly veszélyben forgott a Schlick-féle osztrák hadtest részéről. Tóth Bódog főhadnagy, Mészáros és Kossuth futára, a hadügyminiszter szigoru parancsával már január 14-én Selmecbányán utóléri Görgeit és át is adja neki azt. Görgei előtt nyitva az ut a Tiszára, második fölvidéki utja alkalmával sem kellett a Szepességnek kerülnie, hogy Debrecenbe jusson, azonban ő most már Mészárost sem ismeri el törvényes felebbvalójának, s parancsát félredobva, megy a hét szilvafa alá. Január 6-ika a kiáltvány dátuma, 14-én kapja a hadügyminiszter parancsát, tehát nyolc napra rá, s ez idő elég neki arra, hogy most már ezt is eldobja, minden indokolás nélkül. Másra várt ő, s ezt meg is kapja január 26-án: az osztrák visszhangra, mely neki a büntetlenséget és esetleg a megélhetést megigéri. Ez nap jelentkezik nála Windischgraetz futára, s őt serege átadására szólitja fel. Görgei válaszul ismét a váci kiáltvány néhány

(nem is egy) példányát adja át, hadd küldjenek belőle Bécsbe is. Erre adja ki Windischgrätz alantabb olvasható parancsát az alantas tábornokokhoz Görgei személyére vonatkozólag.

Biztosra vehetjük, hogy Windischgraetz ekkor ismerte már a váci proklamáció teljes szövegét, hiszen azt Görgei Vácon kőnyomatu példányokban készitteté el és seregében szétosztatta. Alig hogy ő onnan elvonult, ott termettek az osztrákok és ha mástól nem, a nyomdásztól kaphattak példányt a nyilatkozatból. Mást e nyilatkozatból Windischgraetz sem olvashatott ki, mint azt, hogy Görgei fölmondotta az engedelmességet a magyar kormánynak, s a „király" hüségére akar visszatérni. Ezért bizalommal küldi hozzá „Hrankay József kapitányt" mint futárt, valószinüleg Görgei Guidótól megtudván, hol lakik Arthur felesége, s attól kérve ajánló-levelet a magyar tábornokhoz. Mészáros Lázár irja emlékirataiban, hogy Görgei egész magyarországi pályafutása alatt állandó összeköttetést tartott fönn Bécscsel, s ezért hisszük, hogy közvetitője a folytonosan osztrák szolgálatban álló bátyja volt.

Windischgraetz futárának nevét Görgeiné adja tudtunkra naplójában, melynek egyik helyén ezt irja:

„Még Lucsivnán voltam, amikor egyizben fölkeresett engem egy ismeretlen férfiu. Mint Hrankay József nyugalmazott kapitány mutatkozott be s ajánlólevelet kért tőlem Arthurhoz, akihez Windischgraetz nevében megy el, hogy fegyverletételre birja. Windischgraetz herceg azt mondta neki:. én nagy befolyással va-

gyok Arthurra, kérjen tőlem ajánló-levelet. Én Hrankay urat mereven visszautasitottam és kijelentettem neki, hogy férjemre semmiféle befolyást nem akarok gyakorolni.

De Hrankay még igy is elment Arthurhoz, aki éppen akkor Rózsahegyen táborozott. Hrankay a Windischgraetz nevében ezeket ajánlotta Arthurnak:

1. Görgei a katonáit elvezeti az osztrák táborba.

2. Ezért kap élete fogytáig bőséges kegydijat, biztos exisztenciát és külföldre szöktetik."

Görgei nem akasztatta föl Hrankay urat, hanem átadta neki a váci kiáltványt Windischgraetz számára. Vajjon mert volna-e Hrankay ily ajánlattal Damjanichhoz közeledni? Windischgraetz tudta, kihez forduljon, s Világos mutatja, mily eredménynyel tehette meg keritő ajánlatát.

Hrankay megviszi a hercegnek Görgei válaszát, a váci kiáltvány több példányát, mire Windischgraetz febr. 5-én a következő körlevelet intézi alvezéreihez:

„..... *cs. k. tábornok urhoz.*

Miután a felkelők vezérét, Görgeit, a lázadók elcsábitották és elragadták, jelenleg azonban az ugynevezett Honvédelmi Bizottmánynyal szakitott és kész legkegyelmesebb Urunk, Császárunk és Királyunk Ő felsége jogaiért küzdeni, igy csak eltévelyedettnek látszik, azért Ön,

Tábornok ur, a parancshoz alkalmazkodva, akárhol találkozzék is Görgeivel, szólitsa föl békés uton a meghódolásra, ez esetben kijelentvén neki, hogy teljes bocsánatot nyervén, Magyarországon kivül bárhol szabad tartózkodási helyet választhat magának."

Ime Windischgraetz köriratának szövege és a Görgeinével „Hrankay" által közölt ajánlat lényegében födi egymást, s akik a Windischgraetz-féle levelet talán Asbóth Lajos koholmányának tartanák (mert az ő „Emlékiratai"-ban fordul e levél először elő), ez irat hitelességében többé nem kétkedhetnek, mert azt Görgeiné erősiti meg naplójában.

Láthatjuk tehát, mit igért az osztrák katonai kormányzat Görgeinek esetleges árulása esetére, ezt meg is kapta Világos után, a végrehajtott árulás dijául.

Hogy az osztrák seregben az árulás ilyen jutalmazása akkor szokásos lehetett, bizonyitja b. Haynau Gyula táborszernagynak Komárom ostroma alatt Klapkához intézett levele (Pest, 1849. aug. 31.), melynek záradéka igy hangzik:

„Önt illetőleg, parancsnok ur, még hozzátehetem, hogy azon esetben, ha a vár az osztrák csapatoknak haladéktalanul és föltétlenül átadatik, ön saját személyét illetőleg a legnagyobb megnyugvással számithat nagylelküségemre, egyébként is

olyan ember lévén, aki mind igéreteit, mind fenyegetéseit be szokta váltani.

„Végül tudomására hozom, hogy Görgei Arthur egy általam hozzá intézett levél szerint teljes bocsánatot nyert."

Mint Haynau később, ugy Windischgraetz a hadjárat első szakában császári „Alterego" volt, kinek igérete föltétlenül érvényes minden körülmény között. A mindenképen jó vég felől tehát Görgei meg volt nyugtatva, csak Windischgraetz késett meg az ajánlat megtételével. Ha Görgei legkésőbb Szélaknán kapja meg a herceg iratát, mikor még bekerittetését oly módon maga eszközölhette volna, mint aug. 12-én Világosnál, a magyar hadjárat hamarább bevégződött volna. Azonban már január végén kimenti Görgei egész seregét a kelepcéből a becsületes, öreg Aulich ezredes, ki a Körmöcbánya környékén lakó hazafiak egyikétől megtudja, hogy az egérfogóból, melybe Görgei seregét belevitte, egy beomlott bánya-tárnán át van menekülés, azt hirtelen kitisztittatja, s azon csapatával átvonul. Görgei kénytelen-kelletlen utána megy s a honvédsereg a szégyenletes elfogatástól meg van mentve.

Windischgraetz herceg amnesztia-levele épen február 5-éről van keltezve, amely napon Guyon elfoglalja Branyiszkót, de mely napon Görgei (saját könyve bizonysága szerint) a megejtendő fegyverletételről elmélkedik. Windischgraetz a budai királyi palotában és Görgei a lőcsei vendéglőben egymásra gondolnak, s mindkettőjük gondolata Görgei kapitulációja. Ezalatt pedig Guyon Richard Esq. verekszik és utat tör az elmélkedő Gör-

geinek Kassa felé, hogy egyesülhessenek Klapka ezredes hadával, mely egy percig sem gondolt, még Mészáros alatti megveretése alkalmával sem, a kapitulációra. Igaz, hogy Windischgraetz a jó öreg Mészáros Lázárt nem is merte volna ilyen ajánlattal megkörnyékezni.

Hogy Windischgraetznek e jó gondolata ily későn jött, az elég baj volt a császári fegyverekre. De még nagyobb baj volt a herceg félelme a debreceni uttól. Ő még a régi divatu katonák közé tartozott, kik, ha egyszer téli szállásra vergődnek, onnan nem mozdulnak ki szivesen. Mi gátolta őt abban, hogy ne menjen Debrecenbe, megsemmisiteni az országgyülést és Kossuthot, ki egymaga több volt, mint az egész feldunai hadsereg, mely eddig mindig csak futott és most kiáltványában a nemzeti ügytől is elszakadni késznek nyilatkozott.

De Windischgraetz nemcsak gyönge katona, de még gyöngébb politikus is volt. Ő azt hitte, hogy egy fölkelt országot akkor lehet megfékezni, ha egyetlen hadseregét semmisitjük meg. Ezért legfőbb feladatának Görgei üldözését tekintette, azonban ebben is csak félrendszabálylyal élt, egyetlen hadosztályt küldve utána, maga pedig kényelmesen várt a kitavaszodásra. Mikorra aztán kitavaszodott, akkora Windischgraetz herceg örökre befagyott, mert Kossuth ezalatt annyi hadsereget teremtett, amennyit Magyarország keleti része csak adhatott.

Az első és főparancs a stratégiában a futó ellenség üldözése mindaddig, mig az meg nem semmisül teljesen. Windischgraetz előtt két sereg volt; Görgeié, mely fölfelé

menekült és Perczelé, mely 6000-re kiegészitve a Tisza mögé vonult. Az első után küldte Csórich altábornagyot a Wysz és Jablonovszky dandárokkal. Ez elég volt Görgei nyugtalanitására és üldözésére, kevés arra, hogy megsemmisitse őt, ki Vácnál a kormány által oda összevont 5000 rendes katonát is magához csatolván, öt teljes hadosztály felett rendelkezett.

A másik után eredt a moóri győző Ottinger a maga „mészáros dandár"-ával. Szolnokot már január 13-án elfoglalja, itt hallja, hogy Török-Szent-Miklóson nagy magyar hadsereg van, nem mer tovább menni. Ha tudta volna, hogy itt csak Perczel seregének töredékei vannak, vezér nélkül, egyetlen őrnagy parancsnoksága alatt s ott az erkölcsi erőt Madarász József képviseli! De hát az osztrákoknak rosszul fizetett kémeik voltak, Windischgraetz egy-egy fontos tudósitást öt-hat forinttal dijazott, ezért bizony egy kém sem kockáztatta életét. (Schlesinger: „Aus Ungarn" 99. lap.)

„Ilyen országban" irja a Nobili-féle munka, — „hol nem lehet tudni, honnan támad elő a hadsereg, hol időznek a csapatok, nem lehetett Budapestről kimozdulni." Persze, hogy nem, különösen, ha valaki nem akar a kényelmes királyi palotából kimozogni, hogy valami faluhelytt kucorogjon nádfedeles „főhadiszálláson". Windischgraetz tehát maradt, várva a jelentéseket, küldve a rendeleteket és hagyva, hogy a magyarság erősödjék.

Már az öreg Radetzky kissé másféle katona volt, mint tábornagy-kollégája.

Egyik, éles megfigyeléséről tanuskodó müvében („A u s z t r i a h e l y z e t é n e k k a t o n a i m é l t a t á s a“, irva: 1828. januárjában Budán) igy nyilatkozik a hivatásszerü és a polgárkatona közötti harcról:

„A polgárkatonák és rendes hadseregek közötti háboruk eleinte rendesen vereséggel járnak az előbbiekre nézve, de a honvédség, kitartásával mégis elnyeri jutalmát. A polgárkatonát a gyakorlat képezi valódi harcossá. Csakhamar kiösmeri ellenfele gyönge oldalait, azt fölhasználja s az állandó hadseregek felett kiváló előnyei vannak a honvédségnek. Az első abból áll, hogy hadi müveleteik a maguk egyszerü természetességükben mentek minden cikornyától, s ezzé nem is fajulhatnak, továbbá, hogy minden terepen használhatók. További előnyét abban látjuk, hogy a polgárkatonaság hamar és könnyen egészitheti ki magát, mert ott, ahol ezek mozognak, egész tömeg fegyverfogható polgár van még. A harmadik és legfőbb előnyt abban látjuk, hogy ezek saját biztonságukért, jólétükért és fönmaradásukért küzdenek. Náluk az erkölcsi eszközök teljes erejükkel hatnak. E l t a g a d h a t l a n u l a z o n b a n a z a f é l m a r a d m i n d i g g y ő z t e s, m e l y l e g i n k á b b e l v a n t ö k é l v e a r r a, h o g y g y ő z t e s m a r a d j o n“. („D e n k s c h r i f t e n milit-polit.-Inhalts“ 449. l.)

Ha ezt Windischgraetz tudja s ha benne meg van az eltökélt szándék, hogy győztes akar lenni, a végletekig kell üldöznie a menekülő kormányt, mely uj meg uj honvédseregeket szervezhet. A futó katonák utóvégre is megszokhatják a golyókat s egy-

szer csak szemközt fordulnak elkeseredésükben, látván, hogy igy meg az örökös fáradság öli meg őket. Nem hősiességből, de lustaságból lesznek bátrakká, hogy tovább ne kelljen futniok. Windischgraetz belátta, hogy egész erejével nem nyargalhat Görgei után, ezért elég volt tőle, hogy két dandárt inditott a menekülő után, négyszer annyija maradt még Budapesten. Görgei e két gyönge dandár elől is folyton szaladt, minek lett volna még többet vesztegetni üldözésére. Ezenkivül megkereste Götz tábornokot, ki a tót népfölkelés támogatásával Mosócig jött (egy állomás Körmöcbányától), hogy Görgeit keritse be felülről, miután már január 12-én látta, hogy Görgei futásának egyedüli józan célját, Lipótvár fölmentését, (vezérkari főnöke tanácsára) elejtette.

A szabadságharc elején alig tett valaki a magyar ügynek oly nagy szolgálatot, mint Ordódy őrnagy és bátor kis csapata Lipótvárott. Alig 1300 emberrel és pár ágyuval Simunics altábornagy egész hadosztályát, körülbelül 10—11.000 embert föltartóztatott a Vág mellett e pici fészekben, melylyel a sokszorosan tulnyomó erő nem boldogult. Az ostrom alatt Simunics lőportára is légberöpült, amivel Ordódy ujra haladékot nyert. Görgei felvidéki hadjáratának ez volt egyedüli elfogadható célja, hogy e magyar Thermopylét fölszabaditsa. Ugy is indult, vezettetvén itt is személyes barátsága által b. Mednyánszky őrnagy iránt, ki a helyőrségben volt, s ki Gruber kapitánynyal egyedül szavazván február 2-án a vár föladása ellen, később Haynau bestiális dühének áldozatul esett.

Simunics, Görgei közeledtére rémülten vonult vissza Lipótvár alul, hogy két tüz közé ne jusson. Viszont Götz tábornok is szorult helyzetbe jutott és meghátrált. Simunics Pozsonyból és Komáromból kért segitséget Görgei ellen s kapott is Neustädter tábornoktól. Azonban Görgei nem Lipótvár s Nagyszombat felé fordul, hogy Guyonnak alkalmat adjon az első nagyszombati harc megujitására, hanem — attól félve, hogy Komáromra leszorittatik (!) kelet felé csap. Az egész hadjáratában az lett volna legnagyobb előnye, ha Komáromra leszoritják, serege már sulyánál fogva is rögtön áttöri a Komárom körüli kis osztrák sereget s ő Windischgraetz hátába kerülve, azt a főváros gyors elhagyására kényszeriti. A dunántuli megyékben rögtön szervezheti a népfölkelést s Windischgraetz, esetleg Roth és Philippovich sorsára jut.

Mindebből semmi. Január 12-én a bányavárosok felé fordul, sorsára hagyva Ordódyt. Ez február 2-áig tartja magát Lipótvárott és addig leköti Simunicsot egészen. Görgei ezalatt átmenekül a Sturecen és Kassa felé fordulhat. Ordódy tehát megmenti Görgeit a teljes bekerittetéstől, de maga viszont áldozatul esik. Az egyetlen cél, melyet Görgei maga elé tüzött, midőn Szolnok helyett Vác felé indult, Lipótvár fölmentése és az északnyugati megyék biztonságának helyreállitása, vizbe esett eszerint s Görgei céltalanul indul oly irányban, melyre semmi szükség sem volt.

Két kisebb eredménye volt Görgei kalandjának: egyik az, hogy a bányavárosokban levő csekély ércpénz-készletet megmen-

tette. No ezért kár volt 16.000 embert vinni arra, elég lett volna Beniczky Lajos száguldó csapatát, legfeljebb 1000 főnyi erővel, elküldeni; Beniczky hamarább elhozza azt a kis pénzt s kevesebb hűhóval. A másik eredményt, hogy Schlick ellen egyesüljön a tiszai hadsereggel, rövidebb uton elérheti vala, ha Miskolc felé vonul és ugy csap Kassának. De erre szükség nem volt, mert hiszen amely napon ő Vácon hitszegő pronunciamentóját kohòlja, az nap Mészáros tetemes haderővel áll Schlick ellen Kassánál. Igaz, hogy Schlick megveri Mészárost, de a Tiszáig le nem jöhet ugy sem s mire Görgei Félmagyarország bekalandozásával odaér, akkorra már Schlick régen Debrecenben járhat.

Mi volt tehát Görgei célja? Első az, hogy elvonja magát minden parancsnokság alul és saját szakállára dolgozzék. Kapott ő az általa egyedül illetékesnek elismert Mészárostól is és másodsorban Vettertől is parancsot, de egyiknek sem engedelmeskedett. Egy árva hanggal se tartotta szükségesnek hollétét a hadügyminiszterrel tudatni, sőt még fontosabb dolgokat sem ad tudtára főhatóságának. A kormányt egyedüli ép seregétől megrabolni, hogy az az ellenség dühének ki legyen szolgáltatva s ha ezekkel végezett Windischgraetz, vele kegyelemre kiegyezni, ez a célja.

Hogy Görgei szakitott a törvényes kormánynyal, azt láttuk. De hogy ezenkivül még mit csinált, azt is meg kell világitanom. Először is mindenféle ügymeneti intézkedést, mely nélkül rendes hadsereg pedig el nem képzelhető, beszüntet. Ötletek szerint

ugrál egyik napról a másikra. Ha seregében nem oly kiváló katonák lettek volna az egyes dandárvezérek, mint az öreg Aulich, a vakmerő Guyon, a rendithetlen bátorságu Kmety György, (két más dandárának, vagy amint a honvédségnél nevezték: hadosztályának parancsnoka Piller ezredes és Simonyi alezredes voltak), bizonyára szétmorzsolódik egész hadserege Görgeinek.

Január 14-én Selmecbányán éri utól a hadügyminiszter és Kossuth futára, Tóth Bódog főhadnagy, azon parancsot adva át neki, hogy vonuljon Schlick ellen, ki igen fenyegeti Debrecent. Mikor e futár elindult, még nem volt Klapka a tiszai sereg parancsnoka s minden percben lehetett attól tartani, hogy Schlick a Mészáros kétszer megvert seregét maga előtt hajtja Debrecenbe. Görgei a parancsra csak azt mondja, hogy „majd meglátjuk“ s ezzel bocsátja vissza a futárt. A kormány tehát tisztában lehetett azzal, hogy erre az emberre ugyan hiába számit.

Azonban Görgeinek más választása már nem volt, mint hogy kelet felé vonuljon. Ott nem maradhatott, mert kergették (január vége felé már csak egyetlen osztrák dandár, a Jablonovszky hercegé üldözi, tehát 4000 ember az ő 16.000-ét!), nyugatra nem fordulhatott, mert Simunics már összeköttetésbe lépett Götz-cel és Neustädter is fölfelé vonult, tehát csak kelet felé vonulhatott. Igy akarata ellenére is kénytelen volt a kormánynak engedelmeskedni. Annyival inkább meg kellett ezt tennie, mert a Guyon-hadosztályt (voltaképen dandárt) kisebb számu ellenség Szélaknánál január 21-én megverte

s Guyon 10 ágyut, 700 halottat és foglyot vesztett.

Görgei hadmenetének nem utolsó jellemvonása az, hogy minden csapatparancsnok a legnagyobb szabadsággal azt teszi, ami neki tetszik s a fővezér legtöbbször azt sem tudja, hol vannak csapatai. Érdekesen beszéli el Görgei maga német müvében, hogy megy egy hadosztályát felkeresni kocsin s a saját csapata lefogja, s kis hijja, hogy le nem lövik a fővezért. Nem csoda különben: Görgei maga is félrevet mindenféle kicsinyes jelentési kötelezettséget fölebbvalóival szemben, — neki se tegyenek jelentést alantasai. Az osztrák kissé máskép cselekszik: mindig tudja, melyik csapata, hol van s ha Csórich nem oly óvatosan félénk s nincs Görgeiről oly nagy véleménynyel, (melyre ez azonban teljességgel nem szolgált rá) sokszorosan megsemmisitheti vala Görgeit. E helyett azonban ostoba javaslatokat tesz Windischgraetznek és hagyja Görgeit menekülni.

Görgei nemcsak teljesen járatlan volt a hadvezetésben még a bányavárosi kaland alatt is, de a magyar sereg és kiválóan a forradalmi hadseregek természetével sem volt tisztában. A magyar katona kiválóan támadásra való; védelemnél hamar elvész lelkesültsége. Forradalmi hadsereget pedig csak támadásra szabad használni. Ezért győzött mindig Damjanich, ezért legtöbbször Perczel, igen gyakran Bem, mert mindig lehetőleg ők támadtak. Ahol pedig saját országunkban vagyunk s a föld népének támogatására bizton számithatunk, ott mindig támadni kell és sohasem: futva védekezni.

Azonban Görgei számitását fennebb láttuk már; ő tudta, miért kell igy járnia el.

Guyon veresége Szélaknánál főleg annak volt köszönhető, hogy Görgei hadát ugy szétszórta, hogy maga se tudta, merre van Aulich hadosztálya, s Kmetyé. Azonkivül Guyon iránt személyi ellenszenve is volt, s ez Görgeinél nagyon számitott. Ezt láttuk Moórnál; aug. 2-án Debrecennél (hol az általa gyülölt Nagy Sándort áldozta fel), máskor Dembinszkyvel, Vetterrel és aug. 13-án Kossuthtal szemben, midőn személyes gyülölködésből hazáját is odadobja az orosznak, bajtársait a hóhérnak, hogy Kossuthon boszszut álljon. Ő már január 15-én Szélaknán van, tudja, hogy itt támadást várhat, a városka környéke védelmi harcra felséges, de semmit nem csinál, hogy ha itt egy csapatát megtámadják, az védelmi állásban legyen. Igy aztán Guyont, midőn odahuzódik Báth felől, ujból és most erősebben veri meg Csórich, amikor már Aulich osztálya régen Körmöcbánya felé jár. Mindkét csapata folyton „kritikus helyzetek"-be jut, mig végre sikerül egyesitenie seregét. Nagy veszteségek, csufos futás után együtt van az egész „feldunai hadsereg", midőn mindössze 4000 osztrák üldözi, Csórich pedig Budapestre az elfogott 700 honvéddel és elvett 10 ágyuval diadalmenetben vonul be. Görgei fellélekzik 14.000 emberével és könnyebben fut tovább a 4000 elől, mely számot a Besztercebányán b. J e s z e n á k János kormánybiztos által ujoncozott két uj zászlóalj hozzávonásával ismét 16,000-re egészit ki.

Ekkor aztán egy kis baj éri. Guyon Iglóra bevonult február 3-án, s ott éjjel

Schlick egyik csapatkája támadja meg, midőn a gondatlanok előörsi szolgálat nélkül kényelembe helyezik magukat. Schlick az ő embereivel nemcsak Tokajig jő le és Klapkát támadja meg (jan. 24-én), bár itt kikap, de Kassát is tartja, s ráér az érkező Görgei ellen is hadakozni. Egy kis csapata (2000 ember) megszállja a branyiszkói hegyet, melyen Görgeinek át kell törtetnie, ha északról akar Kassára lecsapni és Schlick hátába kerülni. Ő tehát mig Lőcsén tisztikarával bálozik és a szepességi szép leányokat táncoltatja, azon éjjel Guyon nekikészül a branyiszkói hegynek, hogy vagy elfoglalja azt, vagy Görgei egész hadjárata céltalan, mert kénytelen lesz délkelet felé fordulni a Tiszának.

Igaz, hogy azt előbb is megtehette volna, ha Zólyomból, hol végre egész seregét egyesité, Losoncnak jő és a Windischgraetz által Schlicknek segitségül küldött Schulzig-féle hadosztályt szétkergeti. De ez esetben hamar lejut Debrecenbe a kormány védelmére, főleg pedig Szepesmegye és a „Mari nénik" nem látják Arthurt, mint főparancsnokot ott, ahol hét szilvafa igazgatását se bizták vala rája. Itt tehát Branyiszkónál ujra kockára teszi egész sikerét és világért sem lép föl oly erővel, mely a sikert biztositja, hanem Guyont ujra kiteszi az esetleges vereségnek nehány „rossz zászlóaljjal." Guyon azonban győz, a mi Görgeinek elég boszuság. Most már az ut szabad előtte, az őt üldöző Jablonovszky gyönge dandárának fittyet hányhat, sőt Eperjes felől Schlick hátába kerülhet és összeköttetését Galiciával elvághatja. Mindezt azonban csak

a Guyon emberei által elfogott futár sürgönyéből tudja meg s erre könnyebbül meg igazán. Klapkától most már alig választja el némi távolság s egy kis ügyességgel Schlicket két tüz közé foghatják.

Itt még egy eredeti kiadatlan okmányt közlök, mely Görgei ügyvitelét jellemzi. A zsarnóca-hodricsi ütközet jan. 21-én történik, s Görgei tudatlansága és csapatainak szétszórtsága miatt elvész az is, meg ugyanaz nap a szélaknai csata is. Erről szól március 20-áról kelt következő jelentése:

716. sz. Felsőmagyarország hadsereg vezénylete, mezőkövesdi főszálláson mart. 20-án 1849.

Hadügyminiszter Mészáros Lázár urnak

Debrecenben.

„Horváth Pál, miután Zsarnóca helységét, mint a bányavárosok kultsát világos fővezéri parancs ellenére, megszállani elmulasztotta, — őrnagyi tisztségétől haditörvényszéki itélet értelmében egyszerüen megfosztatott.

Minek következtében ennek helyére Jakabfalvi századost, ki a fenebb érintettnek elmozdittatása óta a zászlóalji parancsnokságot egész eréllyel viszi, — ajánlom a nográdi honvéd zászlóalj Őrnagyául April 1-ső napjától számitandó rang és illetménnyel.

Görgei.“

Az egész okmány, orthographiai hanyagságaival együtt Görgei sajátkeze irása. *A január 21-iki eseményről csak március 20-án tartja érdemesnek felebbvalóit, a hadügyminisztert tudósitani.* Tartalmilag ahány sor, annyi valótlanság az egész okmány a „felsőmagyarországi hadsereg" elnevezéstől kezdve, mert febr. 12-ike óta „m. kir. XVI. hadosztály," később pedig „VII. hadtest elnevezés" illette meg Görgei csapatát, melybe a 17-ik zászlóalj tartozott; mert Horváth, illetve zászlóalja Zsarnóca elfoglalására nem kapott fővezéri parancsot, mert Zsarnóca nem volt a bányavárosok kulcsa, ha Görgei annak tartja vala, nem gyarló ujonc zászlóaljjal kell megszállatni, mig három hadosztályát ugy szétszórja másfelé, hogy keresésére magának kell mennie . . . . stb., stb. Ezen okmány azonban jellemzi az egész embert: saját határtalan hanyagsága hibáit más ártatlan emberre tolni át, minden körülmények között bünbakot keresni, tudatlanságát nagy mondásokkal takarni el, — ez Görgei. Ha az a szegény őrnagy elcsapatást érdemelt, hányféle büntetést érdemelt Görgei, ki annyi „kulcsot" adott át az ellenségnek, Pozsonytól Világosig? Egész sajátkezü okmánya cáfolatát maga irja meg egyébként német müve I. 169 s köv. lapjain.

Ugyan e müve 161. lapján pedig a következő nyilatkozatot teszi, mely egyuttal birálata a bányavárosi kalandnak:

„A Debrecen ellen intézett támadás szakadatlan folytatása ellenállásunk életidegét egy csapással zuzta volna szét."

Midőn valaki ezt tudja s ez meggyőződése, (mert hiszen eszerint cselekszik) és

mégis nyitva hagyja az utat Debrecen felé az osztrák főseregnek, hogy menjen és folytassa szakadatlanul támadását és igy nemzeti ellenállásunk életidegét egyetlen csapással zuzza szét, — arról az árulás vádját soha senki le sem veheti.

V.

Görgei bányavárosi hadmenete valódi szinében mutatja be Görgei stratégiai tudatlanságát. A hadvezér első és főkötelessége az, hogy egyes csapatrészeit ugy helyezze el, hogy azok minden pillanatban kezénél legyenek s megtámadtatás esetén egymásnak segitségére siethessenek. Ezt az elemi szabályt Görgei nem tartotta meg. Midőn Collery ezredes mindössze négy gyalog- és egy lovasszázaddal megrohanja Guyon hadosztályát, az egész magyar sereg ugy szét van szórva, hogy Collery könnyü diadalt arat a számban óriási tulerőben levő, de össze nem hozható magyar sereg felett. Ha Csórich előbb, nem hét nap alatt tesz meg tizenkét mértföldet, hanem kissé gyorsabban mozog, ha Windischgraetz nem kiáltványok szerkesztésével polgári egyének összefogdosásával és a közigazgatás szervezésével tölti idejét Budapesten, s a külföld előtt eldicsekvő és az ottani kapacitások elismerő nyilatkozataira számitott győzelmi jelentések kibocsátása helyett a futók üldözésére forditja figyelmét, akkor Debrecen két hét alatt kezébe kerül, valamint Görgei egész hada fogságba esik. A magyar ügy szerencséje az volt, hogy éppen Win-

dischgraetz és tábornokai állottak velünk szemben, ez utóbbiak pedig okoskodtak és huzavonát kezdettek erélyes és gyors cselekedet helyett. Még a különben erélyes Ottinger is, ki Szolnokot ellenállás nélkül foglalja el és ejt ott nagyszerü hadizsákmányt, melyet a magyarok siettükben otthagytak (3 mázsa kész lőport, 25 mázsa salétromot, 350 mázsa rezet, 40,000 mázsa sót, 88,496 mérő gabonát, továbbá lovassági kardokat, kaszákat, szénát stb.), beéri ezzel és nem megy tovább Debrecen felé, visszaijedve a magyar „sivatag“-tól télviz idején. Ezalatt Perczel összeszedi magát és támadásba megy át, Damjanich pedig a kormány által fölrendeltetik a Tisza mellé, mert Görgei teljesen elveszett és sem maga nem küld jelentést hollétéről, sem a kormány nem tud nyomára jönni hollétének.

Görgei azt a célját, hogy magát mindennemü parancsnokság alul kivonja, a bányavárosi kalanddal teljesen eléri. Ez volt egyik célja, a másik pedig az, hogy tisztikarából maga számára mindenre kész praetorianus gárdát teremtsen. Ezt pedig ugy csinálja meg, hogy seregének legénységét halálra fárasztja, kiéhezteti, tisztikarát pedig azalatt tejben-vajban fürösztvén és rossz hajlamainak tág kaput nyitván, nevel magának olyan testőr-gárdát, mely nem „magyar“ hadsereg többé, hanem „Görgei-hadsereg“. Zámbelly Lajos ezredes (különben Görgei személyes hive), igy ir a „Hazánk“ folyóirat XI. kötetében (667. lap) Görgei taktikájáról táborkarával szemben. „Ők mindenkor bőségben, vigan éltek, mig nekünk elégszer nem volt mit rágnunk. Selmecbányát is oly éjjel

vesztettük el, midőn a fővezér tisztikarával fényes bálon mulattak, holott tudva volt, hogy a város keményen fenyegetve van." A szegény honvéd az őrségen fagyott meg, hová koplalni állitották ki, — a tisztek pedig táncoltak és a sereggel csordaszámra menő céda nőszemélyekkel tölték éjjeleiket. Maga Görgei jár elől rossz példával. (Dr. Ballagi Mór, Görgei haditiţkárának szóbelileg közölt adata.) Nemcsak eltürte, hogy tisztjei folyton kártyázzanak és egymást fosztogassák ki, de többször kijelenté, hogy a katonatiszt ne legyen takarékos, hanem ur, ki a gázsiját egészen elkölti — gavallérosan. Vezérkarának mindent megengedett, adósságra elhasznált füszerszámlája a Görgei vezérkarának a bányavárosi futás alatt nem kevesebb, mint 7000 forintra rugott, mit aztán a hadügyminiszteriumnak kellett kifizetnie. A jó öreg Mészáros Lázár elrőkönyödött Görgei és gárdája óriási „hörpölési tehetségén", de ki kellett fizetni a nemzeti becsület nevében.

Amint Görgei érzi, hogy jelentéktelen osztrák haderő követi őt futásában, még szabadabb folyást enged tisztikara rossz hajlamainak. Bált bál után rendeztet, a tivornyáknak se vége, se hossza, a kártyázás szakadatlanul tart. Fentebb idéztem Zámbelly ezredes nyilatkozatát a selmecbányai bálról, Hatala Péter egyetemi tanár (Görgei seregében főtüzér) irja „Igló és Branyiszkó" cimü visszaemlékezésében, hogy Szent-Miklóson is rendeztetett Görgei-bált, Iglón is táncoltak február 3-án a honvédtisztek, mialatt Kiesewetter osztrák őrnagy megrohanta a város közepén levő ágyukat és elfoglalta azokat. Végül, hogy többet ne emlitsünk, mig Guyon

Branyiszkó ellen vezeti a Görgei által biztos kudarcnak szánt vakmerő támadást, Görgei és tisztikara Lőcsén forgatja táncban a szepességi szépeket. Lelkiismeretlenül használni föl az elszámolási kötelezettség nélkül átvett állami javakat, a legválogatottabb inyenckedést engedni meg a tiszteknek állami költségen, mig a legénység undorodik a napról-napra kapott sózott kecskehustól (mert igy gondoskodott Görgei a legénység élelmezéséről), a tiszteket mulatságokból mulatságokba hurcolva, szoktatni el a hideg, dermesztő éjszakában végzendő szolgálattól, mig a legénység megfagy odakünn, s átkozódva gondol a tánctermekben vidáman lejtő és a vendéglőkben tivornyázó, s egész éjeket átkártyázó tisztjeire, — ez a legjobb módszer arra, hogy a nemzeti ügyet a katonákkal meggyülöltessük, a tisztet pedig iránta közönyössé tegyük. Nem csoda hát, ha az igy vezetett és ilyen látványhoz szoktatott legénység nem mindig áll helyt, mikor tőle élete föláldozását követelik azok, kik az egész ügynek csak kéjes oldalát élvezik. Nem csoda, ha megfutott némely zászlóalj legénysége, — hiszen azt csak vezetőitől tanulta.

Ez a tisztikar volt az, melyről K r i v á c s y József ezredes irja *„Görgei és Klapka“* cimü könyvében, hogy ha más csapatbeli tiszt egy rossz szót mert Görgei ellen megkockáztatni, a leggyalázatosabb gyanusitásoknak volt kitéve Görgei kamarillája részéről: „Te is talán kormányi emisszárius vagy?“ — kérdezték tőle egy alkalommal, midőn Görgei nélkülözhetőségét merte fölemliteni. Édes atyámra, Databases Kacziány Nándorra pedig, ki szintén más csapatbeli tiszt volt, egy „Görgei-

huszár", azaz személyes hive, egyenesen kardot rántott, amiért Dembinszkyvel szemben elkövetett eljárását helyteleniteni merte. Ilyenné nevelte Görgei tisztikarát a bányavárosi kaland alatt, már akkor beleoltva az emberekbe a kormány iránti gyülölet és a lenéző megvetés csiráit. Viszont, amig környezetét a kötelességmulasztásra neveli és följogositja, egy-egy kiszemelt bünbak iránt (ki valószinüleg más jellemü volt, mint amilyennek Görgei szerette volna) kérlelhetetlen szigorral jár el s valódi vagy képzelt kötelességmulasztását elcsapással vagy agyonlövetéssel torolja meg.

Görgeinek bányavárosi kalandja végén már Schlickkel kellett összetüznie, kit Klapka Tarcalnál és Tokajnál megállitott Debrecen felé mentében. Midőn január közepén tul biztos volt, hogy Görgei Schlick ellen fordul, Windischgraetz elküldötte Schulzig altábornagyot egy gyönge dandárral Schlick támogatására, kinek most a gácsországi határtól le Miskolcig kellett szolgálatot tennie. Mily óriási feladat nehezedett itt Schlickre, kiderül a következő adatokból: Február 1-én Schlick serege igy áll: főhadiszállás Kassa, melyet a Schulzig-hadosztály tart; a Tisza-vonalon Tarczalt és Keresztúrt foglalja el a Fiedler és a Pergen-dandár, a tüzérségi tartalék Mádon van, a Parrot dandár Szerencsen és Zomborban, ebből két század gyalogság Sárospatakon, Eperjesen két század gyalogság két ágyuval, a többi apróbb csapat pedig a kassa-eperjes-tiszai vonalon végez biztonsági és száguldó szolgálatot. Ily óriási kiterjedést adni egy alig 10,000 főnyi hadseregnek, kissé több volt annál, mint amennyit a leggyöngébb

elméjü ellenféllel szemben is megengedhet magának a hadvezér, igy nem csoda, ha Schlick ily sokat markolván, keveset fogott.

Görgei közeledtének hirére, hogy Igló felől érkezik, Schlick az eperjesi Nugent-gyalogságot Branyiszkóra rendelte, mert azt hitte, hogy Görgeit hátulról szoritja Götz és Jablonovszky. Azonban Götz még február 4-én is Körmöcbányán van, amely menettel ugyan nem erőlködött meg nagyon. Mosóctól, hol nem merte Aulichot megközeliteni, egyetlen menet Körmöcig, ezt ő két hét alatt teszi meg. Jablonovszky pedig jan. 31-ikén pihen Besztercebányán, mikor már a magyar sereg Poprád körül jár a magas Tátrában. Schlick ezt nem is sejtette, hogy két tábornok-bajtársa az üldözés helyett ilyen nagy kényelmet enged meg magának, s ezért ugy kombinálta mozdulatait, hogy a hátulról szoritott Görgeit elől felfoghassa, bárhol jelenjék is az meg. Hadteste tehát azért vett oly óriási kiterjedést, mert mint egy hálóban, ugy akarta Görgeit megfogni.

Kiesewetter császári őrnagy, a branyiszkói hegy őrzésére rendelt parancsnok, nem tudott ellenállani azon csábitó tervnek, hogy ő éjjel Görgei előcsapatát meg ne lepje. Ezért Lőcsére megérkezvén, kiszimatolta, hogy Iglón a bevonult magyarság mulat és természetesen, nem gondol a csapat biztonságára. Ha a tiszt táncol a helyi szépekkel a bálon, nem mehet ki előőrsöt vizsgálni a 18 fokos hidegbe. A bálteremben kiizzadva, kész halál a téli hidegre kimenetel. Ezt tudták az előőrsök is s azért nyugodtan aludtak, az éber ellenségtől három óra járásnyira. Kiesewetter tehát, olcsón akarván egy Mária Te-

rézia rendjelre szert tenni, e gyöngének vélt előcsapatot meglepte febr. 3-án Iglón. Négy század gyalogsága, fél század vasasa és egy fél röppentyü-ütege volt, melylyel az éj csendjében Iglót megtámadta. Csapatát két részre osztá, hogy megkerülhesse is a várost, a lovasság, ágyuk és a nagyobb rész gyalogság haladt a főuton. A város előtt kivül két ágyu volt a honvéd-tüzérség egy részével s ezt az érkező vasasok zaja és az ágyuk dübörgése fölébreszté. A két ágyu legénysége rögtön rálőtt az érkező csapatra, mi által a városban levő honvédséget föllármázta. A vasasok rárohantak az ágyukra, a tüzéreket levágták, de már ekkor a gyalog főőrség is talpon volt. Kiesewetter a saját röppentyüit a város fölgyujtására forditá. Támadása tehát annyiban sikerült, hogy lovassága bejutott a főtérig, hol Guyon teljes ágyuparkja állott. Itt őket kartácscsal fogadták, a vasasok ezért mégis elvettek két ágyut. Midőn azonban az ujabb lövésekre meghátráltak, az utcákból átvonuló honvédtömeg puskatüze hátba kapta őket. Véres harccal birt a vasasság utat törni magának a gyalogságig, majd midőn Guyon egész ereje kifejlődött, gyorsan vissza kellett vonulniok Szepes-Váraljáig, zsákmányul összesen egyetlen magyar ágyut ejtvén, de helyette elveszitve saját két röppentyüjét és két lőszer-kocsiját.

Szepes-Váraljáról Branyiszkóra huzódott fel az ellenség, hová az Eperjesről odarendelt Nugent gyalogság két százada is megérkezett két ágyujával. Ezenkivül gr. Deym tábornok is idehuzódott némi csapattal s igy az ellenség összes hadereje Bra-

nyiszkón nyolc gyalogszázad, hat ágyuval fél röppentyü üteg és némi lovasság volt. Főereje azonban az állásban rejlett, mely hallatlan nehézségeket görditett a támadók elé: fölfelé rohanni, jeges, havas, eltorlaszolt hegyoldalon. A hadállás nem volt megkerülhetlen, mert erdős oldalak támaszkodnak rá, de ezeket az utakat nem mindenki ismerte. Arcvonalban támadni fölfelé, sikos, csuszós uton, szuronynyal, ez volt az a lehetetlenség, melyet Guyonra bizott Görgei, egyenesen azon szándékkal, hogy e bátor katona harci hirnevét teljesen tönkre tegye.

Mert különben hihetetlen az, hogy e hegyet, mely az Eperjes felé vezető utat mereven elzárja, csupán oly csekély erővel akarja elfoglalni, ő maga pedig serege $^{3}/_{4}$-részével kényelmesen heverjen Lőcsén. Ha Branyiszkó ostroma nem sikerül, ő nem kerülhet Schlick hátába, nem kaphatják közre az osztrák vezért, nem vághatja el visszavonulási utját Gácsország felé, sőt még a Lőcséről Kassa felé vezető uton egyenes arcvonali támadást sem intézhet ellene, mert hátában mindig ott van a Branyiszkó tetején egy tekintélyes ellenség, mely őt visszaveretése esetén hátba kapja és megsemmisiti. Annyival is inkább meg kellett Branyiszkót hóditania, mert tudta, hogy Schlick az ő és Klapka közeledésének hirére erősen összpontosit, kiüriti Miskolcot, feladja a Tiszavonalat és a Windischgraetz hadtestével is megszakitja az összeköttetéseit, csak hogy a gácsországi egérutat biztositsa magának.

Guyon csapatáról, melynek e páratlanul vakmerő fegyverténynt kellett végrehajtania, igy nyilatkozik a fővezér sokszor hivatko-

zott német müvében: (I. köt. 189. l.)

„Guyon hadosztálya gyalogság dolgában a 33. honvédzászlóaljból állott, melyet jan. 21-én Szélaknánál tökéletesen szétugrasztottak; a 13. honvédzászlóaljból, mely másnap a Selmecről kifelé tervezett támadásnál . . . az ellenséges vadászok legelső lövéseire kereket oldott; továbbá egy zászlóalj u. n. utászból, egy szakasz magyar önkéntes vadászból; a Besztercebányán két hét előtt ujoncozott, teljesen gyakorlatlan s képzetlen két honvéd-zászlóaljból. A 13. és 33. zászlóalj Szélakna óta a gyávaság hirében állott és a megtizedelésre érettek voltak; az u. n. utászok és a 30 főnyi magyar vadászcsapat ismeretlen nagyságok, mert kipróbálatlanok; mit szóljunk a legutóbb emlitett tizennégy napos katonákról? A többi hadosztálynak legalább egy vagy két kipróbált zászlóalja volt.“

Ily határtalan könnyelmüséget csak az a rosszakarat indokolhat, melylyel Görgei Guyon iránt viseltetik. Istenkisértést biz rá s nem ad melléje csak egyetlen megbizható zászlóaljat, gyakorlott, győzelemhez szokott ellenséggel szemben. Hogy higyje el valaki alább következő szavait fentebbi nyilatkozata után:

„Engem azonban e napon (a bál alatt) a Branyiszkón folyó harc kimenetelének bizonytalansága végtelenül gyötört (!) hogysem ezen a rögtönzött bálon, mint máskor szoktam, részt vehettem volna. Lakásomon egyedül kinos nyugtalansággal vártam a csatatérről érkező jelentést.“

Tisztességes és sikereért aggódó hadvezér nem azt teszi, hanem lovára ugrik és oda

siet, hogy segitsen a harcolóknak; legalább egy pár futó századot megállitani, egy pár gyávának koponyáját ketté hasitani és hátul hősködni, ha már elől menni nem akar. Azonban Görgei nem erre várt, hanem Guyon visszavert csapataira, hogy kárörömmel nézhessen a nagyszombati hősre.

Csalatkozott. Guyon febr. 5-én reggel megtámadta Deymot. Korotnok felől volt a magyar sereg támadása, 18 fokos dermesztő hidegben. Guyon csapatait éjjel alaposan ellátta pálinkával, egyrészt, hogy a szörnyü hideget állják, másrészt, hogy kissé kábult fejükbe ne férkőzzék oly könnyen a halál gondolata. Bizonyos halálba ment egy részük, tehát ezen ne busuljanak előre.

A támadást a csongrádi fiukból álló 33. honvédzászlóalj kezdette Pethő őrnagy vezetése alatt. utána nyomult a zempléni 13. honvédzászlóalj, s a besztercebányai 2. honvéd ujonc-zászlóalj; az ellenség balszárnyát megkerülni kiküldte Guyon a nógrádi önkéntes zászlóaljat Kompolthy őrnagy alatt. Ezt egy erdészeti hivatalnok hegyi ösvényen vezette az osztrákok hátába, s ez dönté el a harc sorsát.

Az első összeütközésre visszadobbant a honvédség: a tetőről kartács-tüz fogadta s rést lőtt a támadók során. Az első visszacsapásra az ujonc-zászlóalj megingott, de erre Guyon már el volt készülve. Saját tüzérsége belelőtt az ingadozókba s ezek látták, hogy a hátrálás biztosabb halál, mint az előre haladás.

Ezalatt a 33. zászlóalj már félmagasságban verekedett. Minden bokor, minden bevágás egy-egy. vár volt, melyet be kellett

venni. Egy csürt védtek az osztrákok különös elkeseredéssel: a Parma-gyalogság nem tágitott, a honvéd szoritotta. Már nem is puskagolyó, hanem csak szurony és puskatusa járta; nem lőtték, de agyon verték egymást az ellenséges katonák s a Kiesewettertől elvett röppentyük felettük csaptak le a küzködő tömegbe, felgyujtva a csürt, mely körül száz tetemre fagyott rá a kicsordult piros vér.

Az ujonc tót zászlóaljnak azonban csodálatos vezérre akadt Erdősi-Poleszni Imre selmeci piarista szerzetes, Guyon tábori papja személyében. Magasra emelt fenyőfa-feszületével haladt elől rendi ruhájában, tótul biztatva és maga után ragadva megyebelijeit, az uj honvédeket. A golyók nem fogták, pedig sokan lőttek rá, ő csak ment elől a feszülettel. Egyszer-egyszer megcsuszott a hegyoldal sikos jegén, már azt hitték, hogy golyó találta, de ujra felemelkedett és haladt odább. Majd egy lelőtt mellé térdelt s az utolsó áldást adta rá, csókra nyujtva a feszületet, majd egy sebesültet ápolt s mihelyt átadhatta a sebesült-hordóknak, ujra fölvette a feszületet és haladt zászlóalja élén. Mint a selmeci gimnázium tanára, jártas volt a római történelemben s tudta, hogy a hadvezérek az ingadozó légió sasát beledobták az ellenség közepébe, ha azt akarták, hogy a légió kétségbeesetten harcoljon; — ő is, midőn nem boldogult másként, a legsürübb ellenség közé hajitotta feszületét és hiveihez fordult, kiáltva:

— Fiuk, otthagyjátok az Uristenünket azok közt a pogányok között!

S a tizennégy nap óta katonák vallásos

őrjöngéssel rohantak az ellenségre és visszavették a papjuk feszületét sok véres fej árán.

Ezalatt Guyon 24 ágyuja szakadatlanul dörgött. Tüzérsége Schulz kapitány vezetése alatt mind kedvezőbb helyeket foglalt el, mig a gyalogság fölfelé szoritotta az ellenséget. Guyon mindenütt ott volt, ahol személyes jelenlétére szükség volt: ő ide győzni jött. Reggel, a roham előtt megparancsolta segédtisztjének, Tipula Gyula főhadnagynak, hogy irja meg a jelentést, hogy Branyiszkót bevette. Midőn a főhadnagy kétkedett benne, angolul ily értelmü választ adott neki: „Egyen meg a fene engem, ha át nem megyek rajta!“ (t. i. Branyiszkón.)

Végre midőn már vagy 18—20 állásból kiverték az ellenséget, az hirtelen zavarba jött. Őrült futkosás keletkezett soraiban. Délután 4 óra volt: a nógrádi zászlóalj hátbakapta az ellenséget s nagy „éljen!“ kiáltások közt rohant felé. Gróf Deym a leggyorsabb visszavonulást rendelte el erre, ott hagyva néhány ágyuját és lőszer-kocsiját, hogy egész csapata ott ne vesszen.

Öt órakor ott lengett a nemzeti zászló a branyiszkói csucson! Guyon a reggel megiratott jelentésbe bele irta az órát s a halottak és sebesültek számát. Gyors futár vitte Görgeihez a jelentést, megszabaditva őt „gyötrelmeitől“ s lehetővé téve, hogy ő is táncoljon a bálon, melyhez Guyon szolgáltatta a zenét 24 ágyujával.

Görgei február 8-iki napiparancsában égig magasztalja a „megtizedelésre érett“ 33. zászlóaljat, fiatal neje uj zászlószalagot himez, melyen aranybetükkel ez ragyogott:

„Branyiszkó, február 5-ike, 1849.“

Pár nap mulva Eperjes magyar kézben volt és Schlick visszavonulási utja elvágva. Csak Pest felé menekülhetett, mig Görgei és Klapka kezet fogtak a Tiszánál.

Itt tudja meg aztán azt a ránézve végtelenül kellemetlen ujságot, hogy a magyar hadseregnek uj fővezére van: gr. Dembinszky Henrik, lengyel tábornok s ennek ő is alája van rendelve „feldunai hadseregével.“ Görgei azonban nem olyan katona volt, ki a katona legelső erényét, az engedelmességet magára is kötelezőnek ismerte volna el, ha mástól meg is várta s azért hamar készen volt elhatározásával, hogy a kényelmetlen uj főparancsnoktól majd megszabaditja magát.

Legnagyobb baja volt a magyar kormánynak az, hogy nem rendelkezett tapasztalt, hadviselt és nagy feladatok megoldására is képes fővezérrel. A régi osztrák tábornokok elmentek, vagy az ellenséghez mentek át, a fiatal magyar tábornokok közül Perczel folyton ujjat huzott a kormánynyal s csak az imént érte a moóri baleset, melyért nem lehetett fővezérré kinevezni. Görgei fölmondotta az engedelmességet, Vetter még ki nem próbált erő és nehézkes ember volt, Klapka, Damjanich és a többi, későbbi tábornok még csak törzstiszt, Kiss Ernő ismert tehetségtelen katona, bár perfekt gavallér. Szorultságában idegen fővezér után néz tehát a kormány s miután a lengyel Bem oly mesésen bevált, esik a választás gr. Dembinszky Henrikre, kinek az 1831-iki lengyel forradalomban elismert neve volt, ámbár hires visszavonulását nagyon is tulbecsülték kortársai. Teleki László utján szerződtetik

tehát a vén lengyelt, ügyünk nagy kárára. Mert Dembinszky nemcsak már önmagát tulélt katona, de szenvedhetetlen természetü ember is volt, ki csak bajnak jött hozzánk. De hát akkor ki tudhatta ezt! S ha a szükség nagy, ki nézhet a modorra? Dembinszky megérkezik januárban, átveszi a fővezérletet, az erdélyi seregek kivételével valamennyi magyar csapat felett, nem ismerve a seregből senkit, az országból pedig egy talpalatnyi földet sem. Pedig a hadvezérnek nem elég stratégának és taktikusnak lennie, elsősorban emberismerettel is kell birnia. Egyetlen igazi jó tanácsa, melyet adott Kossuthnak, az volt, hogy ne szervezzen külön lengyel légiókat, ezt azonban Kossuth nem fogadta meg.

Dembinszkynek fővezérré kinevezése felbőszitette Görgeit, — micsoda jogon, nem tudjuk elképzelni. Mert csak nem várhatta azt, hogy a váci proklamációban adott arculcsapásokat a kormány az ő fővezérré kinevezésével fogja viszonozni? Az a kormány, mely ennyire nyomorult, egy pillanatig sem birt volna létjogosultsággal. Görgei azonban tényleg azt várta, amint magaviselete tanusitá. A kormány elég gyönge volt arra, hogy megérkezésekor és a magyar sereg többi részével érintkezésbe jutásakor nem fogatta el őt, vagy legalább nem idézte Debrecenbe, hogy igazolja magát függelemsértéséért. Görgei e gyöngeséget tapasztalva, érezte, hogy ő az ur és mindent büntetlenül tehet. Ez magyarázza meg tiszafüredi eljárását is Dembinszkyvel szemben, melyért nem büntetést, de jutalmat nyervén, végzetévé lett az országnak és azt végromlásába is vezette.

VI.

A branyiszkói győzelem megnyitja Görgei utját a Tiszára és Debrecen felé. Amire nem számitott, hogy most már nem ő fut az ellenség elől, de az ő előle, bekövetkezett, de azt nem magának, hanem Guyonnak köszönhette. Hogy az általa legyalázott Honvédelmi Bizottmány részéről nem fog szives fogadtatásban részesülni, azt biztosra vehette, hogy azonban komolyabb bántalma sem lesz, azt is gyanithatta a Bizottmánynak vele szemben tanusitott gyöngeségéből, hasonlag azt is tudta, hogy tisztikarának legnagyobb része, a fentebb elmondott okok miatt, ádázul ragaszkodik hozzá, s ennélfogva attól nem tarthat, hogy őt e sereg közepéből ki lehessen vonni és haditörvényszék elé állittatni. Még attól sem félhetett, hogy parancsnoki állásától megfosztják, mert a váci kiáltvány után mindenki tisztában volt azzal, hogy ez esetben Görgei egész seregét odavezeti az ellenséges vezérek közül Schlick táborába, vagy katonai forradalmat csinál, s ekkor még nagyobb jutalmat nyer az ellenséges fővezértől, mint ami igérve volt. A magyar fegyverek

ekkor még egyedül Erdélyben haladtak előre győzelmesen, Görgei seregének nyilt lázadása, vagy alattomos elvesztése a magyar ügy bukását jelentette volna. Görgei tudta, hogy Kossuth jobban szereti a hazát, hogysem ily katasztrófának tegye ki, s ezért még vakmerőbb lett. Kossuth hazaszeretete volt az a fogó, amelylyel Görgei őt függőben tartotta, s hogy ez elég erős-e, még most egy próbát tesz, mely szintén beválik, s ő sebhetlen lesz.

Február 14-én, Szén faluban kapja ugyanis Mészáros rendeletét és tudósitását, melyben Dembinszky fővezérré kineveztetése és az ő alárendeltetése tudtára adatik, azon kérdéssel, akarja-e magát Dembinszky parancsának alárendelni, vagy sem? Magában véve ez a kérdés eléggé fölvilágositá Görgeit a kormány gyengesége felől, s ha Görgei egyeneslelkü ember lett volna, válasza nem lehetett volna más, mint a tagadás. Ő ehelyett napiparancsot bocsát ki seregéhez, melyben az ő és serege alárendeltetését „megaláztatás"-nak mondja, s felhivja csapatát, hogy vegye ezt „oly közönynyel", mint ahogy ő veszi. „Mondják, hogy Dembinszky jeles katona, ki valaha tudott is valamit", — körülbelül ez a tenorja Görgei véleményének a főparancsnok felől, amint ezt az ő seregének elmondja. Ily hangon sem mert volna alvezér a saját főparancsnokáról beszélni hadiparancsban, ha nem biztos abban, hogy saját csapata őt még hazája ellen is követni hajlandó. A kormány ezt is zsebretette, s Görgei az alkalmat leste, hogy eltegye az utból a neki kellemetlen, vén lengyelt. Előzetesen kipuhatolja serege hangulatát, s azt látja, hogy az őt még az or-

szággyülés és a kormány ellen is hajlandó követni (mint német könyvében állitja: még a Kmety-hadosztály is, amit azonban Kmety erélyesen cáfolt meg Görgei könyvéről irott éles birálatában), tehát bátran merhet ujjat huzni a fővezérrel és a kormánynyal.

Az alkalom erre Kápolnánál jön meg, mely Dembinszky egyetlen nagy ütközete a hadjárat e szakában. Arról lehet beszélni, hogy Dembinszky haditerve jó volt-e vagy rossz, Dembinszky hibája volt-e vagy másé, hogy kilenc hadteste közül ötöt nem vihetett tüzbe, de annyi bizonyos, hogy a magyar alvezérek már eleve ellenszenvvel viseltettek az idegen főparancsnok iránt, befolyásolva lévén a rangban legidősebb tábornok, Görgei tiszteletlen hangu, kicsinylő hadiparancsa által. Ez ellenszenv oly mélyre terjedt, hogy midőn egy izben Dembinszky lehordta Görgei Kornél őrnagyot valamely vélt hiba miatt, az őrnagy mellett álló vén huszárok egyike e kérdéssel fordult Görgeihez:

— Ne vagdaljuk össze, uram, ezt a vén polyákot? (Máriássy emlékiratai.)

A két napig tartott ütközet alatt Görgei egyenesen ellenkezőjét teszi annak, amit neki Dembinszky parancsol, ami miatt kettőjük között heves jelenetek fejlődnek ki. Ez eljárását Görgei maga igy jellemzi: „Ha én Dembinszky lettem volna, ezért főbelövetem Görgeit.“ Midőn aztán Tiszafüredre visszavonulnak, ott kitör a katonai forradalom: az alvezérek elcsapják a fővezért, sőt még azt a meggyalázást is megteszi a gyáva Bayer, Görgei vezérkari főnöke és stratégiai lángesze, hogy őröket állit az elcsapott fővezér ajtaja elé.

S itt jön a kormány végzetes hibája, mely Görgei kezébe játssza a korlátlan hatalmat. Szemere, mint teljhatalmu kormánybiztos, megy a lázadás megvizsgálására és a lázadóknak ad igazat, följogositva azokat ezentul is hasonló eljárásra főparancsnokukkal szemben. Kossuth rémülten vesz tudomást Szemere ballépéséről, maga megy a táborba, hogy ott visszacsinál mindent és elégtételt szerez Dembinszkynek. Ott azonban azt látja, hogy a tábor nagyrészt csupa Görgei-huszárból áll, kik még az ő személyét sem kimélnék meg, ha Görgei ellen föl merne lépni. Nemcsak helybenhagyja tehát Szemere intézkedését, de a lázadók vezérét, Görgeit bizza meg ideiglenesen az összes seregek vezérletével, s csak később nevezi ki véglegesen fővezérré Vetter tábornokot, kivel aztán Görgei szintén elbánik, sötét ármányai faltörő-kosául ez alkalommal Damjanichot ugratva be, ki nem vette észre, hogy egyenes lelkével csak eszközül szolgált a háttérben ólálkodó Görgeinek. Március 30-án Görgei végleges fővezér, az utolsó akadályt eltisztitotta utjából Damjanich, most már végre megmutathatja, mit tud. Elérte célját, bünei megbocsátva, hiusága kielégitve, a haza tőle várja megmentését. Kossuth tulteszi magát személyét ért sérelmeken, azt hivén, hogy ha ő nagylelkü, legalább tisztességes eljárásra birja azzal Görgeit, s az országgyülés előtt is többször áll jót Görgei becsületéért és jó hazafiságáért.

Görgei egyszerüen átveszi Vetter haditerveit és kitünő alvezérei segélyével azokat végrehajtja. Maga tudásából (mint azt Kmety hivatkozott müvében kimutatja), mit sem tesz hozzájuk, a kivitelt pedig rábizza

Damjanichra, Aulichra, Klapkára, Gáspárra, s a többi, most már kipróbált alvezérekre. Az általa gyalázott Honvédelmi Bizottmány, elsősorban Kossuth gigászi munkája folytán, 45,000 jól fölfegyverzett, jól ruházott és jól élelmezett kitünő harcost ad keze alá, ő pedig a következőleg jár el:

Első hadmozdulata Gyöngyösről, ahol átveszi a fővezérletet, Hatvan felé viszi őt. Itt rábizza a csata vezetését a gyakorlati katona, Gáspár ezredesre, ki aztán az ellenséget meg is veri. „Én a *hatvani ütközet* alatt szándékosan gyöngyösi szállásomon maradtam, nehogy helyettesemet a VII. hadtestnél . . . a cselekvésben megzavarjam.“ Kényelmesebb is volt ismét ugy tenni, mint Branyiszkónál, habár itt is a gyakorlatlannak hitt katona viszi a parancsnokságot, mert Gáspárnak (mint Görgei irja) „első föllépte volt az április 2-iki ütközet, mint önálló parancsnoknak.“ Gáspár a hatvani győzelemért lesz tábornokká.

Április 4-én van a *tápióbicskei csata*, mely idő alatt Görgei Szecsőn időzik, Klapkára bizva a csata vezetését, ki szerencsésen el is veszti azt kezdetben, de megérkezik Damjanich és megadja a nagy fordulatot, mire Görgei ott teremvén, learatja a Damjanich által megszerzett diadalt saját maga számára.

Április 6-ika az *isaszegi győzelem* napja, Görgei Dányról, szállásáról átmegy Kókára, s az ottani paplakban vig asztalnál tölti a csata idejét, amig ismét a rettenthetetlen Damjanich dönti el az ütközet sorsát, mindenütt serege élén, lépésről-lépésre verve ki az ellenséget a Királyerdőből, mig Nagy Sándor huszárjai Ottinger hires „mészárosdandár“-át verik le, s Aulich Isaszegből hajtja

ki az ellenséget. A csata vége felé (rendes szokása szerint) Görgei is megjelenik, utána ered egy-egy futó katonának, legtöbbször parancsot vivő ordonáncnak, azt levágja, egy-két embert megkardlapoz, s azzal a diadalt zsebreteszi, mint győztes fővezér. Szóval: a tábori csendőr feladatát végzi, s az ilyen olcsó dicsőséget mindig „válságos pillanat"-nak nevezi, melylyel ő az ütközet sorsát megforditja. Ha valaki a Görgei-imádók irodalmát figyelemmel kiséri, azt láthatja, hogy Görgei minden ütközetben a válságos pillanatban érkezik a csatatérre és egy-két kardlapozással, vagy saját embere levágásával mindig kedvezőre dönti a már-már elveszett ütközetet. De hát miért kell ilyen nagy stratégának, mint amilyennek Görgei magát és imádói őt föltüntetik, mindig megvárnia a válságos pillanatot, nem volna-e egyszerübb azt elő sem idézni, hanem hamarább dönteni el a csata sorsát, hogy még az ellenség üldözésére és megsemmisitésére is jusson a seregnek ereje és menetképessége? Minek azt a végletekig csigázni a kitartó harccal? Miért van az, hogy a szétvert ellenséget Görgei sohasem üldözi, tehát a stratégiai eredményt sohasem aratja le?

Április 10-én van a *váci első csata,* melynek lefolyásában ismét nem háborgatja meg a fővezér Damjanichot és Klapkát, kik a csatát végigvivják. Ellenben, mikor már vége van az ütközetnek, megjelenik Görgei, átveszi a jelentést és az elesett Götz osztrák tábornok holttestét, parlamentairt küld a futó ellenség után, s meghivja az osztrák tisztikart a temetésre. Ugyancsak Hatala Péter irja a „Jubileumi visszaemlékezés" cimü

cikksorozata III. közleményében (Reggeli Ujság 1899.) a következő sorokat: „Egy csoport osztrák főtiszt jelent meg Vácon, s az én ütegem volt kivezényelve, mi tettük a diszlövéseket Götznek a váci temetőben.“ Görgei maga veszi vállára az ellenséges tábornok koporsóját és viszi egy darabig az osztrák főtisztek szemeláttára. Mire jó ez? Egyszerüen arra, hogy az osztrák tisztek tegyenek a látottakról jelentést Windischgraetznek, kinek levele még mindig Görgei zsebében van. Hallatlan önmegalázkodás volna az oly gőgös ember részéről, mint Görgei, ha nem volna számitás. Bizonyára kedélyes eszmecserébe is bocsátkozott az osztrák tisztekkel előzetesen vagy utólag, mert éhesen csak nem bocsáthatja őket vissza, halotti tor nélkül; de hogy mit beszélgetett velük, s mit izenhetett Windischgraetznek, azt nem irja meg könyvében.

Április 19-én Görgei a lévai várrom tornyából figyeli meg a tőle huszonhárom kilométernyire duló *nagysarlói ütközet* lefolyását. Most már a „válságos pillanat“ bekövetkeztére sem megy oda, csak éjjel veszi tudomásul Damjanich irásbeli jelentését, hogy Wohlgemuth friss tartalékseregét ő és Klapka (persze Guyon, Poeltenberg, Visoczky és Kazinczy közremüködésével) teljesen szétverte és üldözi. Mivel indokolja Görgei teljes távolmaradását ez igazán döntő ütközettől, melytől Komárom fölmentése és Nyugat-Magyarország sorsa függ? „Én szintén Léván maradtam, bár éppen akkor, mikor az első ágyulövések hallatszottak, Zsemlérre *akartam* lovagolni, hogy ott a hidverést, valamint a VII. hadtest kétharmadrészének átkelését lehető-

leg előmozditsam. Személyesen *akartam* a csata vezetésében segédkezni, de csak azon esetben, ha az kedvezőtlen fordulatot venne, s e célból, hogy közvetlenül kéznél legyek, nem hagyhattam el a főhadiszállást, ezenkivül a lévai vár magasan fekvő romjairól a csata haladását jobban figyelhettem meg, mint bármely más pontról." Tehát három óra járásnyiról jobban lehet megfigyelni a csata lefolyását, mint a tüzvonal mögül és huszonhárom kilométernyi távolságban jobban és „közvetlenebbül kéznél van" a fővezér, mint ha a csatavonal mögött tartózkodik. Igaz, hogy az 1849-iki legkitünőbb távcsövek sem érték el a huszonhárom kilométernyi láttávolt, de Görgei maga irja könyvében, tehát el kell hinnünk, hogy onnan nézte a csatát, melynek megnyerése szintén az ő, a távollevő diadalát növelte. Biztosra vehetjük, hogy a lévai templom és várrom aljában is akadt egy teritett asztal, mely mellett Görgei és kedves Bayerje dus kárpótlást vett a huszártisztkorban fogyasztott hideg krumpliért.

Ha most a folytonos távolmaradások lélektani okát keressük, azt két körülményben ismerjük föl. Egyik *Görgei teljes járatlansága egy csata vezetésében*, mi miatt magát alvezérei előtt nem akarta kompromittálni, mert hiszen ezek is átlátták, hogy a fővezér csak a tábori csendőr szerepét teljesiti a taktikai vezetés helyett. Tudatlanságát nem akarta demaszkirozni, tehát inkább meg sem jelent ott, ahol tudásának ki kellett volna világolnia.

A másik, még fontosabb ok az volt, hogy ha esetleg rákerül a sor *Windischgraetz ajánlatának elfogadására,* biztosan mondhassa, hogy az osztrák sereget legyőző csa-

tákban nem vett részt, tehát az ellenség vérének kiontásában nem ő, hanem Damjanich, Aulich, Klapka, Nagy-Sándor és mások a bünösök. Ez ismét olyan „captatio benevolentiae“ volt, mint Götz koporsójának vitele, az eddigi forradalmárkodás bünbánatának jele és a megnyerendő kegyelem biztositásának eszköze.

VII.

Vetter haditerve, melyet Görgei a félretolt elődtől egyszerüen elplagizált, Komárom fölmentéseig terjedt. A nagysarlói ütközet után Komárom fölszabadult, az ostromló sereg sietve takarodott Pozsony felé, épp ugy, mint Windischgraetz egész budai hadereje, miután magát tulszárnyalva érezte s méltán félhetett attól, hogy az egyedül lehetséges visszavonulási ut elvágatik mögötte és ő egészben Roth és Philippovics sorsára jut. Mikor Windischgraetz április 15-iki elutazása után ideiglenesen Jellacsics lesz a főparancsnok, jön a hire a nagysarlói vereségnek, mire Jellacsics, ki a futásban épp oly gyakorlott volt, mint Görgei, kezdi észrevenni, hogy Pest alatt az óriási magyar haderők csak egy maroknyi sereg mesésen ügyes markirozásai (Aulich lángeszü fogása, a kivitelben Asbóth segitségével) s ha ő most jól nem siet, könnyen ittszorulhat s akkor a magyarság dühétől Görgei jóindulata aligha mentheti meg. Gyorsan elvonul tehát, Buda várát Hentzi tábornok védelmére bizván, hogy amig lehet, tartóztassa föl a magyar sereget, mig a vert had, az uj vezér, Welden táborszernagy alatt szervezkedik.

Görgei nagyszerü kiáltványt intéz hadseregéhez Komárom fölszabaditása után. Most hivja csak föl seregét a legádázabb harcra a *„bitorló zsarnokság ellen"*, hiszen lehetetlen az olyan nemzetet leigázni, melynek fiai az előbbi dicső csatákat megvivták, tehát Görgei fővezér ezt kiáltja seregének: *„Előre bajtársak, előre!"* Mindenki azt hihetné, hogy a futó ellenség üldözését s a háboru szinhelyének az ellenség földjére áttételét kell az „Előre!" alatt érteni, hogy a bécsi hazafiak még párolgó vértanu vére is segélyére legyen az üldöző magyar seregnek, azonban Görgei az „Előre!" szó alatt a hátrafelé menést értette s eljött teljes erejével Buda alá, — vissza! Az ellenség üldözése nagy zavarba ejtené a Görgeinek kegyelmet és bőséges kegydijat igérő Windischgraetzet s Görgei állja az alkut, melyet a herceggel kötött, midőn a váci kiáltványt kezébe juttatta s ezzel Windischgraetz föltételét elfogadta. A váci kiáltványban az van, hogy Görgei nem engedelmeskedik Kossuthnak és társainak — most, midőn Kossuthék azt parancsolják neki, hogy menjen Bécs ellen — ő (a váci elvhez hiven) jön Buda ellen, miután azon szándéka, hogy seregével Debrecen ellen menjen, meghiusult.

Ki akarata volt az, hogy Görgei Buda várát vegye ostrom alá teljes erejével s abban a többi csapat között 7000 huszárral, e kérdés körül sok tinta folyt már el. Görgeiék azt vitatják, hogy ezt Kossuth parancsolta meg Görgeinek, azonban e parancs szövegét sehogy sem tudják fölmutatni, öszszesen csak egy olyanforma levelére hivat-

koznak a kormányzónak, hogy „ha már ott van Buda alatt, vegye be a várat.“ A levél eleje azonban azt mondja, hogy „Előre az ellenség földjére!“ mintahogy Görgei kiáltványa szólott. Görgei nagyhangu szózata után Kossuth egész természetesnek találta, hogy Görgei utána ered a futó ellenségnek és azt megsemmisiteni törekszik, s ezért külön nem parancsolta meg neki, hogy azt tegye, amit kiáltványából józanul ki lehetett olvasni, sőt amit egyedül lehetett kiolvasni abból. Mikor aztán arról a végzetes hibáról, hogy egész seregével Buda alá megy, Kossuth tudomást vett, elrendelte, hogy a várat mindenesetre vivja meg, ugy gondolván, hogy például Aulich az ő tizezer emberével ottmarad cernirozó seregül, a többivel meg megy Görgei az ellenség után. (Lásd Klapka: „Emlékeimből“ 147. l.)

De tegyük föl, hogy Kossuth rendelte el Görgeinek, hogy hagyjon békét az ellenség főerejének és menjen teljes erejével Buda alá, mit kell ilyenkor tennie a fővezérnek? Meg kell győznie a kormányzót e kivánság céltalan voltáról s ujabb határozott rendeletet kérni, a ballépésből származható felelősséget átháritandó Kossuthra. Ez esetben Kossuth föltétlenül visszaveszi vészthozó rendeletét. Azonban Kossuth nem adott ki ilyen rendeletet, tehát Görgei ez ellen nem is élhetett előterjesztéssel.

Legfőbb érvünk azonban e kérdés eldöntésében az, hogy ha Görgei maga nem akarta volna Kossuth ellenében Buda ostromát, egyszerüen félredobja Kossuthnak még oly határozott rendeletét is és megy a maga utján. *Mikor engedelmeskedett Görgei Kos-*

suthnak? Mikor nem dobta félre ennek még oly határozott rendeleteit? Novembertől kezdve májusig minden Kossuth-féle rendeletnek az volt a sorsa, hogy Görgei annak az ellenkezőjét tette. S mit csinálhatott volna Kossuth most, mikor annyi diadal fénye környezte Görgei homlokát, az engedetlen hadvezérrel? Igazán semmit. Buda megvivása Görgei teljes haderejével Görgeinek saját akarata volt, célja pedig az, hogy az ellenség időt nyerjen a támadás megkezdésére. Ha Görgei eddigi tényeiben nem is látnók meg a hazaárulás ismérveit, itt megkezdődik az ország elvesztésére irányuló ténykedések sorozata, melyek koronája a világosi fegyverletétel.

Görgei könyvében az ellenség nemüldözését az április 14-iki határozattal indokolja. Magyarország képviselete elszakadt az uralkodó háztól, ő ezt nem helyeselte, tehát nem üldözte tovább az ellenséget. Körülbelül ez az ő okoskodásának lényege. Nem terjeszkedhetem ki a függetlenségi nyilatkozat történetére s előzményeire, de itt röviden csak annyit kell kijelentenem, hogy Görgei itt ismét kétszinüen járt el. Ha nem helyeselte az április 14-iki határozatot, tett volna ugy, mint Gáspár András tábornok, ki nyiltan kijelenté, hogy ő az uralkodó családnak hive s olyan kormány alatt, mely a trónvesztést kimondotta, nem akar szolgálni. Lemondott tehát rangjáról és félreállott. A kormány részéről semmi bántódása nem lett, mert senki sem akarta arra kényszeriteni, hogy meggyőződése ellen szolgáljon. Görgei is megnyerhette volna ezt, sőt ez esetben még a régebben fölajánlott 200.000 forintnyi nem-

zeti jutalmat is, melylyel külföldre elvonulhatott volna és feleségével kényelemben, csöndben, esetleg valamely német egyetem vegytani tanszékén megélhet vala.

Görgei azonban nem ezt tette. Nyiltan *elfogadta az április 14-ét minden következményével együtt*, sőt, midőn a kormány egyszer ravaszabbul akarván számitani mint ő, hadügyminiszterré is jelölte (azon célzattal, hogy elvonja a seregtől) ő a miniszteri tárcát is elfogadta abban a kormányban, melynek programmját a miniszterelnök, Szemere Bertalan igy jelezte: „A kormány magát forradalminak és köztársaságinak vallja.“ Görgei e minisztérium rendes tagja lévén, e tény őt *„forradalmi és köztársasági“* érzelmü egyénnek jelenti. Mert ha nem az volt, akkor abban a pillanatban, mikor a kormányelnök hivatalos nyilatkozata tudomására jutott, le kellett volna tennie tárcáját, sőt kiadnia kezéből a hadvezéri botot is. Jellemes, tisztességes, becsületes férfiunak igy kellett volna eljárnia, s nem mind a két nagy állást (és az azokkal járó nagy fizetést is) megtartania. Mert az az utólagos állitás, hogy ő csak azért járt igy el, mert a függetlenségi nyilatkozatot meg akarta semmisittetni, még sulyosabb jellemhibát árul el, az álarcosság bünével is tetézve a nyereségvágyat.

Hadd leplezzük hát le *Görgei valódi indokát*, mely őt „forradalmi és köztársasági“ miniszterré és vezérré teszi. Nem elv ez, hanem egyszerü üzlet.

Görgei először március 9-én jár Debrecenben, akkor is azért, hogy ravaszul „alibi“-t bizonyithasson, mikor Damjanich

Vetter ellen intézi vele megbeszélt támadását. (Ez összebeszélésre vonatkozólag lásd: Mészáros Lázár „Emlékiratai“ II. kötete 157. lapját.) Ekkor ismerkedett meg közelebbről a magyar államférfiak némelyikével s kiválólag a „radikális és republikánus“ Szemerével, ki őt már Tiszafüreden, a Dembinszky elleni merényletnél is pártolta, s kihez igy ir később a békepárt embereiről és törekvéseiről: „A szerencsétlen békepárt! Semmi béke, hanem guillotine, guillotine!“ (L. Szemere: „Görgei“ 145. lap.) Igy tehát méltán keltheti Szemerében azt a hitet, hogy még nálánál is radikálisabb, a nyaktiló hármas hangsulyozása pedig oly ember szájából, ki gróf Zichyt egyszerüen fölakasztatta, meg éppen programmszerüleg is hangzott.

A debreceni időzés alatt történt az a nevezetes eset, hogy Kossuth Görgeinek 200.000 forint nemzeti jutalmat ajánlott föl, melyet azonban ez visszautasitott. Kossuthot meghökkentette a visszautasitás, mert ebből azt látta, hogy Görgei ez akkor óriási összeget is kevesli és saját szolgálatait többre értékeli. Üzletileg szólva: Kossuth azt látta, hogy *Görgei egy üzletből akar milliomos lenni* és két százezressel nem éri be. Ezért tehát, midőn április 7-én vele Gödöllőn a Grassalkovics-kastélyban négyszem-közötti értekezését folytatta, *nemzeti jutalmul most már a hadjárat diadalmas befejezése esetére,* a gödöllői uradalmat ajánlotta föl, melyet a nemzet ez esetben a magvaszakadt család utódaitól megvenne. Görgei, neje állitása szerint, ezt is visszautasitá, azonban a jól értesült *Máriássy* viszont azt mondja emlékiratában, hogy ezt

Görgei igenis elfogadta, csak a föltétel ejté gondolkodóba. Természetes is, mert e milliós ajándék sokkal több értéket képviselt, mint Windischgraetz ajánlata, azonban április 7-én csak az volt kétes, hogy ha a magyar ügy győzedelmeskedik, amire most már volt remény, nem fog-e a cár beleavatkozni az ország belügyeibe és az uralkodó-családdal folytatott s a fegyverek élére állitott vitába. Az oroszokat Bem csak március 11-én verte ki Erdélyből, kérdés volt, hogy a cár e megaláztatást eltüri-e s nem jön-e még nagyobb haderővel Magyarország ellen. Ez esetre Görgei tisztában volt azzal, hogy az ő hadvezéri tehetsége nagyon is parányi lesz, az egyesült császári hadakkal szemben s a gödöllői uradalom ábrándképként foszlik szét a levegőbe.

A gödöllői beszélgetés volt a fordulópont Görgei és Kossuth viszonyában. A milliós jutalom annyira hálássá tette Görgeit, hogy egy izben Kossuth ajtajának küszöbére feküdt éjjeli őrül, ami viszont Kossuthot hatotta meg végtelenül. Mint szentimentális optimista, ezt igazi ragaszkodás jelének vette s azontul nem fogy ki Görgei magasztalásából. Görgei pedig lesi, mi történik a külföldön, s hogy a legmegbizhatóbb forrásból értesüljön a cár esetleges szándékáról, saját bátyját, *Görgei Ármint* küldi az északi határra, hogy az orosz mozgalmakat biztos kémei által puhatolja ki és neki azonnal adja tudtára. Bizonyára másik bátyja, Guidó meg Bécsből értesité, mi történik ott s várható-e orosz beavatkozás, vagy sem. *Beck* Vilma emlékirataiból látjuk, hogy az ügyes kémek mindig megtalálták utjokat Bécsbe s meg-

bizható hireket hoztak onnan, Görgeinek is volt kéme elég, a többi között maga Beck Vilma is, kit igen jól ismert s föl is használt politikai céljaira.

Közismert dolog, hogy az orosz beavatkozás sürgős igénybevétele az április 12-iki osztrák minisztertanácson határoztatott el, de április végéig erről semmi biztosat nem lehet tudni. Görgei várakozó állást foglalva el, nem üldözi az osztrák sereget, majd midőn még mindig nem tud biztosat, Buda alá száll és ott tékozolja az időt. Május elején azonban már biztosat tud: *Berg tábornok,* a cár főhadsegéde jár május 1-én Pozsonyban és intézkedik az orosz segédsereg elhelyezése iránt. Föltehető, hogy Görgeinek volt Pozsonyban kéme s ennek utján az orosz katona ottlétének célját megtudta. *Május 8-án jelenik meg a cár kiáltványa,* melyben a magyar ügyekbe beavatkozást Európának bejelenti. Ezt Görgei Ármin, ki galiciai és lengyelországi zsidó kereskedők utján szerzett hireket (és pedig, mint Máriássy megállapitja, igen megbizható hireket) azonnal tudomására adja öcscsének,. ki erre azonnal belátja, hogy a gödöllői álom szétfoszlott és az egyetlen megfogható dolog, melyet mint birhatót nem lesz jó eladni álompénzen, Windischgraetz igérete. Budavár bevételével fordul meg ujra Görgei Kossuthtal szemben, a kormányzó előtt érthetetlen okból; ha azonban a föntebbieket fontolóra veszszük, tisztán áll előttünk a csalódott ember keserüsége, kinek kezéből kicsuszott a milliós zsákmány.

A kétszázezer forintos nemzeti ajándékot március 9-én könnyü volt elutasitani,

mert akkor a magyarság ügye még nagyon kétesen állott, egyetlen diadala a magyar fegyvereknek Damjanich szolnoki győzelme (március 5.) lévén. Április 7-én már Hatvanra, Tápió-Bicskére és főleg Isaszegre nézhettek vissza s előrelátható volt, hogy Komárom fölmentése egy-két nap alatt meglesz s a Dunántul megtisztul az ellenségtől. Most már el lehetett fogadni a milliós ajándékot, melyet aztán a cár üt ki a számitó Görgei kezéből. A cáron nem állhatván bosszut Görgei, azon áll bosszut, akin lehet s ez Magyarország volt. Buda után egyedüli vezéreszméje Görgeinek a bosszuállás, erre irányul minden cselekedete.

VIII.

Nagy-Sarló után és Buda ostromával elveszett egy megbecsülhetlenül drága hónap, de végre május 21-én a honvédek fölhágtak Buda ormaira s a várat elfoglalták. Azt a fenyegetést, melyet Görgei Hentzihez intézett, hogy t. i. a várőrséget kardélre hányatja, természetesen nem váltotta be, — szükség volt az ellenség jóindulatára, mert az orosz beütés napról-napra várható volt s ennek meggátlására a magyar kormány Dembinszky vezérlete alatt a Felvidékre nagy tartalékseregeget is küldött, mely azonban ott mitsem tett az első csatározásokon kivül. További tiz nap következett még ezután pihenőül. Ezalatt Görgei Debrecenbe ment és ott a megbukott békepárttal kezdett tárgyalást Kossuth megbuktatására. Azzal a békepárttal, melyről még két hónap előtt azt irja, hogy „guillotinet neki!“ Ezekkel akar szövetkezni, hogy az országnak általa törvényesnek elismert kormányát, melynek ő, mint hadügyminiszter tagja, a szuronyok erejével megbuktassa és helyére maga üljön.

Görgei már 1848 végén diktaturáról ál-

modozott, csakhogy ekkor Kossuthnak ajánlja azt föl. Most saját magának szeretné azt megcsinálni s hogy annak valami törvényesnek látszó formája legyen, az országgyülés e töredékével akar szövetkezni. Kemény Zsigmond elmondja (Beksics által 1883-ban kiadott) emlékiratában, mint végződött a kis összeesküvés junius 1-én; Görgeiné pedig, bizonyára férje előadása nyomán leirja, hogy a képviselők, kik szivesen ültek volna Kossuth helyére, mint ijedtek meg Görgei szavaitól, mikor azt mondotta, hogy a katonaság nem áll ott meg, ahol ők gondolják, hanem a törvényhozás szétkergetése után esetleg vérbiróság is jöhet, melynek a politikusok isszák meg a levét. Erre az összeesküdni akarók egyhangulag ezt kiáltották: *„nem kell karduralom!* Inkább maradjon meg Kossuth!" S Görgei végzetlen dologgal ment el Debrecenből, — a békepárti diktaturából nem lett semmi. Mindkét fél azt várta, hogy a másik fogja számára a forró gesztenyét kikaparni, de erre egyik sem volt hajlandó. Különösen a békepárti képviselők, kik oly titkolhatlan örömmel hallották Kossuth ajkairól a március 25-iki ülésen azt a kijelentést, hogy van a magyar hadseregben is olyan tábornok, ki Bonaparte tábornok példájára, bármikor kész a hatalmat saját kezébe ragadni s a törvényhozást szétkergetni s kik tudták, hogy ez csak Görgei lehet, — ijedtek most meg a „katonai uralgás"-tól, tudván, hogy igen veszedelmes dolog a teljhatalmat s a saját életük fölött rendelkezés jogát olyan ember kezébe adni, ki gróf Zichy Jenővel oly gyorsan és jogtiprólag bánt el. Jobb

akkor Kossuth, mert az nem akasztatott föl senkit.

Görgei azt az utasitást nyeri Debrecenben, hogy most már időveszteség nélkül folytassa a hadmüveleteket Ausztria felé. Maga is belátja, hogy tovább nem mentegetőzhetik Buda ostromával, tehát előre kell mennie. De már ahogy meginditja hadmüveleteit, látszik, hogy nem komoly hadviselésre készül. Magában az, hogy *Tatán állitja föl hadmüködési irodáját* s az egyes csapattestek onnan veszik rendeleteiket Bayer ezredestől, emlékeztet a lévai várromból nézett nagysarlói ütközetre. Tata Budapesttől 92 kilométernyire fekszik, Komáromtól 20 kilométernyire, az északi harctértől több százra, a délitől a Duna és Tisza választja el. De Bayer ott kényelmesen poharazgatott, amig az alvezérek, a haditerv összefüggő részeit nem tudván, azt tették, amit éppen józan eszük sugallt nekik. Görgeinek 55.000 embere volt, vele szemben csak 60.000 osztrák állott; amaz lelkes és győzelmes, emez legyőzött és kényszerkatona. De az osztrák sereg élén igazi „sans phrase"-katona állott, Haynau, ki nem alkudozott, nem levelezgetett, hanem akasztatott és égetett. Első tényei egyike báró Mednyánszky és Gruber, lipótvári hadifoglyok fölakasztása volt, amivel a Magyarország ellen megkezdett igazi irtóháborut jelentette be. Ilyen emberrel szemben csak Damjanichot lehetett volna állitani; e nagy katonának azonban április 25-én kitört a lába s ő maga harcképtelenné vált. Haynau egymaga is elbánt volna Görgeivel, kinek ismét csak a szája járt, minden egyes kivégzett magyar főtisztért három

osztrák hadifogoly tiszt kivégeztetését igérve, — de persze egyet sem öletett meg, inkább a honvédeket pusztitá.

Seregének elhelyezése olyan volt, hogy attól sikert maga sem remélt. Egész haderejét annyifelé darabolta el, hogy abból sehová sem jutott tekintélyes erő. Az egész junius hónap a csallóközi csatározásokkal telik el. A kormány kétségbeesve sürgeti őt, hogy jöjjön el Komáromból és egyesüljön a déli hadsereggel, s mérjen azzal döntő csapást az orosz haderőre, ha már az osztrákkal nem bir. Görgei Komáromhoz tapad és a maga kapitulációját késziti elő, melyről Klapka nyilatkozik Máriássy előtt, anélkül, hogy az ellen bármit is tenne. Ezalatt a Kossuthhoz hü főtiszteket egymásután fosztja meg parancsnokságaiktól és üldözi el seregéből. Környezetében állandó gunyt üz Kossuthból, Kossuthnéból, gyermekeiből, nővéréből és Kossuth hiveiből. Az idétlen „Dzsuvernőr"-viccek egyenesen Görgei szellemességére vallanak, Kossuth Zsuzsanna „Landes-Ammel" elnevezése, a „Prinz Louis" és mások mind Görgei agyában fakadtak ki s aki hizelegni akart a fővezérnek, ez otromba élcekkel köszöntött be hozzá. Katonai kamarillája állományát tetemesen megnövelte, átlag harminc tiszt lebzselt körülötte mindenféle cimeken, mintha legalább is hadrakelt uralkodó lett volna. Kiváló előszeretettel vette táborkarába a mágnás-tiszteket, kikkel együtt dőzsölt s viccelődött a prókátorok és fiskálisok (értsd: Kossuth és az országgyülés tagjai) fölött. A kormányt pedig folyton hitegeti az áttöréssel, melyet az osztrák seregen át

végre fog hajtani, de emellett semmit sem tesz, hanem szorittatja magát Komárom felé, hogy ott esetleg érintkezésbe lépvén Haynauval, *külön kapitulációját* végrehajthassa s becses bőrét megmenthesse. Csak azt nem tudta, vajjon állja-e Haynau a Windischgraetz által megállapitott föltételeket, mert ha igen, akkor Görgei belemegy a fegyverletételbe azonnal.

Kossuth és katonai tanácsadói midőn látják, hogy Görgei, rendes szokása szerint, ujra önző célokat keres, s reá a haza megmentésében számitani nem lehet, mert a tervezett egyesülést nem akarja, az összes seregek fővezérévé végre az öreg Mészáros Lázárt nevezik ki, aki ugyan gyönge hadvezér, de legalább annyiban katona, hogy nem saját önző céljait keresi, de a becsület parancsának engedelmeskedik. A kinevezés azonban igen szerencsétlen napon történik: julius 2-án, amely napon végre Görgei, *„az áttörési humbug“* (Máriássy elnevezése) maszkirozására kirohanást intéz Ács felé s egy erőskaru huszártól hatalmas fejsebet kap. A seb eredete akkor nem volt kinyomozható. Görgei környezete azt a legendát füzte hozzá, hogy a vezér ezt egy császári tiszttel folytatott párviadalában kapta az ütközet folyamán, — a seb alakja azonban nagyon is rávall a magyar huszár kardjára és karjára. Mig Görgei seblázban fekszik, érkezik a várba Mészáros kineveztetésének hire. Görgei környezete annyira fölzenditi erre a sereget, hogy Mészáros jónak látja visszafordulni utjáról és nem venni át a fővezérséget.

Ekkor lép előtérbe Klapka kétszinü

alakja, ki előbb már a béképárttal is konspirált, mint helyettes hadügyminiszter s Debrecen körül 10.000 főből álló tartaléksereget akar gyüjteni, melylyel az országgyülést szétkergesse és Kossuthot elfogassa. Ugy Kemény Zsigmond, mint Kovács Lajos emlitik Klapka hajlandóságát a függetlenségi nyilatkozat katonai erővel megejtendő megmásitására, 1886-ban megjelent müveikben; Klapka 1886-ban kiadott „Emlékeimből" cimü vastag könyvében pár szóban Kemény állitását tagadja, Kovácsról azonban mélyen hallgat. Kemény ugyanis már régen halott volt ekkor, de Kovács Lajos élt s ha Klapka meghazudtolja, rácáfol. A volt békepárt több tagja volt még életben ekkor, ezekkel nem lehetett vitát kezdeni, okosabb volt tehát hallgatni a dologról.

Klapka, a volt testőr-pajtás az egyedüli, némileg beavatott bajtársa Görgeinek. Ő tisztán látja Görgei önző céljait s dacára Kossuth nagy bizalmának az ő „római jellem"-ében, Görgei oldalára áll és a különkapitulációra vágyódó Görgei mellé hajtja a tisztikart a julius 4-iki haditanácson. Enged ugyan a kormány aznap érkezett, julius 3-áról kelt rendeletének, hogy ő maga Komáromban maradjon és Nagy-Sándor vezesse le a sereget délre s ezért meg is inditja Nagy-Sándort, de mikor Görgei fölocsudik lázálmaiból s megtudván a történteket, fenyegetőzni kezd, Klapka megijed és Bátorkesziből visszaparancsolja Nagy-Sándor hadtestét, inkább engedelmeskedve Görgeinek, a bármikor letehető vezérnek, mint az elmozdithatlan kormányzó igen szigoru és határozott rendeletének. Azt hiszem, e tények föl-

tüntetése után senki sem fogja elhibázottnak mondani azon itéletemet, hogy Klapka itt kétszinüen járt el s ez jellemére árnyat vet.

A sereg tehát még julius 10-én tul is Komáromban időzik, amikorra már megszünik az áttörésnek még csak lehetősége is. Ekkor áll elő Görgei kamarillájának egyik tagja, *Psotta* tüzérezredes azzal a hirrel, hogy a *fiatal császár Haynau táborában időzik* és igen kedvező *kapitulációs-föltételeket* kinál. Ez a sereg makacs hazafi tagjainak puhitására szolgált. A hirt megerősiték gróf *Leiningen-Westerburg* és *Pöltenberg* tábornokok, Görgei legnagyobb hivei, továbbá *Molnár* Nándor ezredes és *Zákó* István alezredes is. Kétségtelen, hogy a hirt egyenesen Görgei terjesztette, hogy ezzel a fegyverletétel eszméjét népszerüsitse s a haza ügye helyett a tiszteket az egyéni előny álláspontjára terelje át. Ezzel ismét a viszály magvát hintette el a tisztikarban, melyben végtelen surlódások keletkeztek a kapitulációs-pártiak és az azt ellenzők között.

Igy elkészitve a hangulatot, indul neki Görgei seregével julius 14-én Vácnak.

XI.

Junius 6-án lépik át az első orosz csapatok a magyar határt, 8-án már Sasz tábornok 32 lovasszázad kozákja az árvamegyei Alsó-Kubinban van. Dembinszky seregének kellett volna föltartóztatnia az ellenséges betörést, ő azonban, miután a kormány elvetette azt a tervét, hogy ellentámadásként Galiciába törjön be, nemcsak mit sem tett, de csakhamar lemondván a vezérletről, eltávozott a felvidékről. Most már ténynyé vált az orosz betörés, s miután az is köztudomásuvá lett, hogy legalább 200,000 orosz jön ellenünk, a legkomolyabb védelemről kellett gondoskodni. Ily körülmények között, midőn kis sereg is nagy akadály lehet a tulerő ellen, ha erős vár biztos falai mögött áll, a kormány elrendeli az Aradot és Temesvárt vivó seregnek, hogy igyekezzék mihamarább eredményre jutni. Arad végre julius elsején földadja magát, parancsnokává a töröttlábu Damjanich neveztetik ki, kiben vakon meg lehet bizni. Temesvár azonban végig megmarad a császáriak kezében és augusztus 9-én az alatta vivott döntő csatában végzetessé válik a magyarság ügyére.

És ekkor, midőn a váraknak ily döntő szerep jut, s az ország megmentése jóformán azok megtartásától függ, *rendeli el Görgei* fővezér és hadügyminiszter, *hogy Buda várának falai sürgősen leromboltassanak,* s a főváros erőd-jellege megszünjék. Buda vára Hentzi alatt az egész magyar ostromló seregnek teljes tizenhat napon át oly csekély erővel oly hatalmasan állott ellent; — mit tehetett volna e vár, ha megfelelő katonasággal, ágyu- és lőszerkészlettel ellátva, hónapokra élelmezve, elszánt parancsnok (Kmetty, Guyon, Máriássy, Bóbich vagy más) rendelkezése alatt azt a feladatot kapja, hogy az ellenséget folyton nyugtalanitsa, Komárommal és a Tiszával összeköttetést tartson fenn, a Dunán nagyobb seregek átkelését meggátolja, szóval, ha megfelelő szerephez jut, mint ahogy Hentzi alatt jutott. Komárommal és Budával a hátában nem mehetett volna Haynau oly gyorsan Szeged felé, mert folyton kell tartania a hátbatámadástól, vagy legalább olyan nagy erőt kellett volna Buda körülzárolására hátrahagynia, mely seregét 20,000 fővel apasztja, s a vele szembe állitható magyar sereg létszámával egyenlővé teszi. Ezt bizonyára mind tudta Görgei is, s épp ezért siet Haynaunak azt a szolgálatot megtenni, hogy majd az ő külön kapitulációjakor ez is érdemül tudassék be neki.

Alig hihetnők el e tényt, ha nem állana rendelkezésünkre oly döntő fontosságu okmány, mely kétségtelenné teszi azt, hogy egyenesen és kizárólag Görgei volt az, ki a budai várfalak lerombolását erőszakolja és keresztülviszi. *Duschek* Ferenc, a Szemere-kormány pénzügyminisztere, *a magyar nem-*

zeti ügynek másik nagy árulója (mint azt saját vallomásai hiteles okmányával lesz alkalmem rövid időn megdönthetetlenül bizonyiteni) ir át junius 20-án hivatalosan Görgei Arthur hadügyminiszterhez, megkérdezvén őt, hogy *okvetlenül szükséges-e a várfalak lerombolására az a 10.000 forint*, melyet követel, mert az ország pénzügyi helyzete csak a mulhatatlanul szükséges kiadások eszközlését engedi meg. Görgei ragaszkodik követeléséhez, s egy sereg napszámos, ahelyett, hogy hatalmas testi erejét a hon védelmében a fegyverek hordására forditaná, neki áll csákánynyal azoknak a várfalaknak, melyeket, ha ott nem állanának, föl kellene épiteni, s gyorsan lerombolja azokat, nehogy Haynaunak éppugy ellent találjanak állani, amint Görgeinek ellentállottak. S Kossuth és kormánya már Pesten tartva székhelyét, türi e rombolást, s az oly igen szükséges aprópénz tékozlását, mely utóbbi aztán később bosszulja meg magát, midőn a közhonvédeket fölválthatlan nagy bankóval (többnyire százasokkal) kell fizetni, melynek azok semmi hasznát nem vehetik, s kezükben a százasokkal, halnak éhen, mert nem tudnak rajta élelmiszert venni, Görgei második nagy futása alatt. Történik pedig ez a sürgős rombolás junius végén, mikor már az oroszok elárasztják a felvidéket, s a kormány kétségbeesetten hirdet keresztes háborut és Horváth Mihály püspök, vallásügyi miniszter, fejreesett tanácsa folytán országos böjtöt és imádságokat rendel el, még jobban elcsüggesztendő a félénkeket. A kormány nem tudja, hova menekiiljön Pestről, mert Arad még nem kapitulált, Temesvár osztrák erős-

ség, Debrecent egy izben az oroszok már megszállották, Görgei pedig vonakodik eljönni Komáromból, hogy a törvényhozás és kormány védelmét biztositsa. Junius 29-én irt levelében azt irja a kormánynak, hogy hagyja őt sorsára, s *küldjön neki 100 millió forintot,* maga pedig menjen, ahová akar. Ő majd azt teszi, ami neki tetszik. Erre történik Mészáros kineveztetése, s végre Görgei elhatározása, hogy leindul délnek.

Vácott három napig tartó csata folyik julius 15-étől 17-éig. Itt van már az orosz főerő nagyrésze, Görgei látja, hogy csakhamar be lesz keritve, s akkor végrehajthatja kapitulációját. Vácról fölfelé indul Nógrádba és Gömörbe, az orosz sereg eléje is kerül, utána is ered. Az eléje vágni akaró orosz sereg előhadát azonban julius 20-án Turánál heves lovassági rohamban támadja meg Perczel Móric, ki a kormány védelmére ismét helyt áll, s az ellenséget a legnagyobb zavarba hozza az által, hogy egy nem várt magyar hadsereg ottlétét bizonyitja be. Paskievics e jelentésre összébb vonja erőit, s Görgei utja szabad lesz a felvidékre. Az őt üldöző orosz sereg is elmarad és csak *Chrulow* ezredes megy utána összesen három század ulánusával, megfigyelendő, merre fog tartani.

Már itt jelzem, hogy Görgei e menetével serege teljes demoralizálását akarta elérni, ami aztán sikerült is neki. Eszköze ennek a kiéheztetés, a teljes elcsigázás. Julius közepén, mikor Magyarországon az aratás már megtörtént, mikor az első gazdag szénatermés behordva, petrencékben áll, sem a katona, sem a lovak nem kapnak táplálékot az egész futás alatt. Klasszikus tanu erre *La-*

pinszky Theofil kapitány, ki „Feldzug der ung. Hauptarmee im Jahre 1849" cimü kis könyvében igy nyilatkozik a sereg ellátásáról:

„Váctól kezdve sem kenyeret, sem hust nem láttuk, s a szegény katonák kénytelenek voltak a burgonyát ásni ki a szántóföldeken és megsütni, hogy valamivel megtölthessék éhes gyomrukat. Egy ital bor nem üdité fel az ellankadtat, ki éjjel őrt volt kénytelen állani, nappal pedig harcolni... A lovak csak megromlott szénát és szalmát kaptak, néha még azt sem, zabot sohasem; igy gyakran kidőltek a szegény párák, s ott kellett hagyni őket az utfélen. A lovasság e pár nap alatt többet szenvedett, mint az egész hadjárat alatt . . . Végre Losoncra értünk, s itt végre kaptak a katonák hust és kenyeret."

Ugyanezt bizonyitja *Jókai* Mór, ki Szalontán augusztus 9-én folytatott beszélgetését irja le Görgeivel és alvezéreivel „Életem legszomorubb napja" cimü visszaemlékezésében. Mikor Jókai Görgeitől kérdi, mennyi seregének létszáma, ez kertel, de *Leiningen közbevág és megmondja, hogy a Komáromból elindulás óta 8000 emberrel fogyott meg a sereg.* Jókai elszörnyed s ennek az okát tudakolja. Leiningen a „sanyaruságot, éhséget és elkényszeredést" mondja e fogyaték okául. Ekkor egy ezredes a következő esetet beszéli el:

„Miskolcon innen egy krumpliföldön két közvitézt látok meglapulva, mindkettő az előttük menő hadtestből maradt el. Ismertem zászlóaljukat, derék verekedők voltak.

Egyik feküdt a földön, másik guggolt és foghegyen rágta a nyers burgonyát, mit akkor tépett fel a földből. Én rájuk kiáltok, hogy csatlakozzanak a sereghez. Amelyik feküdt, annak nagy oka volt parancsomra nem ügyelni, a másik vad, elkényszeredett tekintettel néz föl rám és nyöszörögve mondotta:

— Hagyjon itt, ezredes ur, ugysem messze mehetnék már!

Én nem hajtottam kérésére, hanem ujból rárivalltam, hogy keltse föl a másikat és álljon a sorba!

— Kelthetem már ezt, — válaszolt erre keserüen a honvéd, — egy órája, hogy meghalt éhen, én is mindjárt mellé fekszem.

Leszálltam hozzá. A földön fekvő már hulla volt, az élőnek odaadtam megmaradt prófuntom darabját, s lovagoltam odább. — Ilyen ellenség is van ám a csatában, — végzé be szavait az ezredes.

— Valót beszél, — mondá rá Görgei."

Vajjon ennek is a kormány volt-e az oka, mint a lőszerhiánynak, Görgei szerint, hogy a magyar Kanaán közepén a szegény honvédek közvetlenül aratás után éhen halnak? Bem katonái sohasem éheztek, pedig ez a „vén polyák" nem pár százados nemességre visszatekinthető magyar ur volt, hanem idegen „kalandor", mint Görgei nevezi könyvében. De Bem „apó"-nak mindig volt gondja arra, hogy a közlegény is el legyen látva élelemmel bőségesen, s megelégedetten mosolygott, mikor azt látta, hogy a töltény-táskában a lőszer mellett ott volt a nagy darab sza-

lonna is. Görgei már a bányavárosi kaland alatt is csak arra nézett, hogy praetoriánus gárdája fürödjék a jólétben, a legénységet pedig hadd tizedelje az éhség és az elkeseredés. Igy nem csoda, ha a lelkes honvédsereg elhullározik, elmarad, kidől, megszökik. Minél kevesebb marad meg, annál jobb, — annál kevesebb ellentállást fog kifejteni, ha a fegyverletételre kerül a sor. Igy késziti előre Görgei a kapitulációt a legénységben; a tisztikarban pedig még gonoszabb számitással, az ellenséggel folytatott állandó alkudozások csalképeivel.

Balassagyarmaton időzése alkalmával valami Jankovics nevü szolgabirót fogat el és itél rögtön halálra. Amint ennek hire megy, egyszerre egy előkelő hölgy jelentkezik nála, *Bory Miklósné* született báró *Hellenbach* Karolina, királyi itélőmester és udvari tanácsos felesége, ki — saját állitása szerint — rokona lévén az elitélt Jankovicsnak, kegyelmet kér számára Görgeitől. A fővezér hosszasan értekezik a hölgygyel, s Jankovics kegyelmet nyer. E találkozásról és a neki adott megbizásról az orosz vezénylő tábornokhoz, *gróf Rüdigerhez,* mélyen hallgat Görgei könyvében, ellenben midőn Boryné ismét visszajön hozzá Rüdiger levelével, azt ugy emliti föl a 71-ik fejezet bevezető soraiban, mintha *„egy hintóban utazó hölgy“* véletlenül föltartóztatva a magyar előörsök által, hozatott volna eléje, s adta volna át neki Rüdiger levelét. Történt ez julius 23-án éjjel, — a levél Balassagyarmatról és julius 19-éről van keltezve. A levél francia szövegét adja Görgei német könyvében; ez eléggé szintelen udvariassági frázisokat tartalmaz, az igéret kap-

csán, hogy ha Görgei is hajlandó az egyenetlen küzdelemnek véget vetni, Paskievics herceg bizonyára megtesz mindent, hogy *oly derék harcos becsülete,* mint amilyen, Görgei, a legcsekélyebb sértést ne szenvedje. („ . . . que Votre honneur de brave guerrier ne subira la moindre atteinte.“) Tehát sem az ország, sem a hadsereg sorsa egy szóval sincs érintve, csupán Görgei személye emelve ki! Van ugyan a levélben egy pont, mely Görgei feltételeit tudakozza, melyeket ő lehetőknek itél arra, hogy ez „ezentul egyenlőtlen küzdelem, beszüntethető legyen“, — azonban a fősuly mégis Görgei személyén van, kinek az udvariasságok szánvák. S Görgei e hizelgések által elvakittatva, folytonos alkudozásokba bocsátkozik Rüdigerrel, anélkül, hogy először az ajánlatok komolyságának kritériuma gyanánt becsületes fegyverszünet kötését követelné.

Sem ő nem mondja el, sem más forrásban nem találjuk meg, miféle szóbeli igéreteket tett Boryné Rüdiger nevében Görgeinek, de előttünk bizonyosnak látszik, hogy a bárónő ilyen portékát is hozott, mert Görgei ezentul állandó összeköttetésben marad az ellenség e főemberével, s utolsó levélváltásuk augusztus 12-én történik, a világosi fegyverletétel módozatát illetőleg. A „becsületes (?) alkusz“ Boryné egyénisége elég sulylyal biró volt arra, hogy Görgei ne tekintse őt közönséges kémnek, hanem elhigyje, hogy amit mond, azt Rüdiger mondotta és üzente neki. E nőnek, kinek leányneve báró Hellenbach Karolin, felmenő ősei egyike I. Lipót királytól nyerte a magyar báróságot 1680-ban, közelebbi őse Mária Teréziának volt udvari or-

vosa, a család tehát telivér aulikus és az udvari körökkel szoros összeköttetésben álló volt. Férjét illetőleg emlitettem már, hogy bori Bory Miklós kir. itélőmester, majd magyar kancelláriai referens és udvari tanácsos volt, tehát ismét császári ember. Boryné 1849-ben még fiatal hölgy lehetett, mert csak az ötvenes évek közepén kapja meg a csillagkeresztes hölgy méltóságát, bizonyára politikai szolgálatai révén, s 1875-ben hal meg.

Görgei Rüdiger levelére semmitmondó választ ad, melyet Boryné a magyar előörsökön visz magával, Görgei menlevelével jutva át azok vonalán. E vonalat Nagy-Sándor csapatai képezik, mit Görgei igen jól tud. A két tábornok között már Komárom óta feszült viszony volt: Nagy-Sándor átlátott Görgein és tudta, hogy áruláson töri a fejét, s Görgei tudta ezt. Ezenkivül Nagy-Sándor tiszta republikánus meggyőződésü volt, s Kossuthnak személyes hive. Ő mondotta azt Görgeinek, hogy ha Caesar szerepére vágyódik, ne feledje el, hogy Caesarnak is meg volt az ő Brutusa, ki ledöfte. Görgei feltételezte, hogy Nagy-Sándor az ő levelét átvizsgálja, s ezért irta oly semmitmondólag azt meg, — a szóbeli üzenetet azonban Nagy-Sándor nem ellenőrizhette. Borynét a tábornok vissza is tartotta egy éjjelre a csapatnál, a levelet kivették holmijai közül és a tüzes Máriássy ezredes, ki a habozó Nagy-Sándornál határozottabb volt, feltörte az iratot. Csalódva látták, hogy Görgei ravaszabb volt, hogysem titkát papirra bizta volna, — az árulásra nem volt bizonyiték, Boryné elment a szóbeli izenettel és az ismét leragasztott levéllel.

X.

Nem egyedül Boryné, Görgei „lőcsei fehér asszonya“ volt az, ki utján Görgei az orosz vezérrel összeköttetést tartott fönn. Mikor futásában Rimaszombatig ért, két orosz tiszt jelentkezett nála mint parlamentair: *Katlarow* kapitány és *Rüdiger* hadnagy, Chrulow ezredes, Paskievics elővéd-parancsnoka nevében. (Jul. 20.) Ezek Görgeivel személyesen akarnak beszélni és Görgei, ki a Boryné által küldött üzenetre választ vár, örvendetesen van meglepetve, hogy „*Rüdiger* hadnagy“ jelentkezik nála, mert hiszen ő *Rüdiger* tábornoktól vár viszonzást. Azonnal maga elé bocsáttatja őket és azok nem kisebbet követelnek tőle, mint a fegyverletételt. Ugy tetszik nekünk, mintha az orosz seregben is köztudomásu lett volna már Görgei mindenáron való kapitulálási szándéka, mert különben egy ezredes, kinek alig volt ötszáz katonája, még viccből sem merte volna fölszólitani az akkor negyvenezernyi honvéd fölött rendelkező fővezért, hogy előtte tegye le a fegyvert.

Görgei a küldöttek igazolványát kéri,

ezek azt válaszolják, hogy csupán szóbeli megbizásuk van. Minden fővezér erre kiutasitotta volna táborából e vakmerő fickókat, vagy mint közönséges kémeket fölakasztatja, vagy legalább is letartóztatja. Nem igy Görgei, ki komolyan tárgyal velük s megkéri őket, adják irásban, mit igér Paskievics a kapituláció esetére? A két tiszt rövid ideig tanácskozik egymással, majd a hadnagy leül és a következő firkát keni össze és adja át Görgeinek, a magyar hadsereg fővezérének:

„*A Magyarországgal kötendő béke föltételei*, melyeket Paskievics herceg tábornagy, az orosz sereg előőrsi ezredes-parancsnoka által ajánl:

Először: A tábornok, törzstiszt és főtiszt uraknak teljes szabadság biztosittatik, fegyvereik megtartása mellett, ha pedig az orosz seregben óhajtanának szolgálatot vállalni, azon rangban alkalmaztatnak, melyet a magyar seregben viselnek.

Másodszor: Ha a magyar sereg tisztjei nem óhajtanak szolgálni, nekik teljes szabadság biztosittatik.

Harmadszor: A magyar sereg katonái minden fegyverüket és ágyujukat azonnal tartoznak beszolgáltatni, e föltétel teljesitése után joguk van akár az osztrák császár seregébe belépni, akár hazamenni.

Ez iratot az orosz elővéd parancsnoka, Chrulow ezredes nevében hitelesnek jelentem ki.

Rüdiger hadnagy.“

Teljes szövegében adtam e végzetes irást, mely Magyarország sorsára oly döntő

befolyásu volt, mert ebből meritette Görgei a honvéd-tisztikar megrontására azt a legendát, hogy az orosz főparancsnok a magyar tiszteket abban a rangban hajlandó a cár seregébe átvenni, amelyben azok a forradalmi seregben szolgálnak. Egy hadnagynak szorultságában kitalált tréfája ez, melyet Görgei nemcsak roppant komolyan vesz, de melyre egész rendszert épit. Könyvében ugyan ugy adja elő a dolgot, mintha ő átlátott volna a küldötteken és csak játszott volna velük, mint macska szokott az egérrel, azonban a tények az ellenkezőt bizonyitják.

Görgei ugyanis nemcsak komoly és fontoskodó választ ir erre magának Paskievics hercegnek és bizza azt a két tisztre, de alvezéreit azonnal összehivja, velük a „fontos iratot“ közli, véleményüket rá nézve kikéri; az irományt és az arra adott válaszát pedig azonnal megküldi a magyar kormánynak is. Ma már tudjuk, hogy Chrulow, ki szelesen a magyar csapatok közé ékelődött be és a körülkerittetéstől s fölkoncoltatástól félt, mert Sasz tábornokkal egyesülni nem tudott, szorultságában jött arra a jó ötletre, hogy ő szólitsa föl megadásra Görgeit, ki ha az ellenséggel is törődött volna, összeaprittathatta volna Chrulow egész kis csapatát. Chrulow jó ötlete, mint a magyar fővezér gyerekesen együgyü voltának bizonyitéka van elmondva a „Wiener Zeitung“ 1849. augusztus 17-iki számában s ha a dolgot kritikai szemmel nézzük, csak azt az alternativát találjuk Görgei számára, hogy *vagy együgyü* volt, mikor e durva fogáson nem látott át, *vagy szándékos ámitó*, ki tudta, hogy e dolog nem komoly, de mégis ugy adta, hogy

életbevágó fontosságu és a nemzet sorsát dülőre vivő esemény.

A Paskievicshez intézett első levél igy hangzik:

„*Rimaszombati Főhadiszállás*, 1849. julius 21., reggel 2 óra.

Azon ajánlatra vonatkozólag, melyet Katlarow kapitány és Rüdiger hadnagy megbizott urak Chrulow ezredes ur részéről, a császári orosz és a parancsnokságom alatt álló belföldi sereg közötti békére vonatkozólag velem közöltek, van szerencsém előzetesen a következőket válaszolni:

Először: Egy vagy két napra van szükségem, hogy a velem közölt föltételeket tábornokaimmal és csapatparancsnokaimmal megbeszéljem, tehát határozott választ azonnal nem adhatok.

Másodszor: (E pontban a fegyverszünet elutasitása s a parlamentairek sértetlenségének kikötése foglaltatik.)

Harmadszor: A nyert békeajánlatra vonatkozó végleges válaszomat lehetőleg huszonnégy óra alatt, legkésőbb azonban negyvennyolc órán belül Chrulow ezredes urnak két tisztem által megküldöm.

Negyedszer: Az egész Magyarország pacifikálása érdekében álló nézetemet ennek módjára vonatkozólag *Katlarow kapitány urnak négyszemközt* kifejtettem.

Görgei Arthur,
magyar tábornok.“

A kormányhoz küldött jelentés záradéka pedig igy hangzik:

„A negyedik pontra vonatkozólag szolgáljon fölvilágositásul az, hogy az abban emlitett négyszemközti közlés abból állott, hogy Magyarország *rendkivül szorult helyzetében inkább egy orosz uralkodót fogadna el*, mint egy osztrákot és hogy ez irányban Paskievics herceg lépjen a magyar kormánynyal alkudozásokba.

Görgei Arthur.“

(Az egész záradék saját irása.)

Azért közöltem a két (illetve három) okmányt szószerint, mert ezek döntő fontosságuak Görgei és eljárása megitélésére. Bizonyitják, hogy Görgei felült Rüdiger hadnagynak, tehát őt, a vélt lángészt egy orosz tüzérhadnagy rászedhette (vagy ha nem, akkor adta a jóhiszemüt és másokat akart azzal maga rászedni, saját seregét és hazáját!) továbbá, hogy Katlarowval négyszemközt megállapodásokat létesitett, hogy azzal „Magyarország rendkivül szorult helyzetét“ közölte s végül, hogy *az orosz secundo genitura eszméjét ő vetette föl és nem Kossuthék.* Ez eszme, mely miatt a magyar államférfiak annyi kárhoztatásnak voltak kitéve, melyet maga Görgei is nem győz eléggé gunyolni könyve 75-ik fejezetében (ezt Kossuth „számtalan csalásai egyiké“-nek mondva) nem Kossuthtól, nem Szemerétől vagy más „táblabirótól“, hanem csakis Görgeitől indult ki s bizonyára Görgeinek volt arra is gondja, hogy e gondolat lehetőségét kedvező szinben tüntesse föl a magyar politikusok előtt s al-

kudozásait Rüdigerrel ez irányban is ugy fujja föl, mintha az Paskievicscsel biztos megállapodás lenne. Ennek volt köszönhető, hogy *Szemere* miniszterelnök és *gróf Batthyány Kázmér* külügyminiszter erre Görgei táborába mennek, hogy az orosz fővezérrel az alkudozásokat ez irányban megkezdjék s az erre vonatkozó diplomáciai iratot nem kisebb ember, mint Poeltenberg tábornok viszi az orosz táborba.

Megértjük egyuttal azt is ebből, mért nem akarta Görgei semmiképpen sem az osztrák fővezér előtt tenni le fegyverét Világosnál, hanem mindenképpen az orosz csapatokat választá e szomoru tény közremüködőivé. Biztosra vehette, hogy Paskievics e tényt közölte Haynauval, ki ezért Görgeit, ha kezébe kerül, igen rövid uton akasztatta volna föl, nem várván be Komárom kapitulációját. Ebből még azt is következtethetjük, hogy Görgeinek nem volt összeköttetése Haynauval, ki (ellentétben Windischgraetzcel) nem állott Görgeivel szóba. Ezért kellett mindenképp az oroszba kapaszkodnia s azon reménye, hogy ezáltal saját életét megmentheti, csakugyan teljesült is.

Hadd álljon még itt Görgei jellemzéséül azon körirat, melyet az oroszszal folytatandó alkudozás ügyében hadtestparancsnokaihoz intézett s melyre már előbbi leveleiben hivatkozott.

„*A főparancsnok, Nagy-Sándor, Leiningen* gróf és *Poeltenberg* tábornok urakhoz.

Másolatban vegye, Tábornok ur az itt olvasható föltételeket azon utasitással tu-

domásul, hogy saját, valamint az alája rendelt törzs- és főtisztek véleményét azok felől velem szolgálati uton közölje.

Szükségesnek látom, hogy Paskievics orosz tábornagynak küldendő válaszomat a hadsereg többségének vélemény-nyilvánitása s nemcsak saját belátásom szerint fogalmazzam meg, mert *azon naptól kezdve, melyen a kormány engem letett, a sereg tiszturai azonban önszántukból ujból fővezérükké választottak meg*, megszüntem politikai tekintetben is korlátlan parancsnoka lenni a hadseregnek, hanem csak a többség akaratának képviselője vagyok.

A választ negyvennyolc óra alatt igértem megküldeni, ezért a hadtestek nyilatkozatát a legrövidebb idő alatt Putnokon elvárom.

Az ellenséges parlamentairek föltartóztatás nélkül visszakisérendők s mihelyt ez megtörtént, az ellenségeskedések ismét megkezdendők, az erre vonatkozó rendelkezések szigoru megtartásával.

Rimaszombat, 1849. julius 21., reggel 3 óra.

Görgei Arthur."

Ez iratban két nevezetes kijelentés foglaltatik: egyik az, hogy ő nem a kormány által kinevezett fővezér, hanem választott főnöke a seregének, melynél fogva természetesen nem is tartozik a kormánynak engedelmességgel, hanem csak a sereg többségének veti alá magát. Ez utóbbi kijelentés tiszta számitás, mert tudta, hogy a két idegen tábornok, Poeltenberg és Leiningen had-

teste neki föltétlen hive s ezzel szemben csak az egyetlen született magyar vezér, Nagy-Sándor hadteste áll az ő szinmagyar tisztikarával. A többség felől tehát bizonyos volt. Nevezetes azonban e kijelentés azért, mert látjuk belőle, *mint izgatja Görgei alárendelt tisztikarát hadiparancsaiban is a kormány ellen,* melynek ő még nemrég föleskűdött hadügyminiszteri minőségében tagja volt s mely elveiben és összetételében azóta sem változott meg. Ilyfajta „választott vezérek" rendezett kormányu államokban csak a bazsibozsuk csapatok között vannak, de nincsenek a rendes katonaságnál, mely intézmény, — már az alapelvét képező fegyelemnél fogva is kizárja a többségi elv szerinti döntést. — A másik kijelentés pedig arra vonatkozik, hogy Görgei magát serege addigi „korlátlan politikai főnöké"-nek mondja, mihez nem kell bővebb kommentár.

A sereg válasza nem lehetett kétséges: az I. hadtest, melynek parancsnoka Nagy-Sándor, alvezérei és vezérkari tisztjei pedig Máriássy János, Mesterházy, Korponay, az öreg Bóbics, Pongrácz István, Antos János, Lipthay Béla báró, Szapáry Géza gróf, csupa lángoló hazafi voltak, elutasitja a kapituláció eszméjét bármely idegen sereg előtt is. A III. (Leiningen-) és a VII. (Poeltenberg)-hadtestek elfogadják azt a Rüdiger hadnagy által megszabott pontok reményében, azaz: a magyar szabadságharcos tisztek átlépnek a cárizmus szolgálatába testületileg, nem is kérdezve azt, mi lesz az ország sorsa, ha ők a fegyvert leteszik? Idáig vitte tehát Görgei seregének addigi „korlátlan politikai főnöke" a magyar szabadságharcosok gondolkozását.

A többség tehát döntött, a „választott fővezér“ megirja második levelét Paskievicshez Sajószentpéterről, julius 22-ikéről keltezve, ismét hivatkozással Katlarowra és Rüdiger hadnagyra. Gondolható, mily nagyot bámult volna Paskievics, ha ez irat kezébe jut, mikor nem is sejti, hogy kerül ő alkudozásba Görgeivel, s ki az a jelentéktelen kapitány és hadnagy, ki az ő nevét felhasználta.

Görgei két tisztje el is viszi a második levelet az orosz táborba, hol őket nagy szivességgel fogadják, megvendégelik, megajándékozzák, sőt Sasz tábornok Görgeinek személyileg pisztolyokat küld ajándékul. Görgei ujból fölhasználja az alkalmat, hogy viszontajándékot küldjön, szintén pisztolyokat. Ez azonban csak ürügy, mert küldöttjének titkos utasitásokat ad. (Szemere: „Görgei“ 111. lap.) Igy haladnak aztán folytonos alkudozások között Debrecenig. Görgei tisztjei az orosz seregben viselendő rangról ábrándozva, az oroszok pedig várva az érett gyümölcsnek ölükbe hullását. A föntebb előadott tény magyarázza meg azt is, miért kellett éppen Nagy-Sándor hadtestét tönkretétetni Debrecennél augusztus 2-án.

Niox francia tábornok az 1870—71-iki német-francia háboruról irt „La Guerre de 1870. simple recit“ cimü müvében igy nyilatkozik Bazaine árulásáról:

„Ha árulás alatt az ellenséggel összejátszást értjük, hogy *személyi előnyök* kedvéért mozditsuk elő annak terveit, akkor itt nem történt árulás, mert Bazaine tábornagynak nem származott ebből előnye. *Azonban egy vezér elárulja kötelessé-*

gét akkor is, ha harc helyett alkudozik az ellenséggel, s megcsalja saját seregét, hogy megbecstelenitő fegyverletételt kényszeritsen rája.“

Görgeire mind a két kritérium ráillik, mert ő nemcsak folyton alkudozott az ellenséggel, de személyi óriási előnyt is nyert, mert mig becsületes és félrevezetett társait fölakasztották, ő élete mellett a császári kegydijat, majd a nyugdijat megnyerte és huzza, immár 63 esztendő óta.

XI.

Görgei második futása vázolásában eljutottunk a debreceni csatáig, melynek elvesztése felett mindjárt 1867-ben, mikor Görgei kiadta első tisztálkodási kisérletét, a „Gazdátlan Levelek“ cimü kötetet, nagy vita keletkezett. Görgeiék részéről Görgei Ármin, a szerencsétlen és gyámoltalan dandárnok vegyült bele a vitába, egyszerü tagadással, a más oldalon pedig pozitiv állitásokkal mint szemtanuk és szereplők Nagy-Sándor József tábornok főtisztjei állottak. Lássuk, hogy áll az ügy voltaképpen.

Kiindulási pontunk az, hogy Görgei fölismerte Nagy-Sándorban az őt és sötét ármányait átlátó, rendithetlen hazafit és mindenképen Kossuthnak ezt a személyes hivét akarta szárazra vetni. Régi politikája volt ez neki, mert ugyanazt tette Guyonnal, ki a Dembinszky és közte kitört harcban az előbbi mellett nyilatkozott s Asbóth Lajossal is, kit a peredi csata után (melyben ez kitüntette magát) mozditott el csapata éléről, hogy e derék sereg okvelenül megveressék, járatlan és a csapatot nem ismerő vezér pa-

rancsnoksága alatt. Nagy-Sándor sem hiu, sem makacs nem volt, egyszerüen lángoló hazafi, aki nem bizott Görgeiben s mindig mondotta, hogy Görgei akasztófára viszi bajtársait, s midőn a bitó alá lépett kilenced magával, akkor emlékeztette rá tábornoktársait, akik ekkor már igazat adtak neki. Sohasem akart kitünni, sohasem volt önfejü, — ellenkezőleg, a parancsnak engedő katona, ha az saját vesztét okozza is. Tehát szöges ellentéte Görgeinek, ki hiuságból és hatalma fitogtatása céljából végezi a bányavárosi kalandot, aki sohasem ismer fegyelmet, mindig ujjat huz fölebbvalóival, konokul ragaszkodik a legképtelenebb tervhez is, holott (mint maga mondotta Ballagi Aladár történésznek egy őszinte pillanatában) nem értett a hadvezetéshez, dilletáns volt a katonáskodásban, „de hol is tanultuk volna, — mondá — a gárdánál, ahol a dámákkal táncoltunk, vagy a huszároknál, ahol parádéztunk?“ Nagy-Sándor, a volt huszárkapitány lehetett gyönge hadvezér, de jó katona volt, — Görgei azonfelül, hogy egyáltalában nem volt hadvezér, nem ismerte a katona első kötelességét, az önfeláldozó engedelmessé-
kötelességét, az önfeláldozó engedelmességet.

Váctól Görgei azon szándékkal megy a felvidéknek, hogyha lehetséges, az osztrák és az orosz sereg közé kerülvén, kényelmesen adhassa meg magát. Ő már Komáromban kapitulációs tervekkel foglalkozott, amint ezt Klapka, Görgei egyetlen meghitt barátja s volt gárdista pajtása meg is mondott Máriássy János ezredesnek, Görgei unokatestvérének. Ez a tüzes és vakmerő katona nem értette Görgei huzavonáit, mert marad

makacsul Komáromban, holott a kormány a levonulást s Perczel és Dembinszky hadával egyesülését rendelte el.

S itt hadd szóljon a debreceni csata egyik későbbi szereplője, maga Máriássy János, akkor honvédezredes, később báró és cs. és kir. altábornagy, honvédkerületi parancsnok, aki Miskolcnál, mint b. Edelsheim-Gyulay ellenfele a nagy hadgyakorlaton oly fényes bizonyságát adta hadvezéri lángeszének. Emlékiratai kéziratban vannak meg, Görgei halála előtt nem bocsáthatók közre, de nekem bő alkalmam volt, magának a nagy katonának jóvoltából, azokat megismerhetni s részben föl is használhatni. A kézirat 175-ik lapján beszéli el Máriássy a julius 4-iki komáromi haditanács lefolyását, amelyre Nagy-Sándor saját maga helyett Máriássyt küldi el az I. hadtest képviseletében, azon szigoru utasitással, hogy az I. hadtest *„semmiféle kapitulációba a kormány beleegyezése nélkül bele nem megy“*. Nagy-Sándor már ekkor tudta, hogy Görgei az egész főhadsereget föl akarja áldozni, hogy saját bőrét megmentse s az osztrákok által neki igért eltartást és kegydijat megnyerje. Klapka kétszinüen viselkedett, nem akart a kormánynyal sem szakitani, de Görgeit nem merte leálcázni. Összesen arra szoritkozott, hogy Görgei számára a sereg bizalmi nyilatkozatát biztositá s rábirta a vezetőket, hogy az ujonnan fővezérré kinevezett Mészáros Lázár helyett Görgeit kérjék a kormánytól továbbra is fővezérükül. Máriássy nem értette ez eljárás okát. Ekkor igy szólott hozzá Klapka, négyszemközt, szokása szerint németül:

— Aber, Mensch, bist denn du blind? Siehst du denn nicht dass Görgei um jeden Preis hier bleiben und hier kapitulieren will? Alles, was er macht, geschieht mit der Absicht, das Wegziehn von hier und die von der Regierung beschlossene Vereinigung bei Szegedin zu vereiteln.“ (De, hát, te ember, vak vagy? Nem látod, hogy Görgei mindenáron itt akar maradni s itt akar kapitulálni? Mindez, amit cselekszik, azzal a szándékkal történik, hogy a levonulást és a kormány által elhatározott összpontositást meghiusitsa.“)

Klapkának ez lévén meggyőződése és biztos tudata, elősegité Görgei sötét terveit, melyeket Nagy-Sándor keresztüllátott és tőle telhetőleg meg is hiusitott. Egyedül Nagy-Sándor hadteste volt a kormányhoz teljesen hü, ezt kellett megsemmisiteni s ezért, midőn Görgeinek (épen Nagy-Sándor ébersége miatt) nem sikerül elfogatnia saját egész seregét s a külön kapitulációt, mely iránt az orosz vezérek egyikével, Rüdigerrel tárgyal is, végrehajtania, — seregét oly halálosan kifárasztja, hogy demoralizálva érkezzék meg az orosz főerő, a biztos kapituláció elé. Amelyik csapat legtöbbet szenved, az a Nagy-Sándor hadteste. Ezt maga a vezér is érzi s ezért egy izben keserüen mondja Máriássynak, ki még mindig nem hiszi, hogy Görgei áruló lehessen:

— Da hast deinen lieben Görgei, der Mensch will uns aufreiben lassen. (Látod a te kedves Görgeidet! Ez az ember minket szét akar zülleszteni.)

Nem csoda, ha Görgei később Nagy-Sándor „demoralizált hadtesté“-ről mer be-

szélni, — arról a seregről ugy, mely addig a bátorság és fegyelemtudás csodáit müvelte, mig az ő bátyja, Görgei Ármin, éppen Vácnál, négy század orosz támadására elveszté fejét s ott hagyva csapatát, hátrafutott, segitségért. Nagy-Sándor serege azonban rendben érkezik meg Debrecentől északra s táborba száll, szemben az ellenséggel. Görgei igen jól tudja, hogy most az ő seregével szemközt Paskiewics tábornagy főserege áll s nem holmi portyázó kozákcsorda, tehát nagy ütközetre van kilátás. Ezért Nagy-Sándornak ily szövegü parancsot küld:

„**AZ ELSŐ HADTESTNEK.** Az I. hadtest álljon föl Debrecentől Ujváros felé az országuton (á cheval der Strasse) s ha az ellenség mutatkozik, **támadja és verje meg azt. Görgei s. k.**“

Görgei egyenesen letagadja e parancs létezését, illetőleg tudni sem akar róla, azt állitván ugy német könyvében, mint az 1867-ben kiadott „Gazdátlan levelek“ cimü mentegetőzéseiben, hogy Nagy-Sándoron mult, hogy a csatát elfogadta, holott visszavonulhatott volna, de ő konokul nekiereszté tüzérségét az orosznak, mely erre meghátrált. Ekkor mindenki kérte Nagy-Sándort, hogy kezdje meg a visszavonulást, ő azonban nem tette azt s elveszté a csatát. *Görgei Ármin,* aki midőn a debreceni csata lefolyása hirlapilag szóvátétetett és *Pongrácz* őrnagy a fővezér parancsát idézte, szintén nyilatkozott ez irat felől és igy adja elő nézetét felőle: „Lehet, hogy e parancs nem létez; lehet, hogy létez, de falsum; lehet, hogy létez és valódi is, de más időben volt ki-

adva; lehet végre, hogy e támadási parancs azért kelt, nehogy Nagy-Sándor valahogy kelleténél jobban siettesse hátravonulását.“ Görgei Artur bátyja tehát már nem meri oly határozottan tagadni a Nagy-Sándor és seregét áldozatul dobó parancs kiadását, mint ahogy maga a fővezér, ismert vakmerő igazságiszonyában azt letagadta.

Lássuk most már, hogy áll ez az ügy a valóságban, szemben Ármin ur igazi „lutránus“ *létez, nem létez* állitásaival szemben. Három klasszikus tanu nyilatkozott, a nyilvánosság előtt e parancs valódisága felől: *Antos* János alezredes, kinek állitása szerint maga Görgei diktálta e parancsot Bayernek, ismert vezérkari főnökének és sajátkezüleg irta alá; *Máriássy* János, akkori ezredes, akinek Nagy-Sándor azt azonnal megmutatta és *Pongrácz* István őrnagy, Nagy-Sándor vezérkari főnöke, aki a parancs szövegét az 1867-iki „A Hon“-ban, Jókai lapjában közzé is tette. (Erre jött Görgei Ármin „létez — nem létez“ válasza.) Mindhárom törzstiszt nyilatkozata megegyezik abban, hogy Nagy-Sándor József tábornok augusztus 2-án reggel e parancsot megkapta s miután annak képtelenségét átlátta, hogy ő 7500 emberével a vele szembenálló 90.000 oroszt ne csak föltartóztassa, de meg is verje, azonnal haditanácsot hivott össze, melynek lefolyását Pongrácz őrnagy és Máriássy ezredes ugy adják egybehangzólag elő, hogy azon a tüzes Máriássy és a bátor öreg Bóbics alezredes a csata elfogadása mellett voltak, Mesterházy ezredes ingadozott, Pongrácz és Korponay ezredes a visszavonulást javasolták, de végre is Nagy-Sándor szólalt föl

és azon indokolással, hogy hátrálás esetén Görgei neki még gyávaságot is vetne szemére, a csata elfogadása mellett döntött s intézkedéseit megtette. Ezután tisztikarának egy részével belovagolt Debrecenbe, hogy résztvegyen a város által az ő tiszteletére adott ebéden, honnan az első ágyuszóra rögtön seregéhez sietett s ott maradt folyton, addig vezetve a csatát, amig csak az óriási tulerő szét nem szórta hadát.

Görgei ezalatt Vámos-Pércsen mulatott tisztikarával, rendes szokása szerint dőzsölve. Midőn Nagy-Sándor 43 ágyujának dörgése tudtára adta, hogy az I. hadtest szorult helyzetben lehet, nevetve mondotta tisztjeinek e történetileg leszegezett szavakat:

— Izzad most Nagy-Sándor! — mire egyik csatlósa ezt jegyezte meg: „Most mutassa meg a vitéz, mit tud!“

Görgei Vámos-Pércsen, ugy látszik, többféle nyilatkozatot is tett a debreceni csata lefolyása alatt, végtelen káröröm ét nem fojthatván magába Nagy-Sándor biztos megveretése felett. Egyiket a nála jelenvolt miniszterelnök, Szemere Bertalan jegyezte föl „Görgei Arthur“ cimü németül kiadott könyve (Hamburg, 1853.) 113-ik lapján, midőn Nagy-Sándorról Görgeinek e nyilatkozatát adták tudtára:

— A gyávát bizonyosan megverik... Bizonyosan kevesebben leszünk ma vagy ötezerrel.

Ezalatt pedig szállása udvarán tisztjeivel „gyerekes játékkal mulatozott“, mint Szemere irja, ki akkor éppen Görgei táborában időzött.

A másik nyilatkozatot Földváry Károly ezredes, a „bátrak bátra“ előtt tette, ki ekkor közvetlenül mellette volt. Ezt Végh Lajos ny. postafelügyelő utján tudta meg történetirásunk, ki tudósitásánál forrását is adja e sorokban:

„Néhai Grandpierre Károly, 1888-ban Nagyszebenben postatanácsos, 1866-ban Kossuth tollnoka volt, egyébként az olaszországi magyar légióban hadnagy, nagymüveltségü férfiu, ki több nyelven irt és beszélt, mondotta el nekem azt, amit Földváry Károly ezredestől hallott Turinban, Görgei vámospércsi nyilatkozatáról. Görgei, Földváry szerint, aki ott jelen volt, gunyosan igy nyilatkozott:

— Jetzt pleschet man den Republikaner Nagy-Sándor! (Most páholják a republikánus Nagy-Sándort!) Nagy-Sándor ugyanis republikánus volt és ezért is haragudott rá Görgei, miért is Földváry állitását teljesen valónak vehetjük.“

Görgei ezen szavai még többet mondanak, mint a „történetileg leszögezett“ szavak, mert jobban megvilágitják Görgei bosszuállási szándékát.

Nagy-Sándor egyébként, ugy Máriássy, mint Pongrácz tanubizonysága szerint, már julius közepe óta buskomor volt, mert látta hazája vesztét előre. Bántotta őt, hogy nagyon sokan tartották már árulónak Görgeit, de azért senki sem mert ellene föllépni, viszont Görgei csatlósai nyiltan dolgoztak a haza vesztén, a fővezérnek Kossuth iránti gyülöletét még magasabbra szitva. Tehát Nagy-Sándor legalább személyes bátorsága kétségbevonását akarta elkerülni, ha már

serege föláldoztatását el nem kerülheti. Ezért hajtotta végre Görgeinek aljasan kiszámitott parancsát, ahelyett, hogy félredobta volna, amihez joga volt. Görgei elérte célját: az egyetlen igazán kormányhü csapattest megsemmisült, vezére kompromittálva volt, — a többivel azt tehette, amit akart.

Szemere Bertalan, aki julius végén hivatalosan látogatta meg Görgei táborát, hogy valamiképpen összmüködésre birja Görgeit a kormánynyal, ezt irja ottani tapasztalatairól: „Görgei környezete már gunyt üzött a szent ügyből, melynek azelőtt bajnokai voltak. A fegyelem egészen eltünt. A betegek, a hullározók, a gyávák naponként seregestül szöktek meg . . .“ stb. (Szemere: „Arthur Görgei“ Hamburg, 1853. 109. lap.) Viszont Máriássy meg azt irja, hogy Leiningen tábornok, a III. hadtest parancsnoka, a nagy visszavonulás alkalmával, midőn Görgei agyonfárasztással és agyonéheztetéssel tette szándékosan tönkre a dicső honvédsereget, beleágyuztatott saját hadtestébe, mely Damjanich alatt a hősiesség példányképe volt. Végül Ballagi Mór dr. Görgei hadi titkára, akinek naplójegyzetei Ballagi Aladár birtokában vannak, elmondja Görgei káröröm ét, midőn augusztus 11-én az aradi várfalról nézte egész huszárcsapat futását néhány „svalizsér“ elől. A fővezér e látványra harsány kacajba törvén ki, igy kiáltott föl:

— Finita la comedia!

Elérte célját: az egykor dicső honvédsereg szét volt züllesztve, amint azt Nagy-Sándor, a kifogástalan és bátor lovag előre

megmondotta. Azonban a jelenlegi magyar történetirás mégis Nagy-Sándort kárhoztatja és Görgeit iparkodik dicsfénybe vonni. Amaz megkapta a kötelet hazaszeretetéért, emez az osztrák tábornoki nyugdijat fekete árulásáért. Akik előtt Rákóczi az ifjuság megrontója, hamiskártyások cinkosa, hazájának megrablója tatárcsordák élén, azok számára Görgei az igazi eszménykép. Nem irigyeljük tőlük az eszményt, mert magunk egész teljességében aláirjuk a nagy magyar katonának, Máriássy Jánosnak Görgeiről mondott itéletét: „Hogy ő ezt mégis képes volt megtenni és pedig csak egy nyomorult külön kapitulációnak eszközlése és végrehajtása céljából, arról, fájdalom! csak igen későn győződtem meg és azért nyiltan kijelentem, hogy e silány tényért, ha voltak e részben cinkostársai is, nézetem szerint a felelősség egyedül csak őt terheli.“

XII.

Nagy-Sándor augusztus 2-iki vereségéről megelégedetten vett tudomást Görgei Nagyváradon, hol a csata lefolyásáról és eredményéről neki Pongrácz István őrnagy, Nagy-Sándor vezérkari főnöke személyesen tett jelentést b. Béhmer püspök jelenlétében. Tudta ő már azt jóval előbb is, hiszen a csata folyama alatt, mig ő Vámospércsen mulatott többször kifejezte kárörömét afölött, hogy a „gyáva Nagy-Sándor“ nagy vereséget fog szenvedni, s nem átallotta még igy is nyilatkozni: „Ma biztosan kevesebben leszünk vagy ötezer emberrel!“ Ármányai láncolatában ez is pontosan bevált, most még csak az kellett, hogy a tervezett délvidéki összpontositásra későn érkezzék meg.

A kormány junius közepe óta sürgette Görgeit, hogy az összpontositásra vezesse le seregét. Ha a Komárom körül céltalanul veszteglő seregből csak 30,000 embert is hoz le Görgei, s ha akár a felvidéken müködő Visocky—Dessewffy-hadtesttel kezet fogva, az oroszok betörését gátolja meg, akár ha Perczelhez csatlakozik, akár ha Dembinszky

szintén harmincezrével egyesülve, Haynau főserege ellen fordul, a siker föltétlenül a magyar fegyvereknek kedvezett volna. Természetes dolog, hogy nem Görgeinek kellett volna e sereg fölött parancsnokolnia, mert ő sem katonai tudását, sem jellemerejét tekintve, nem volt Haynaunak méltó ellenfele, amint azt Komárom körül is megmutatta, hol a két vezér teljes egy hónapig állott egymással szemben, s hol mindig Görgei huzta a rövidebbet. Ez azonban nagyon jól tudta, hogy ha az egyesülés megtörténik, más lesz a fővezér, valószinüleg Bem, kinek határozott jellemétől és óriási népszerüségétől magára nézve nem sok jót várhatott. Amit a népszerütlen és csak gorombáskodni és kellemetlenkedni tudó Dembinszkyvel szemben bátran elkövethetett, azt nem merhette volna Bemmel szemben, ki az első engedetlenségre rögtön agyonlöveti őt, s ezzel példát statuálva, Görgei demoralizált seregét is ismét rendbe hozza és katonákká teszi.

Mészáros Lázár emlékirataiban bőven el van mondva a kormány sok kinlódása a fővezérség körül. Teljességgel nem volt alkalmas ember a legfontosabb tisztre. Végül is a legalkalmatlanabbat, magát Mészárost nevezték ki, aki e méltóságáról keserü öngunynyal ir folyton. Olyan főparancsnok volt „szegény Lázár“, kinek előbb alázatosan meg kellett kérdeznie alvezéreitől, méltóztatnak-e neki engedelmeskedni, vagy sem? Ezek, természetesen, nem engedelmeskedtek. Ezek után Kossuth sem respektálta a gyönge főparancsnokot, ki aztán többször teszi le hivatalát, mire aztán ismét Dembinszkyvel szerencsétlenkednek. Oka e fejreesett intézkedéseknek

megint csak Görgei, kire sohasem lehet számitani, s kinek hadserege, a legjobb és leggyakorlottabb csapatokból álló, ki kell hogy essék minden számitásból. Igy lehetetlen bármiféle haditervet késziteni, s a sokfelől betörő ellen elé megfelelő haderőket állitani. Még akkor is, midőn Görgeiről hir jön, hogy csakugyan megindult Komáromból és jön kelet felé, nem lehet tudni, merre tart és kihez fog csatlakozni. Görgei hollétét julius végéig biztosan egyedül az orosz ellenség tudja, mely vele állandó irásbeli összeköttetésben áll, s a levelezés alapján azt is biztosan tudja, hol áll a magyar főerő (mert ahol a vezér van, ott kell a főerőnek is lennie), s ebből azt is tudhatja, merre fog tartani holnap és holnapután. Ennyit azonban a magyar kormány és fővezér sohasem tudott róla.

Vonulása oly lassu volt, amilyen csak lehetett. Nem mintha embereit akarta volna kimélni, ellenkezőleg, ezeket tőle telhetően kifárasztotta céltalan menetek és oldalmenetek által, de azért, hogy valahogy az egyesülést meghiusitsa. Teljes hét napot veszteget arra, hogy Miskolctól Nyiregyházáig eljusson (kocsin egy napi járóföld!), Nagyváradtól Aradig, mely Békéscsaba felé tehető kerülővel is csak 166 kilométer, ismét hat nap alatt jut le, amivel szerencsésen eléri azt, amit akart, hogy nem kell senkivel egyesülnie, katonáit ellenben halálra fárasztá, agyonéheztette és szomjaztatta. A kormány ezalatt kénytelen Szegedről Aradra menekülni, miután Dembinszky (most már ujra fővezér!) föladja Szegedet, utána pedig Szőreget is, melyet eleinte védeni akart. Az ő hátrálási stratégiája teljesen elkedvetleniti a szép sere-

get, s midőn (Kossuth rendelete ellenére) egészen Temesvárig hátrál, s innen is tovább akar csata nélkül huzódni, egész megváltás lesz a sereg számára Bem megérkezése, ki rögtön átveszi a fővezérletet és elfogadja az ütközetet (augusztus 9-én). Nem rajta mult, hogy ez elveszett: lováról lebukva, eltört a vállperece; a vezérevesztett seregben ezentul nem volt, aki intézkedjék s az feje nélkül fut szét. Másnapra kelve, a 30.000 emberből alig volt 6000 együtt, a többi a négy világtáj felé szétszóródott. Bem ugyan össze tudta volna szedni e sereget s ismeretesek erőlködései a világosi fegyverletétel után, melyeket azonban az elámitott gróf Vécsey tábornok hiusitott meg, az orosz seregbe belépés ábrándképe miatt. Ime, ily végzetes lőn hazánkra nézve Rüdiger hadnagy jó gondolata s Görgeinek azon ötlete, hogy ezt a honvédsereg megrontására a lehető legteljesebb mértékben fölhasználja. Ugyan emiatt hagyta abba a harcot a felvidéken Kazinczy Lajos tábornok és sietett Arad felé, hogy a fegyverletétel áldásaiban mihamarább részesüljön s mikor figyelmeztették, hogy vesztébe rohan, öntelten felelte: „Az én rangom biztositva van az orosz seregben.“ Haynau aztán október 25-én vértanui rangot biztositott Kazinczynak lőpor és golyó által.

A seregben duló kolera, melynek Szegeden a jámbor Répássy Mihály tábornok is áldozatául esett, nem volt oly pusztitó hatásu, mint a Görgeitől kiindult szellemi járvány, mely a már kifáradt tisztikart meglepve, megfosztotta erélyétől. Mészáros Lázár irja, hogy midőn ő Szegedre érkezett julius vége

felé, már Perczel hadtestének tisztjei is azon tanakodtak, elfogadják-e a biztosra vett orosz békepontokat s belépjenek-e az orosz seregbe. Emiatt kedvetlenül ment a harc az oroszok, mint leendő bajtársak ellen mindenfelé. Dembinszkynek ugyanott a honvédelmi államtitkár, Szabó Imre ezredes mondja szemébe, hogy ugy ő, mint társai, igen előnyösnek tartják az orosz békepontokat s rögtön át fognak lépni az orosz seregbe, mihelyt Görgei megcsinálja az egyezményt. A julius 29-iki miniszteri és haditanácsban, melyen legalább is husz ember vett részt, legnagyobbrészt különböző csapatbeli katona, Kossuth hangosan fölolvasta Görgei éppen odaérkezett jelentését a Rüdiger-féle pontozatokról, mire a jelenvolt tisztek örömmel vevén azokat tudomásul, az egész seregben elterjesztették az örömhirt. (E tényt igazolják ugy Mészáros, mint Dembinszky emlékiratai. Mindkettő jelen volt azon a fontos tanácskozáson, mely aztán Dembinszkyt tette fővezérré.) Végül pedig arról, hogy Görgei seregében már aláirási ivek is kerengtek azok számára, kik az orosz hadseregbe át akarnak lépni, Asbóth Lajos ezredes tesz tanubizonyságot, ki Kisjenőn Görgei parancsőrtiszti szobájában saját szemeivel látta az egyik ilyen ivet és rajta már neveket is. (Asbóth „Emlékiratai“ I. kötet 138. lap.)

A sereg most már „meg lévén dolgozva“, a temesvári csata esehetőségeire nézve forgott fenn még kétely: Kossuth biztosra vette Bem győzelmét, Görgei bizton remélte e sereg szétporladását. Egyik 1881-iki röpiratában (hivatkozással német könyvére) el

akarja hitetni velünk, hogy Kossuthtal 1849. augusztus 10-én értekezvén, a csatavesztés eshetősége is megbeszélés tárgyát képezte közöttük s ez esetre Görgei nyiltan kimondotta volna, hogy ő leteszi a fegyvert, mire Kossuth azt mondotta volna, hogy akkor ő meg főbelövi magát.

A két férfiunak ez volt utolsó beszélgetése s valószinü, hogy oly mesés memóriáju ember, mint Kossuth, e nagyfontosságu öszszejövetelre, mely után ő földönfutó önszámüzötté vált, a másikat pedig ez országban minden hatalommal felruházottá tette, bizonyára igen jól emlékezik. Ez emlékezetre támaszkodva mondotta mesének Görgei azon állitását, mintha ő öngyilkosságot emlegetett volna ekkor, Görgei pedig egyenesen bejelentette volna a fegyverletételt neki. (Hogy miért kellett Görgeinek Kossuthtól a legfőbb polgári hatalmat is kicsikarnia a legfőbb katonai hatalom mellett, — mint Duschek állitja vallomásaiban: az elfogatás fenyegetésével, — annak magyarázata a Görgeinek Kossuth iránt érzett feneketlen gyülöletében rejlik. Ő saját maga által akarta Kossuthot senkivé tenni abban az országban, ahol addig minden volt, magának pedig egyenesen Kossuth által adatni meg a törvényes legfőbb hatalmat, hogy mindkét tény Kossuth legszemélyesebb ténye legyen.) A fegyverletétel bejelentésének állitásával Kossuthot akarja egyenesen bünrészesévé tenni meg, mi ellen nem csoda, ha Kossuth teljes erélyével tiltakozott.

Ha Kossuth nem utasitotta volna is olyan erélyesen vissza e gyanusitást, igen ékesen szóló *okmányok* fekszenek előttünk az

1881-iki „költemény“ cáfolatára. *Ezeket Görgei maga irta* s miután a történetirás leszegezte, többé vita tárgyát nem képezhetik. Egyik Görgeinek Kossuthhoz augusztus 11-éről kelt levele, melynek teljes szövege ez:

„Kormányzó urnak a miniszterelnök ur ellenjegyzése mellett, engem az ellenséges hadsereggeli egyezkedésre felhatalmazó levelét kézül vettem, minthogy ezen felfelhatalmazás azonban a kivánt s közös hazánk jövőjét biztositó cél elérésére nem elégséges, és én arra, hogy azt, *ami a nemzet számára még megmenthető,* megmenthessem, elkerülhetlen szükségesnek tartom, hogy a jelen kormány lépjen le, s én ruháztassam fel a polgári és katonai legfőbb hatalommal, — tehát ezennel felkérem Kormányzó urat, méltóztassék mielőbb ekkép határozni, ezen határozatát velem és a községgel is tudatni, hogy annak következtében minden késedelem nélkül *azon lépéseket megtehessem, melyek egyedül képesek a nemzet jövőjét biztositani, s azt a végromlástól* még nem késő *megmenteni.*

Ó-Arad, augusztus 11. 1849.

Görgei Arthur, tábornok.“

Csatolta a diktaturára vonatkozó leveléhez három miniszternek, t. i. *Csány* Lászlónak, *Aulich* Lajosnak és *Vukovics* Sebőnek ugyanaz napról kelt hivatalos levelét Kossuthhoz, melyben a nevezett miniszterek szintén kivánják, ugyanazon indokolással Kossuth lemondását és a korlátlan hatalom-

nak Görgeire ruházását. A három miniszter egyuttal lemondását is benyujtá ezen reményben. Csány külön még hosszabb levelet is intézett Kossuthoz, melyben ugyanezen követelést terjeszti elő, kimondván, hogy „Görgei . . . nemcsak vezérlete alatt levő seregeink, de *a nemzetnek szent ügyét* is *szem előtt tartandja* intézkedéseiben.“ Ime, e különben tisztalátásu és gyakorlati férfiut is levehette lábáról Görgei az ő képmutatásával, hogy elhiszi felőle „a nemzet szent ügyének“ védelmét és képes ez irányban Kossuthra nyomást gyakorolni, hogy csak adja ki kezéből a főhatalmat.

Mielőtt Görgei második okmányát fölemliteném, ismertetnem kell Kossuth levelét Görgeihez, melyben a hatalom átadásának indokait fejtegeti s eléje tárja a kötelességeket, melyek teljesitése reményében adta kezébe a korlátlan hatalmat. Az olvasó itélje meg, vajjon olyan ember nyilatkozata-e ez, ki eleve beleegyezett a minden föltétel nélküli fegyverletételbe s az „Auf Gnade und Ungnade“ elve szerinti megadásba?

Kossuth itt előre bocsátja azon okokat, melyek őt a hatalom letételére birták (Görgei határozott követelése és igérete s a miniszterek lemondása) s azután igy ir:

„Kérem és emlékeztetem Önt a nemzet nevében, *tartsa tiszteletben a nemzet felségi jogát.* Emlékezzék meg, hogy Ön nem ura, hanem első szolgája a nemzetnek, hogy a hadsereg is nem az Öné, hanem a nemzeté.

Egyet meg kell emlitenem. *Én árulásnak tartanám, ha minden okszerü* lehetség meg nem kisértetnék *a nemzet megmentésére. Árulásnak tartanám*, ha Ön nem a nemzet,

hanem csak a hadsereg részéről, nevében és számára bocsátkoznék alkudozásba. Lehet eset, hogy hadseregek becsülettel letehetik a fegyvert a tulnyomó erőszak előtt; de *nem lehet eset, hogy becsülettel letehessék a fegyvert, ha ugy teszik le, hogy a nemzetnek szolgaságot vásárlanak,* sok, néhány vagy kevés egyes egyének személyes javának árán."

Ime Kossuth álláspontja mily kristálytisztán tünik ki ez iratból! Még azt is árulásnak tartja, ha a hadsereg magának egészében biztositja a személyi előnyöket (magántulajdon megtartása, orosz seregbe belépés a jelenlegi ranggal, személyes szabadság), hát még azt, ha a fővezér egyedül magának, vagy esetleg fivéreinek s egy-két hivének biztositja az előnyöket, a többit pedig sorsára bizza. *Legfőbb árulásnak tartja* pedig azt az eljárást, ha a nemzet egészen kizáratik az alkudozásokból, ha szolgaságot vásárol számára a fővezér, személyes javak fejében. Ez *becstelen fegyverletétel,* melyet kizártnak tekint. Mert hogy a tisztességes alku megkötésével a sereg leteszi fegyverét, az csak természetes; igy volt ez a majthényi sikon is 1711 május 1-én, miután a békében a nemzet felségjoga elismertetett s a magyar alkotmány, akkori fennállásában, csorbittatlanul érvényben maradt.

Hogy Kossuth ezt igy gondolta, bizonyitja az az irat, melyet Görgei az orosz vezérrel folytatott alkudozásairól eléje és a minisztertanács elé terjesztett s melyet julius 29-én az orosz „békepontok" (Rüdiger hadnagy tréfája) kapcsán a kormány tudomásul is vett. Ez irat nem más, mint Görgeinek

Paskievics herceghez *julius 22-iki kelettel* Sajószentpéterről intézett második levele, mely a bevezetés után igy hangzik:

„A hadsereg azon alkotmányra esküdött fel, amelyet V. Ferdinánd magyar király 1848. tavaszán saját személyében szentesitett.

A hadsereg esküjéhez hiven ez alkotmány föntartásáért harcolt eddig.

A hadsereg ezentul is hü marad esküjéhez s *fegyvereit csak akkor fogja pihentetni, ha ez alkotmány ujból biztosittatik* s minden ellenséges haderő kiszorittatik Magyarország határaiból.

A magyar hadsereg tábornokai, törzs- és főtisztjei nevében:

Görgei Arthur,
magyar tábornok."

Az alkudozások valódi eredménye felől Görgei ugy Kossuthot, mint az egész nemzetet, sőt saját hadseregét is állandóan homályban hagyta, — ez utóbbi csak annyit tudott, hogy a tiszteknek szabadsága biztositva van, akik pedig az orosz seregben szolgálni akarnak, azoknak jelenben viselt katonai rangja is megmarad. A nemzetet illetőleg ujabb stádium nem merült föl, Kossuth és a miniszterek tehát jogosan hihették, hogy Görgei álláspontja megmaradt, annyival is inkább, mert Rüdiger tábornok első levelében tényleg Görgei „feltételeit" is tudakozza. Ha Kossuth csak halvány sejtelmével bir is a feltétlen megadásnak, nem irhatta volna ugy a nemzethez szóló kiáltványát, melyben Görgeire ruházza a főhatalmat:

„Megvárom azért tőle (Görgei-től) s azért Isten, a Nemzet és Historia előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerint, szegény hazánk nemzeti státuséletének megmentésére, javára s jövőjének biztositására forditandja.“

Kiviláglik ebből is, hogy Kossuth a magyar alkotmány föntartását bele kivánta az alkudozásokba foglalni s ha esetleg az 1848-iki alkotmányos vivmányokat nem is rendelhette, biztosra vette, hogy Görgei az 1847-iki rendi alkotmányt visszaszerzi nemzetének, egy általános amnesztiával kapcsolatban. Görgei a Kossuth kiáltványával kibocsátott iratban *e feltételbe hallgatólag beleegyezik,* mert *„harccal vagy békés uton“* igér békét a nemzetnek és kiméletet. S még ugyanazon este igéri meg Rüdigernek a feltétlen fegyverletételt — kegyelemre.

XIII.

Minden év augusztus 13-ik napjának éjjelén sötét a Kis-Oroszi és Visegrád községek között fekvő Görgei-major, mely különben, az év egyéb napjain mindig fényes. Ez éjjeleken gyászolja a „diktátor“ azt a napot, mely őt kitaszitá az erkölcsileg élők sorából. Van oka gyászolni, mert e nemzetárulás következménye volt azután minden, ami jött: az aradi és budapesti vérnap, az ország minden részén fölállitott bitófák, a gyáva bosszu, a mindenféle szószegések s a tizennyolc évi szenvedés, mely mellett eltörpül a babyloni fogság hetven éve.

Világos közvetlen előzménye egy nagy szószegés. Mig Görgei a Kossuth lemondó nyilatkozatát kisérő szózatában azt fogadja, hogy *„amit sulyos helyzetünkben hazánkért tenni lehet, megteszek, harccal vagy békés uton*, akként mint a szükség fogja parancsolni, *mindenesetre ugy,* hogy a már anynyira megfeszitett áldozatok könnyittessenek, *az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettessenek*“, mig tehát ezt fogadja és Kossuthot ez ürügy alatt kény-

szeriti a lemondásra, semmi mást nem cselekszik, mint egyetlen levelet ir, még azon este az orosz tábornokhoz, kivel egy hónap óta levelezget. Ez az összes, „amit hazánkért tenni lehet“, az összes, „mit a szükség parancsol“, az összes, „amit harccal vagy békés uton meg lehet tenni“, az összes melynek folytán „az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettetnek“. Mi lehet e fontos levél tartalma, mely mind ez igéretet beváltja? Mert hiszen Görgei e második okmánya, mely szintén nem tagadható le, egy hanggal sem árulja el a föltétlen fegyverletétel gondolatát, az „Auf Gnade und Ungnade“ szörnyü eszméjét, melylyel nemzetén akar bosszut állani. Ez még biztatás, hogy *sokat lehet még megtenni* s ő meg is fogja tenni mindazt, amit lehet. Biztatás, hogy *nem lesznek kegyetlenkedések, gyilkolások és üldözések, biztatás, hogy harcra is kész a nemzet létének megmentésére.* E biztatásoknak, melyek ürügye alatt Kossuthtól és a miniszterektől kicsikarja a lemondást, egyetlen levél az eredménye, melyet gróf Rüdiger tábornokhoz intéz, s mely a magyar honvédelmi harc legszégyenletesebb okmánya.

Görgei e levélben jelenti be az orosz tábornoknak azon szándékát, hogy „föltétlenül tegye le fegyverét“ az orosz sereg előtt, de csak az orosz előtt, melynek soraiban ne legyen egyetlen osztrák katona sem. E célból *„holnap augusztus 12-én Világosra,* hol napután, 13-án Borosjenőre, 14-én Beélre *menendek*, mit *oly célból* tudatok Önnel, hogy erejével az osztrák és saját seregeim közé vonuljon, *engem körülzárni* s azoktól

elválasztani". Hozzáteszi még, hogy „ha e manoeuvre nem sikerülne s az osztrák seregek nyomban üldöznének, támadásaikat határozottan visszautasitom s Nagyvárad felé nyomulok" . . . stb.

Végezzünk előbb ez utóbbi passzussal. *Vagy hitte Görgei* ennek lehetőségét, *vagy nem. Ha hitte,* akkor maga is képesnek tartotta a honvédsereget arra, hogy az osztrák támadásokat visszautasitsa s ez esetben letenni a fegyvert harcképes sereg élén *nemcsak árulás, de gyávaság is. Ha hitte,* akkor még nagyobb ámitás volt e seregnek Kossuth előtt olyan feltüntetése, hogy ez az első ágyulövésre mint a csirke szét fog szaladni. Vegyük tehát a második esetet, az enyhébbet, hogy *maga sem hitt* ez eshetőségben s ezt csak hazudta az orosz vezérnek. Ez esetben állitásának más célja nem lehetett, mint az, hogy a fegyverletételt harcképes sereg élén még nagyobb érdemül tüntesse föl s magának, ki ezt seregével meg tudta csinálni, nagyobb jutalmat biztositson. Harmadik eset nincs.

Legszégyenletesebbé teszi ez okmányt az abban megnyilatkozó tény, hogy *maga a vezér veszi el seregétől a lehetőséget, hogy az bármiképpen harcba bocsátkozhassék ellenségével.* Összekötözött kezekkel szolgáltatja ki vitézeit a rabságnak. *Maga irja meg, miként lehet seregét teljesen bekeriteni,* hogy abból még csak kisebb csapat se menekülhessen el, esetleg tovább folytatandó a harcot. Ez adja meg e levélnek s az azt követő ténynek a legszörnyebb árulás bélyegét, melyhez hasonló okmányt igazán nem mutat föl a hadtörténelem. Itt nyilat-

kozik meg Görgei a maga valóságában s majd mindjárt azt is meglátjuk, mint gunyolja ki saját, önmaga által bekeritett hadseregét, midőn csufondárosan fölszólitja a világosi mezőn, hogy aki megtudja menteni „a hazát“, lépjen elő s ő átadja a vállalkozónak a vezérletet. Mikor aztán egy öreg százados csakugyan elő is lép, azt főbe akarja lövetni, amiért a tréfás gunyt el nem értette, de a fővezér szavait komolyan vette.

Rüdiger mikor e levelet megkapja, nem akar hinni szemeinek s az egészet ravasz hadicselnek véli. Hihetetlen is az, hogy az a Görgei, kit az összes orosz vezérek olyan nagy katonának hisznek, kinek harci dicsőségét maga is hirdette, kinek felvidéki kalandozásától Paskievics annyira megijedt, hogy magát Galiciától, operációi bázisától elvágva hitte, feltétlenül letegye a fegyvert, mikor legalább 30.000 katonája van Aradnál és még ugyanannyi Temesvár környékén. Vezérkari főnökét, Frolow tábornokot küldi el a fegyverletétel megbeszélésére, ki Bohusné bizonysága szerint, igen komoly az ebédnél, mert még mindig fél valami meglepetéstől, Görgei ellenben jobbkedvü volt, mint aki elérte célját, végrehajtotta azt, amire hónapok óta készült.

Frolownak és főnökének, Rüdigernek, nagy oka volt aggódni a hadjárat sikeres bevégzése miatt, mert hiszen Klapkának augusztus 3-án végzett komáromi kitörése alkalmával kezébe esett b. Berg tábornoknak, a cár főhadsegédének hivatalos levele, melyben ez azt jelenti urának, a folyton aggódó és a magyarországi expediciót százszor megbánt cárnak, hogy *„a magyaror-*

szági háboru még a télbe is bele fog nyulni, mert a fölkelők oly szivós ellenállást tanusitanak, hogy nem boldogulunk velök." Klapka az elfogott levelet elküldi Görgeinek és Kossuthnak is, ez utóbbi csak török földön kapja meg azt, Görgei bizonyára megkapta előbb s ez is csak siettette szándékát, hogy hamar szolgáltassa ki seregét az ellenségnek. Rüdiger tehát tudta, hogy a magyarokkal nem fognak boldogulni a nyáron s télre ki kell vonulni az országból szégyenszemre. Ezért volt bizalmatlan Görgei ajánlatával szemben, melyet egyszerüen hihetetlennek tartott. Az is gyanus volt előtte, hogy *egy hadvezér maga kerittesse be seregét az ellenség által,* ennyi becstelenséget Görgeiről nem tételezhetett föl. Ezért volt az, hogy midőn a világosi sikon másnap a két csapat élén találkoztak, Rüdiger még mindig gyanakodva kérdi Görgeit, hogy igazán komoly szándéka-e a fegyverletétel s nem rejlik-e a mögött valami fondorlat, hogy a lefegyverezést végező orosz sereget ezalatt Bem vagy más vezér nem keriti-e be s koncolja föl? Azonkivül a világosi utra kivonulás lehet egy álcázott menet előkészülete Erdély felé, melyről Görgei maga is irta Klapkának, hogy erre nyitva van még utja. Hatvanezer ember Erdélyben, esetleg Bem vezérlete alatt, ki már ott minden helyet ismert, mert vérrel öntözött, micsoda hatalom lett volna, Magyarországon három erős vár (Komárom, Arad, Pétervár), nem csoda, ha az orosz vezérek borusan látták a jövőt s nem hitték Görgei őszinteségében.

Pedig Görgei az ellenséggel szemben mindig őszinte volt, hisz az nem Magyaror-

ság és a nemzet volt, melyet (mint fentebb láttuk) még az utolsó pillanatban is ámitott s nem a törvényes kormány, melyet még a szégyen mezején is gunyolt. Ez utóbbira vonatkozólag ismét egy klasszikus tanura hivatkozhatom, de előbb azt a kérdést világitsuk meg, *miért kellett Görgeinek a diktatura,* hiszen ez egy sereg kapitulációjához teljességgel nem szükséges.

Augusztus 9-én tudta meg Görgei, hogy az *összes magyar seregek kinevezett fővezére Bem tábornok,* kinek tehát ő is alá van rendelve. Bem aznap Temesvárott volt, holnap itt teremhet és átveszi Görgei serege fölött a fővezérletet, ekkor Görgei minden terve meghiusult. Hogy tehát ne Bem parancsolhasson neki, hanem ő Bemnek, kellett okvetlenül a főhatalom Görgeinek. Igy fedezve volt minden eshetőségre s mint diktátor, élet és halál ura, még a Bem életéé is. Ez volt az egyik ok.

A másik pedig az, hogy a sereg fegyverletételét csak általános haditanács határozhatja el, melyre minden csapatot meg kell hivni s ott esetleg azt is határozhatják, hogy nem teszik le a fegyvert, hanem keresztültörnek az ellenségen, vagy az Erdély felé való nyitott utat választják. Nagy-Sándor ujabban megvert serege (melyet Görgei még nem tartott eléggé letörtnek s azért egyedül ujra kitette Vingánál augusztus 11-én ujabb, bár kisebb vereségnek) bizonyára inkább választja az Erdélybe vonulást, mint a gyalázatot. A haditanács tehát veszélyes fegyver, visszafelé is sülhet el. A diktátor azonban nincs még ehhez sem kötve, parancsol s aki nem engedelmeskedik, eljátszotta éle-

tét, még rögtönitélő biróság sem kell kivégeztetésére. Zámbelly Lajos ezredes, mikor megtudta Görgei elhatározását, hogy az oroszok előtt le akarja tenni a fegyvert, ellene is mondott e szándéknak s Görgei azonnal figyelmeztette is, hogy ő diktátor és a renitens ezredessel rövid uton fog végezni.

Igy elkészülve vonult másnap a magyar sereg Világos felé s ott tábort ütött a mezőn. Orosz lovascsapatok keringtek körülötte, a magyarság meg is akarta támadni azokat, de Görgei letiltotta a verekedni akarókat. Saját közvetlen környezetével, a harminc lézengővel közölte szándékát s azok helyeselték azt. Ez volt az a „haditanács“, melyre hivatkozott, hogy helyeselte a kapitulációt, a Rochlitz Kálmánok, Görgei Istvánok és Duka Tivadarok haditanácsa, lehet, hogy a két idegen hadtestparancsnok, Leiningen és Poeltenberg is hallott róla s miután mindenki ugy tudta, hogy az orosz seregbe lépnek át a tisztek jelenlegi rangjukkal, nem tettek ellenvetést. Még az apróbb emberekkel és a legénységgel kellett tudatni a dolgot s ezt adja elő a fentebb emlitett tanu, *Udvardi Péter őrnagy,* a 17. honvéd-zászlóalj parancsnoka egy későbbi iratában.

Ez irat jelenleg a Nemzeti Muzeum levéltárában van s eredete a következő:

Nógrád-Verőcén. házunk közvetlen szomszédságában lakott Udvardi Péter nyugalmazott honvédőrnagy, ki már 1849-ben is, 22 éves korában, őrnagyi rangot viselt a magyar hadseregben. Az Aradi Vértanuk Albumát adtam neki 1892 nyarán olvasás végett s mikor visszakaptam, egy csomó széljegyzetet találtam példányomon, mik az

őrnagy bámulatos emlékezőtehetségéről tettek bizonyságot. Igy például zászlóalja egész tisztikarának névsorát odajegyezte, azt is, hogy melyikből mi lett, él-e még, s ha igen, hol és mily alkalmazásban. Egy külön papirszeletre pedig e sorokat irta:

„Mai 1892 julius 25-iki napon is még fülemben csengenek *„a hóhér Görgei“* minden érzésnélküli, gunyos, megvető, hozzánk intézett szavai, amidőn a 17-ik, általam vezényelt zászlóalj előtt nagy kiséretével megállt, elkiáltván magát:

— Hol a zászlóaljparancsnok? — kiáltá erős hangon Görgei.

Én talpra ugorva jelentkeztem, mire ő rámrivallt, hogy hivassam össze az egész hadosztály tisztikarát azonnal.

A vett parancsnak foganatositása végett azonnal átküldöttem a tőlünk jobbra fekvő Dom Miguel 7. zászlóaljhoz (parancsnoka Zank őrnagy) s a balra táborozott 45. zászlóaljhoz (parancsnoka Nyeregjártó őrnagy) s közben a magam tisztjei is sorakoztak.

Midőn már jórészt teljes számban voltunk, Görgei ezen szivélytelen, zord, gunyos, megvető szókat intézte hozzánk:

— Holnap tiz órakor délelőtt a császári orosz hadsereg előtt letesszük a fegyvert... (Görgei jobbján Földváry Károly ezredes, a 3. vörössapkás zászlóalj hőse, balján Zerdahelyi Ince, az I. hadtest tüzérségi parancsnoka volt lóháton, mögötte tömérdek törzstiszt, Földváry mélyen lehajtotta fejét és küzdött magával.)

A megdöbbenés mély csendjére egy kis

szünet után folytatta Görgei, környezetére mutatva:

— A fegyverletétel ezen férfiak tanácsa- és beleegyezésével történik, ezeknek, kik hazaszeretetük- és halálmegvetésüknek sokszoros bizonyitékát adták. *Ismerem azonban a honvédsereg prókátor-szellemét,* — folytatá aztán, — tudom, hogy fog találkozni hős, ki szóval meg tudná menteni a hazát; *még most van idő*, ha érzi magában valaki, hogy meg tudná menteni a hazát, felszólitom, hogy lépjen ki!

Természetes, hogy e furcsa felszólitásra senki sem jelentkezett, de Görgei sem várta be, hogy jelentkezzék, mert alig pár másodperc mulva igy folytatta:

— No, nem jelentkezik senki? Ugy hát ismételve mondom, hogy holnap tiz órakor a közlendő parancsban felsorolndó rendben letesszük a fegyvert; rendelem, hogy mindenki engedelmeskedjék, mert *a legcsekélyebb ellenszegülést halállal fogom fenyiteni.*

Ezzel sarkantyuba kapta lovát s kiséretével együtt sebesen tovább lovagolt.

Mi ott maradtunk, mint a villám által sujtottak, — ami ezen jelenet után következett, az leirhatatlan, felülmulja a legvadabb képzeletet. Negyvenhárom év után, mai napig is oly hévvel dobog szivem, emlékére az akkor átélt időnek, hogy azon siralmas képnek leirására képtelenné tesznek felzudult érzelmeim.

Udvardi,
1848—49-iki honvédőrnagy,
és a 17. zászlóalj volt parancsnoka."

Ime igy szól ez a nevezetes okmány, mely a nemzetét és a dicsőséges honvédsereget az utolsó pillanatban is gunyoló Görgeit álarca nélkül mutatja be. „Ismeri a honvédsereg prókátor-szellemét“, tudja, hogy a honvédek még most is aggódnak hazájukért, melyet mindenképpen meg akarnának menteni, tehát aki még próbálkozni szeretne, most álljon elő, mig Görgei diktátornak kezében van a hatalom, hogy még ma lövethesse agyon. Egyébként az holnap sem késő, még ott is halállal fenyiti a legcsekélyebb ellenállást, mert hiszen, ha lesz ilyen, az ő alkuja fölborul s élete, mely az orosz vezér kezében van, veszélyben foroghat. S másnap csakugyan, midőn az emlitett százados át akar törni csapatával az orosz kordonon, csak a törzstisztek józan szava tériti vissza Görgeit a legnemtelenebb gyilkosságtól, melylyel még az utolsó percben is be akarta szennyezni kezét. A kapituláció megtörtént, Görgei elment Paskievicshez s (amint Görgeiné megirja) Nagyváradon a herceg által rendezett bálon is résztvett, mig tábornoktársaira rákovácsolták a sulyos rabláncokat.

Azt szokták mondani, hogy már a fegyverletételért nem lehet hibáztatni Görgeit, ez már szükséges volt. Viszont én azt kérdezhetem, nem lett volna egyszerübb kimondani, hogy menjen mindenki, amerre akar. Ez esetben szétszéledt volna a sereg s az oroszok átbocsátották volna az egyes honvédeket a vonalakon, amint tényleg átbocsátották az augusztus 12-én menekülőket s később is szemet hunytak az egyes menekülők elszökésére. De ez esetben megint elesik Görgei a remélt jutalomtól s a nemzetén

állható bosszu sárba esik. Már pedig inkább ő akart odaesni, csak ott tudja azt a nemzetet is, melylyel őt semmi közösség nem füzte össze. Éppen egy évvel Budavár bevételére (1850 május 21-én) ir alázatos folyamodványt Klagenfurtból „báró Bach Sándor ur ő excellenciájához“, melyben a császárhoz intézett folyamodvány pártolására kéri. Ide jutott saját akaratából, mert megmondotta 1849 juniusában Ludwigh János kormánybiztosnak, hogy *„inkább akarok áruló lenni*, mint szamár“.

Maga választotta az áruló cimet, — rá is szolgált. Ne vegyétek el tőle azt, mit maga kivánt és a nemzettől el is nyert. *Legyen örökre az, ami akart lenni!*

FÜGGELÉK.

Két kiváló hős honvédről emlékezem meg többször müvemben, nyilatkozataikat forrásul használva Görgei jellemzésére és cselekedetei rugóinak megvilágitására. Helyénvalónak látom, hogy e két magyar katona életét és jellemét az olvasóval megismertessem, hogy e „klasszikus tanuk“ bizonyságának sulyát megértse. Mindkettő a közelből szemlélte Görgei müködését, mindkettő lelkes hive volt a világosi gyászmagyarnak addig, mig őt igaznak hitte, — elfordult tőle és elitélte, mikor tettének sulyát mérlegelvén, azt látta, hogy a haza vesztét neki köszönhette. E két férfiu: b. Máriássy János, 1848—49-iki honvédezredes és Udvardi Péter, 1848—49-iki honvéd-őrnagy. Mindkettőről irtam halála alkalmával, az akkor még fönnállott „Hazánk“ cimü politikai napilapba, a b. Máriássyról szóló emlékezést onnan veszem ki, — Udvardi emlékezetét az akkori rövid jegyzet nyomán vázolom meg, saját elbeszélése és más forrás fölhasználásával.

I.

B. Máriássy János.

(1822—1905.)

— A „H a z á n k“ 1905. február 22-én megjelent 46. számából. —

A leghevesebb választási küzdelmek előestéjén, midőn mindenki figyelmét a harmadnap megkezdődő óriási harc foglalta le, január 24-én este 6 órakor hunyta le szemét örökre a legnagyobb magyar hadvezérek egyike, kit a nagy katonákban oly gazdag magyar faj Hunyady János óta magáénak nevezhetett. Báró Máriássy János, ki 1848—49-ben mint 25 éves ifju egy év alatt ezredességig küzdötte föl magát s ki vezéri lángeszének Aradnál, Kápolnánál, Buda ostrománál, Vácnál és sok más helyen annyi tanubizonyságát adta, kit az orosz fegyverek által diadalra segitett osztrákok halálos itélettel tisztelték meg, elismervén ezzel is kitünő szolgálatait a magyar ügy irányában, ki mint nemzeti martir évekig hordotta a bilincseket, ki később a magyar honvédség szervezésénél ismét aktivitásba lépvén, csakhamar elérte a tábornoki rangot s a

miskolci nagy hadgyakorlatokon a Sashalomnál Edelsheim-Gyulay lovassági tábornok egész hadtestét fogta el, — örökre elment oda, ahol nincs többé küzdelem. Vele szabadságharcunk utolsó nagy alakja dőlt ki, — egyetlen egy maradt még meg, kinek a Gondviselés osztályrészül adta a leghoszszabb életet, hogy minden évben ujra és ujra érezze a közmegvetésnek azon fullánkját, melyet kihuzni szivéből nem lehet.

Ma már, midőn a választási harcok elzugtak s azon eszmék teljes diadalt aratnak, melyekért 1848—49-ben Máriássy János is ontá vérét, megemlékezhetünk a haza e derék fiáról bővebben is. Lesz még alkalom rá, midőn a most elhunyt hős katona nevét emlegetni fogják, midőn ellene az elfogultság vádját is hangoztatni fogják; aki azonban egész életében igaz és nagy volt, annak emlékéről a méltatlan támadások nyila lepattog. Értem azon időt e célzásommal, midőn b. Máriássy emlékiratai napvilágot látnak s ezekben a forradalom egyik kiváló katonai szereplője elmondja saját és mások viselt dolgait, nyiltan, leplezetlenül, katonás őszinteséggel. Sok hazugságról rántja majd le a leplet ez emlékirat, mely érdekességében ritkitja párját; de ha fel is zudulnak ellene a hazugságokat oly nagy készséggel védők, maga az emlékirat veri vissza a támadásokat megcáfolhatlan erejével. Ma még a szerző meghagyása folytán nem adhatók nyomdába ez iratok, amig az utolsó szereplő is el nem ment, de akkor az utókor tisztán fogja látni sok tettnek rugóit, melyeket ma még érthetetleneknek hisz. És tisztán fogja látni egy talányosnak hirdetett ember jelle-

mét, kit Máriássy, mint közeli rokona és egykori társa, legjobban ösmert.

Ez emlékiratok legnemesebb hagyatékát képezik az elhunytnak s teljesen önzetlen ajándékát nemzete számára. Bárcsak minden szereplője a nagy harcnak megtette volna azt, hogy megirja viselt dolgait. B. Máriássy a szabadságharc ötven éves fordulóján, midőn a félszázad előtti titáni küzdelem emlékeit felujitottuk, kapott kedvet arra, hogy megirja ő is cselekedeteit s ezek megörökitésével sok helytelen állitást helyrehozzon. Ösmert szerénysége tiltá, hogy cáfolatokkal és helyreigazitásokkal álljon elő: ő nem a napnak, de a jövőnek irt s irata ezért is kiváló becsü. Egy-két év mulva elhárul az egyetlen akadály is az utból s irodalmunk egy becses memoire-ral gazdagodik.

E kéziratot a megboldogult egyizben átadta e sorok irójának, kit akkor a sajtó alá rendezéssel is megbizott. Ugyane kézirat alapján vázolon most röviden élettörténetét.

Báró Máriássy János régi magyar nemes családból származott, mely a márkusfalvi és batizfalvi előnevet viselte. E család feje akkor Máriássy János volt, kinek nejével, Görgey Zsuzsánnával kötött házasságából 19 gyermeke származott, kik közül csak kettő halt meg zsenge korban, a többit fölnevelték.

János, a most elhunyt hős, tizenötödik gyermeke volt szülőinek s Iglón, 1822. junius 23-án látott először napvilágot és mint a felvidék uri családjainak gyermekei akkor általában, csak németül és tótul beszélt. Bátyjaival együtt nevelkedett otthon egy instruktor szárnyai alatt, ki gazdatiszt

is volt a középvagyonu, de már ekkor beteges apa mellett, majd tiz éves korában János Lőcsére került gimnáziumba, két év mulva Miskolcra, még később Egerbe, hol megtanult magyarul, de egyuttal az egri hősök betyárizmusát is elsajátitá. Jó verekedő fiu lett, kiben csak ugy vickándozott a kalandvágy s ez ösztönözte őt arra is, hogy gyalog neki indult a nagy utnak és alig pár huszassal zsebében, megjárta Budapestet, sok kalanddal bár, de végeredményében egy consilium abeundival az egri papoktól. Innen Rozsnyóra megy s már ugy volt, hogy ott derekasan megállván a vizsgát, Kassára megy felsőbb iskolákba, midőn egy rokona, Matyasovszky Rezső nevü dzsidás-tiszt rábeszélte, hogy álljon be katonának. Kétszer se kellett ezt mondani Máriássynak s atyja beleegyezésével belépett a 60. számu Wasa-ezredbe mint kadét 1840. december 26-án. A kocka el volt vetve.

Zászlóaljával legtöbbnyire Bécsben levén elhelyezve, névrokona, báró Máriássy András nyugalmazott táborszernagy közbenjárásával bejut a magyar testőrségbe, melynek vidám élete igen megtetszik neki. Itt volt akkor még unokatestvére, Görgei Arthur, bajtársai közül Várady Gábor, mindnyájuk magyar nyelvmestere, kitől Görgei először tanult magyarul, Udvarnoky Géza, Ivánka Imre, Szentpétery Péter és számos más, később nagy hirnévre jutott fiatal tiszt, kiknek egy része a forradalomban kiváló szerepet vitt aztán.

A legutóbbi közvetitésével ismerkedett meg Máriássy egy fiatal, gazdag angol gavallérral, ki Bécset meglátogatván, egy

gárdista miatt igen kellemetlen helyzetbe jutott. Máriássy rögtön segélyére sietvén a fiatal angolnak, ennek barátságát annyira megnyerte, hogy ez őt atyjának, Sir William Stewartnak is bemutatta, ki az eset után érkezett Bécsbe. Az öreg baronet igen megkedvelvén Máriássyt, fölkérte, hogy kisérje el őt Skótországba mint vendége, mit Máriássy rendkivüli örömmel tett meg. Az öreg lord dusgazdag lévén, fejedelmi kényelemmel látta el fiatal vendégét, ki négy havi távollét után tapasztalatokban gazdagon ért vissza hazájába.

Máriássy már ekkor az I. Sándor cár nevét viselő gyalogezredbe volt beosztva s Komáromban, majd Pozsonyban és Győrött szolgált. Az 1848-ik év eleje ismét Pozsonyban találja őt, hol a hazafias ifjusággal szoros barátságot köt. A honvédség felállitása elhatároztatván, Máriássy az első jelentkező tisztek között van s junius végén, mint volt rangidősebb főhadnagy, a győri 4. honvédzászlóaljhoz osztatik be, majd átteszik a pesti 2. zászlóaljhoz, mint századparancsnokot, melylyel már junius 24-ikén Ó-Becsére vonul a lázadó rácok ellen, a báró Bechtold altábornagy alatt álló magyar sereg támogatására.

Közismeretü dolog Bechtold áruló magatartása a szabadságharcban. Az ellenséget számban jóval felülhaladó, harcvágyó sereggel nem akar boldogulni a rácok ellen s mindaddig nincs is eredmény a csatatéren, mig Bechtold a parancsnok. Máriássy itt mint százados sokszorosan kitünteti magát, de éppen mivel kiváló haderőnek bizonyult, mellőzi őt a főparancsnok. Végre augusztus

utolsó részében jön hozzá rendelet, mely őt őrnagygyá lépteti elő s az aradi vár cernirozásával, esetleg elfoglalásával bizza meg. Ez volt Máriássy legnehezebb szolgálata, mert Berger táborszernagy, a várparancsnok, eleinte nyájas kétszinüséggel fogadta a fiatal őrnagyot, de később fordulván a kocka, egyenesen ellenségképp szállott szembe vele s a temesvári őrséggel egyetértve, sokszor hozták igen nehéz helyzetbe.

Egy időre esik egyik merész hadi kisérlete, melyet részletesen ir le emlékirataiban. Azt tervezte ugyanis, hogy a várat egy éjjeli meglepetéssel ejti hatalmába. A terv igen jó volt csak egy kicsi megbizhatlanságon hiusult meg. Ugyanis azon altiszt, kit a támadás éjjelén a vár belsejébe küldött egy hid felkutatása végett, egész biztosan állitotta, hogy azon hid, melynek ott lététől függött a vár gyors elfoglalása, tényleg ott van s ő saját kezeivel győződött meg róla. Mikor aztán Máriássy, e jelentésben bizva, csapatait a létrákon fölvezette és a hidig eljutott, vette észre, hogy az állitólagos hidnak csak cölöpei vannak meg, de maga a hid már sehol sincs. Az e miatti késedelem s a vár tulsó oldalára küldött csapatok idő előtti lármája meghiusitá az egész tervet.

Amig Máriássy volt az Aradot körülzároló csapatok parancsnoka, minden hadmüvelet a legszigorubb rendben folyt le s az ellenség tulnyomó erejének csak egyszer sikerült Arad várába eleséget és lőszert bejuttatni. Amint azonban a tudákos és elbizakodott Gaál Miklós ezredes vette át a parancsnokságot, kudarc kudarc után érte a magyar csapatokat, melyeket a teljes meg-

veretéstől egy izben csak Asztalos Sándor („Arad hőse“) mentett meg. Máriássy — már mint alezredes — át is helyeztetett 1849. elején Dembinszky főparancsnoksága alá s tanuja volt a vén lengyel tábornok kapkodásainak és a magyar viszonyokat nem ismerő, fejetlen intézkedéseink. Parancsnoksága alatt vett részt a kápolnai (február 26—27-iki) két ütközetben s az ezt követett visszavonulásban, majd a tiszafüredi haditanácsban, mely Dembinszkyt megfosztá a fővezérségtől s helyébe Vetter Antalt tette, kiről Máriássy nagy elismeréssel szól emlékirataiban.

Végre Görgei elérte célját és a fősereg parancsnokává lett. A dicsőséges áprilisi hadjárat legtöbb fegyvertényében részes volt a Máriássy-hadosztály, mely végül Budavár ostrománál (máj. 21-én) mint legelső hágott föl a létrákon s találkozott a résen és a kapukon bejutott ostromlókkal. Görgei a vár bevételét fanyar arccal fogadta. „Neked is több szerencséd van, mint eszed!“ — mondja német nyelven Máriássynak, midőn ez főparancsnokának (ki unokabátyja is volt) a szolgálati jelentést megteszi.

A kormányzó Máriássyt május 23-ától számitott ranggal ezredessé nevezte ki ekkor s e rangját tartotta meg Máriássy mindvégig a szabadságharcban.

Buda bevétele után Görgeit csüggedés és lankadtság lepi meg. Egyik bátyjától, ki Árvamegyében hadparancsnok, hirét veszi az oroszok közeledésének s most már csak saját megmentésére gondol. Megkezdődnek a félszeg hadmüveletek a Csallóközben s

mindez tömérdek idővesztésbe kerül, mialatt az orosz hadsereg akadálytalanul nyomul be az ország szivébe. Görgei Komáromnál vesztegel egy hónapig s kárörömmel várja, mikor keritik kézre Kossuthot a muszkák vagy az osztrákok, hogy ő külön kapitulálhasson Komáromban s megmentse bőrét. A kormány végre Mészáros Lázárt nevezi ki fővezérré, mert látja, hogy Görgei csak magára gondol és kötelességét nem teszi meg. Az uj fővezér elrendeli a levonulást Szegedre, mit Görgei oly hanyagul hajt végre, hogy már Vácnál julius 15-én megszoritják az oroszok s csak Máriássy hősiességének köszönhető, hogy egy hadtest áldozatul nem esik a fonák intézkedéseknek.

Máriássy, ki eddig csaknem imádta Görgeit, kezdi látni ez ember végzetes cselekedeteit, melyek rugóját most már felismeri. Egész lelkével csatlakozik tehát a derék és hőslelkü Nagy-Sándor tábornokhoz, de most már mit tehetnek a végzet ellen? Görgei megsemmisitésnek teszi ki aug. 2-án Nagy-Sándor hadtestét Debrecennél, hogy a kormányhoz hü utolsó sereg ellent ne állhasson a fegyverletételnek s tiz nap mulva megköti az egyezséget az orosz tábornokkal s kiszolgáltatja bajtársait a hóhérnak.

Máriássy sok hős társával együtt halálra itéltetik. Haynau megkegyelmez neki is — tizennyolc évi fogságra. Ebből hetet becsülettel le is ül s uralkodói kegyelem, (melyet sohase kért) szabaditja ki onnan 1856. julius 12-én. Élete most 1868-ig csöndes visszavonultságban, de hasznos munkában telik. A kiegyezés után a volt honvédek jelesebbjeit 1849-ben viselt rangjukkal vették be az

uj honvédségbe, Máriássy János mint ezredes lép be s a kassai kerület parancsnoka lesz, dicsőséget szerezve hadosztályának a békében s nagy hadvezéri képességeiről fényes bizonyságot adva a hadgyakorlatokon. Tábornok, altábornagy, báró, titkos tanácsos lesz s e kitüntetések egyike sem pazaroltatott érdemtelenre. Mindenek felett azonban megmaradt törhetetlen magyarnak, kinek egyéni kiválóságát talán csak egyéni szeretetreméltósága multa felül. Késő aggkoráig megőrizte szelleme élességét, nagy emlékezőtehetségét és szeplőtlen multjához mindvégig hü maradt. Benne a haza igazi nagy fiát veszté el, kinek emlékezete örökké áldott marad.

II.

Udvardi Péter.

(1826—1903.)

A világszabadság nagy évében I m h o f Péter, nógrádi fiatal ember, a pesti József-müegyetemen hallgatta a mérnöki tudományok utolsó évfolyamát. Amint a haza minden fiát fegyverbe hivó szózata elhangzott, a fiatal technikus beállott a bars-nógrádi 17. számu, ujonnan fölállitott honvéd-zászlóaljba közhonvédnek, rövid idő̋n altisztté, majd főtisztté lőn, majd német hangzásu nevét belügyminiszteri engedélylyel, már mint Komáromban állomásozó hadnagy, Kossuth nemesi előnevének fölvételével, U d v a r d i r a változtatta, s csakhamar megindult a dicsőség pályáján, zászlóalj-parancsnoka, a megdöbbentő vakmerőségü B á t o r i S c h u l c z Bódog vezetése alatt. A következő év elején Udvardi már főhadnagy, s mint ilyen vesz részt a január 22-iki b o d r o g k e r e s z t u r i c s a t á b a n, melyet Schulcz már mint dandár-vezér vivott meg Pergen osztrák tábornok tulnyomó ereje ellen, megállitván az előnyomulásban levő osztrák sereget, s lehetővé tevén Klapka ezredesnek a

tokaji szerencsés csatát, mely Schlick táborszernagy, osztrák hadtestparancsnoknak vágta el utját Debrecen, a magyar kormány és törvényhozás székhelye felé.

A bodrogkereszturi csata fontosságát Debrecenben nagyon tudták méltányolni a politikusok, amint azt Gorove István, a későbbi miniszter nyilatkozata tanusitá, aki midőn Budavár bevétele után először találkozott Schulcz Bódog, akkor már ezredessel, örömét fejezte ki a megismerkedés felett, „mert csak Önnek köszönhetjük“ — mondá Gorove, — „hogy az országgyülés Debrecenben megmaradhatott. Ha Bodrogkereszturt az ellenség elfoglalta volna, vége lett volna a háborunak. A haza nagy köszönettel tartozik ezért Önnek!“

Schulcz Bódog „dandár-őrnagy“ pedig nagy köszönettel tartozott vitéz tisztjeinek, kik közül hadi jelentésében különösen kiemelte Udvardi Péter főhadnagyot, kiváló bátorságáért. „Az én bars-nógrádi tiroli vadász-zászlóaljam“, — amint Schulcz a 17. honvéd-zászlóaljat hivta — elite-csapatja lett a dandárnak, s később Máriássy János hadosztályának, melynek keretében a vitézség csodáit hajtá végre. Igy Budavár ostrománál, hol a Horváth-kert felől támadta a zászlóalj a várat oly ádáz dühvel és halálmegvetéssel, hogy szinte egymást taszitották le a honvédek a lajtorjákról, csakhogy ők lehessenek az elsők a várban. Udvardi százados szintén egy lajtorján iparkodott fölfelé a hajnali rohamnál, mint századparancsnok, nem engedve maga előtt senkit sem, azonban a macska-ügyességgel mászó Szobi József főhadnagy a létra belső olda-

lán kuszva fölfelé, eléje ugrott, az ő éktelen haragjára. Már majdnem lerántotta a főhadnagyot, ki megelőzte őt, midőn azt egy felülről lőtt golyó lesodorta, s igy fordult le a lajtorjáról Udvardi elől. Magát a lajtorját egy rázuditott kővel eltörte a kétségbeesetten verekedő várőrség, s Udvardi a többi honvéddel együtt alázuhant. Lenn összeszedve magát, a Szobitól tanult fortélylyal került más létrán a többi elé, s egyike volt a legelsőknek, kik a várba azon oldalon följutottak. Amint aztán lábát megvetette ott, pallosszerü kardjával addig verekedett, mig levegőt csinálhatott az utána jövőknek is s az egyenként fölérkezők élére állva, csapatát a Szent György-tér felé vezethette. Itt azzal a hirrel jöttek eléje, hogy szintén honvéd öcscse elesett. Elkeseredésében nehány osztrákot levágott, s ugy rohant arra, ahol állitólag halott öccse feküdt. Akivel azonban szemközt találkozott, az épen „elesett“ öccse volt, szörnyü jókedvvel és egy palack tokaji borral kezében, melyet a nádori pincében „talált.“ A jókedvü honvéd tudtára adta bátyjának, hogy az osztrák hadi pénztárt megtalálta, rengeteg pénzzel, de valahogy biztositani kellene, mert kirabolják. Udvardi kapitány azonnal nyolc szuronyos honvédet vezényelt a hadi pénztár védelmére, s gondoskodott arról is, hogy az mihamarabb beszállittassék.

Bátori Schulcz Bódog juliusig megtartá a bars-nógrádi zászlóalj parancsnokságát is a dandár-parancsnokság mellett, ekkor azonban ő Klapka alatt Komáromban maradt, a zászlóaljat pedig a legidősebb rangu kapitány, Udvardi vette át, s vitte a parancsnok-

ságot mint őrnagy is tovább ugyanott. Alig 22 éves korában lett szülő-megyéje zászlóaljának parancsnoka, s ott kapitulált ő is Világosnál, mint az fentebb olvasható. Az orosz fogságból azonban ügyesen elillant, mielőtt az osztrákoknak átadták volna s visszamenve Nógrádba, jóbarátjánál, Madách Imre (a költő) alsó-sztregovai birtokosnál huzódott meg, álnév alatt, a gazdaságban segédkezve neki, hogy ne egye ingyen a kenyeret. Pár hónap mulva azonban elhatározta, hogy felmegy Pestre, s onnan valahogy kimenekül a külföldre, hol mint mérnök megélhetését remélhette. Madáchot ekkor idézték Pestre, hogy az oláhok által agyonvert nővére és sógora lefoglalt értéktárgyait agnoskálja, — Udvardi fölhasználta az alkalmat, s mint Madách inasa csempészte magát a fővárosba.

Itt, hogy Madáchot veszélybe ne hozza, elvált tőle, s találomra egykori jó barátai egyikéhez, egy Westermayer nevü volt főhadnagy s pesti háztulajdonoshoz ment, ki őt pár napig magánál rejtegette, végül pedig azzal az örömhirrel lepe meg, hogy Haynau minden volt honvédnek büntetlenséget biztosit, ha jelentkezik nála. Udvardi sietett jelentkezni, s a már akkor megbukott nagy ur szine elé jutott, ki őt viselt dolgai felől kikérdezgetve, még azt is megkérdezte, nem akar-e segélyt tőle, megélhetésére? Udvardi a véres kézből kinált pénzt természetesen visszautasitá, az igazolványt azonban örömmel elfogadta, s nyugodtan tért vissza Nógrádba, hol ezentul mint magán-mérnök tisztességes megélhetésre talált.

A kiegyezés után a volt honvédtisztek tömegesen léptek be az ujonnan fölállitott honvédségbe. Udvardi előbbi rangját visszakapván, a nógrádi zászlóaljnak, az 52. számunak lett parancsnokává. Balassagyarmaton lakott, s mint kiválóan lovagias szellemü, bátor és szeretetreméltó parancsnok, közkedvelt lett. Erős magyar érzelme azonban nagy szálka volt a granicsárok szemében, kik mindent elkövettek arra, hogy mielőbb eltávolitsák a seregből. És ez sikerült is.

Okot erre sajátságos körülmény adott. Udvardi a dandárnoki vizsga letételére akarván készülni, szabadságot kért, s azt meg is kapta. Helyettesének a zászlóalj pénzét takarékpénztári könyvben adta át, ugy gondolkozván, hogy ne heverjen a pénz kamatozás nélkül a vas-szekrényben. Egy krajcár sem hiányzott a pénzből, de egy krajcár sem volt meg belöle, mert mind a takarékpénztárban volt. Ebből nagy esetet csináltak, s a becsületes Udvardinak, ki hasznot akart az államnak hajtani, nyugdijba kellett mennie a takarékossága miatt.

Ez eljárás nagyon bántotta őt, de nem verte le. Fölvette régi foglalkozását, s a megyénél keresett és nyert alkalmazást mint tagositó mérnök. Ameddig birta, szolgálatban maradt, majd a megye déli csucsán fekvő Nógrád-Verőce községbe vonult, neje halála után, s ott köztiszteletben élt és mint magán-mérnök talált foglalkozást.

Én vele 1889-ben ismerkedtem meg és csakhamar barátommá lőn, mint igazi lovagias öreg gavallér. Még akkor magam is

honvédtiszt voltam, a forradalom buvára, kinek sok könyvét olvasta át a hatalmas testalkatu, erőteljes, agg harcos. Mindig nyitott ablak mellett aludt a leghidegebb télben is, pedig eleget óvtam attól, kijelentve, hogy már nem fiatal ember, kinek ilyen kedvtelést nem szabadna megengednie. Azonban ő bizott acélszervezetében és herkulesi erejében. Egy kiválóan hideg télen a hó belepte ágyát éjjel, midőn abban aludt, s a hatalmas, erős férfi iszonyu csúzt kapott, mely aztán megtörte erejét. Eleinte a fővárosban keresett gyógyulást, de itt egy „vérgyógyász“ kezébe kerülvén, az őt néhány érvágással nyomorékká tette. Most már enyhébb égalj alá vágyódva, Mostárba vonult, ahonnan sürü levelezésben állott velem. Ekkor jött az a gondolata, hogy a boerháboruban részt vesz és ajánlkozik az angolok ellen, mint nyargonc-tiszt, vagy vezérkari főnök, s kért engem, hogy járjak ez irányban közbe. Őszintén, bár kiméletesen megirtam neki, miért lehetetlen e kivánságának kivitele, mit maga is belátván, s állapota rosszabbra fordulván, arra kért most már, hogy a balassagyarmati uj megyei kórházba való fölvételét eszközöljem ki, melynek igazgató főorvosa közös barátunk, dr. Bogdán Aladár. Ez könnyen ment, s az agg honvéd odajutott, igazán szerető ápolás alá. Ereje azonban fokozatosan fogyott, s ő érezte, hogy nemsokára el kell mennie. Sajátkezüleg irta meg tehát nekem saját elhunytát, megkérve jó barátunkat, hogy amely napon ő kimulik, a lapot azonnal adassa postára. Igy aztán 1903. február 21-iki kelettel kaptam Ud-

vardi kézirásával e jelentést:

UDVARDI PÉTER
1848/9. és m. kir. honv. nyug. őrnagy
meghalt.

E tulvilági utolsó üdvözlet a szerető jó barát gyöngéd megemlékezése volt.

VÉGE.

